

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Nikolina Smiljanić

**KRITIČKA EVALUACIJA PROCESA
UTVRĐIVANJA ISTINE KAO PODLOGE
(KAZNENOG) PRAVA**

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Petar Bojanić

Komentor: doc. dr. sc. Nebojša Zelič

Rijeka, 2023.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Nikolina Smiljanić

**THE PROCESS OF ESTABLISHING THE
TRUTH AS THE BASIS OF CRIMINAL
LAW: A CRITICAL EVALUATION**

DOCTORAL THESIS

Mentor: prof. Petar Bojanić, professor

Co-mentor: Nebojša Zelič, assistant professor

Rijeka, 2023.

Mentor: prof. dr. sc. Petar Bojanić, Sveučilište u Beogradu

Komentor: doc. dr. sc. Nebojša Zelič, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Doktorski rad obranjen je dana _____ u/na _____
_____, pred povjerenstvom u sastavu:

1. _____

2. _____

3. _____

ZAHVALE

Hvala mom suprugu Bojanu koji mi je bio neupitna podrška i inspiracija u trenutcima kad sam htjela odustati jer je „preteško“ do trenutaka kad sam se podcjenjivala i govorila si „što mi to treba“ i „svatko to može“. Ne može. Zahvaljujem svojim prijateljima u SAD-u, Tajani, Vedranu i Jessi na pomoći u potrazi za izvorima i iskustvima porotnika, Ines na neumornom poticanju da upišem doktorat, bezrezervnoj podršci i preporukama te Izabel i Maji na strpljivom slušanju mojih frustracija, dijeljenju lijepih vijesti i praćenju na konferencije. Zahvaljujem Ireni i Lovorki koje su mi istog trena kad sam se odlučila na doktorat napisale preporuke, te svojim mentorima što su jednostavno vjerovali da ja to mogu sama. Naposljetku, zahvaljujem mami na svemu što danas jesam i svojim roditeljima koji su mi usadili znatiželju i važnost znanja i educiranja cijeloga života te svim profesorima s kojima sam imala čast raditi i učiti od njih, a koji su govorili kako za znanje i doktorat nikad nije kasno.

Ovaj rad je za Mateja i Mara. Budite uvijek otvorena uma.

SAŽETAK

Materijalna istina kojoj se teži u pravu zasniva se na činjeničnom stanju i izražava se u podudarnosti predodžbe o utvrđenim činjenicama sa stvarnim stanjem. Ovaj rad sagledava traženje materijalne istine odnosno utvrđivanje činjeničnog stanja u pravnim procesima iz epistemičke perspektive. Epistemička odgovornost pravnih sustava je osigurati procese koji će dovesti do objektivno razumnog uvjerenja da su istine o nekim činjenicama, pri ocjeni izvedenih dokaza, doista točne, ali proces utvrđivanja činjeničnog stanja koje odgovara materijalnoj istini može podbaciti jer ovisi o pristranostima kojima su ljudi skloni prilikom svjedočenja i donošenja odluka, ali i o postojećim procesima na kojima se neki pravni sustav temelji. U ovom se radu propitkuje održivost veritističkog svojstva u pravnom postupku, a hipoteza koja se postavlja je da bi se ispravna presuda trebala temeljiti na ispravnim postupcima traženja materijalne istine, a ti su postupci ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe, odnosno objektivno razumna uvjerenja da su istine o nekim činjenicama, pri ocjeni izvedenih dokaza, doista točne. Analizom pravnih procesa te uz korištenje empirijskih primjera i relevantnih istraživanja promatra se proces spoznaje i prosuđivanja pojedinaca i skupine prilikom donošenja odluka u pravnom postupku te komparacija utvrđivanja materijalne istine u kontinentalnom i anglosaksonskom pravnom sustavu. Znanstveni doprinos ovog rada je identifikacija izazova za utvrđivanje materijalne istine, evaluacija postojećih praksi te definiranje utjecaja pristranosti prilikom iznošenja iskaza, oblikovanja uvjerenja i donošenja odluka, a sve u cilju poboljšanja postojećih modela u pravnim procesima i uspostavi postupaka za pouzdanije predviđanje ponašanja uključenih aktera. Zaključuje se kako je epistemička odgovornost pravnih sustava neupitna, a pravna edukacija svih aktera u pravnom procesu neophodna te kako promicanje i prihvaćanje interdisciplinarnosti može biti korektiv postojećih pravnih praksi i omogućiti približavanje njihovom epistemičkom cilju.

ABSTRACT

The material truth sought in law starts from the factual state and is expressed in the correspondence of the conception of facts with the actual state. This paper examines the search for material truth, that is, the determination of the factual situation in legal processes from an epistemic perspective. The epistemological responsibility of legal systems is to provide procedures that, when evaluating the evidence presented, lead to the objectively justified conviction that the truths about certain facts are true. However, the process of determining what is factually true may fail because it depends on the biases to which people are prone during testimony and decision-making, but also on the existing processes on which a legal system is based. This paper questions the sustainability of the veritistic feature in the legal process and hypothesizes that a correct judgment should be based on correct procedures of searching for material truth, and these procedures are correct to the extent that they promote correct judgments, that is, objectively reasonable beliefs that they are true concerning some facts when evaluating the presented evidence, really correct. Through the analysis of legal processes and the use of empirical examples and relevant research, the process of cognition and judgment of individuals and groups is observed when making decisions in legal proceedings, as well as a comparison of the determination of material truth in the continental and Anglo-Saxon legal systems. The scientific contribution of this work is to identify challenges in determining material truth, evaluating existing practices, and defining the influence of bias in the presentation of testimony, formation of beliefs, and decision-making, all to improve existing models in legal processes and create procedures for more reliable prediction of the behavior of the actors involved. The conclusion is that the epistemic responsibility of legal systems is unquestionable the legal education of all participants in the legal process is necessary, and that the promotion and acceptance of interdisciplinarity can be a corrective to existing legal practices and enable them to approach their epistemic goal.

Ključne riječi: epistemologija, istina, spoznaja, pravo, donošenje odluka, interdisciplinarnost, edukacija

Keywords: epistemology, truth, cognition, law, decision-making, interdisciplinarity, education

SADRŽAJ

1. UVOD	9
1.1. Određivanje pojmova	11
1.2. Predmet, izazovi i hipoteze istraživanja.....	14
1.3. Ciljevi, svrha i znanstveni doprinos istraživanja	15
1.4. Znanstvene metode	16
1.5. Struktura rada	16
2. VERITIZAM I KAZNENO PRAVO.....	19
2.1. Veritistički kriterij u Goldmanovom djelu	19
2.2. Materijalna istina u kaznenom pravu.....	20
2.3. Normativni standardi i kognitivne pristranosti.....	23
2.4. Donošenje odluka	28
2.4.1. Anglosaksonski pravni sustav (Common Law)	29
2.4.2. Kontinentalni pravni sustav (Civil Law).....	30
3. KOGNITIVNE POGREŠKE KAO PREPREKE OSTVARENJA EPISTEMIČKOG CILJA PRAVNIH PROCESA.....	33
3.1. UTVRĐIVANJE ČINJENIČNOG STANJA SVJEDOČENJEM.....	33
3.1.1. Pristranosti i njihov utjecaj na prosudbe.....	33
3.1.2. Pristranost u svjedočenjima	39
3.1.2.1. Iskrivljena sjećanja (nesvjesna pristranost)	41
3.1.2.2. Davanje lažnog iskaza.....	48
3.1.3. Goldman o pristranostima.....	55
3.2. DONOŠENJE ODLUKA	57
3.2.1. Donošenje odluka u sudskim procesima i Blackstoneov omjer.....	57
3.2.2. Kognitivne pogreške pojedinca prilikom odlučivanja	61
3.2.3. Odlučivanje u grupi (sustav porote).....	64
3.2.3.4. Efekt pristranosti u grupi.....	69
3.2.3.5. Donošenje odluka pod pritiscima.....	73
- Reputacijski pritisak	74
- Vremenski pritisak i uvjeti u kojima se donose odluke	78
3.2.4. Opovrgavanje teorije argumentacije i neodrživost Condorcetova teorema u sustavima s porotom.....	80
3.2.4.1. Teorija argumentacije	80

3.2.4.2. Condorcetov teorem	83
3.2.5. Intervjui s porotnicima (podaci poznati autorici disertacije)	85
3.2.6. Pretpostavka nevinosti i pitanje opravdane sumnje	89
4. PROMICANJE INTERDISCIPLINARNOSTI I POVEZIVANJE AKTUALNIH EMPIRIJSKIH ISTRAŽIVANJA S EDUKACIJOM I PRAKSOM U PRAVNIM PROCESIMA KAO RJEŠENJE.....	94
4.1. Pravna teorija i pravna praksa	95
4.2. Pristup proučavanju donošenja odluka porotnika u realnom vremenu – prednosti i prigovori.....	97
4.3. Kognitivne pristranosti i tehnike koje mogu djelovati u njihovu suzbijanju.	98
4.4. Važnost pravne edukacije za donositelje odluka u pravnim procesima	102
4.4.1. Delphi metoda i Eureka rješenja.....	104
4.4.2. Analiza suprotstavljenih hipoteza	106
5. ZAKLJUČAK.....	110
POPIS KORIŠTENE LITERATURE I IZVORA:.....	119
PRIVITAK 1. Transkript intervjuja s porotnikom u kaznenom postupku	129
PRIVITAK 2. Transkript intervjuja s porotnikom u građanskom postupku.....	131
PRIVITAK 3. Obrazac informiranog pristanka za provođenje intervjuja	133

1. UVOD

„There is no trust more sacred than the one the world holds with children. There is no duty more important than ensuring that their rights are respected, that their welfare is protected, that their lives are free from fear and want and that they can grow up in peace.“

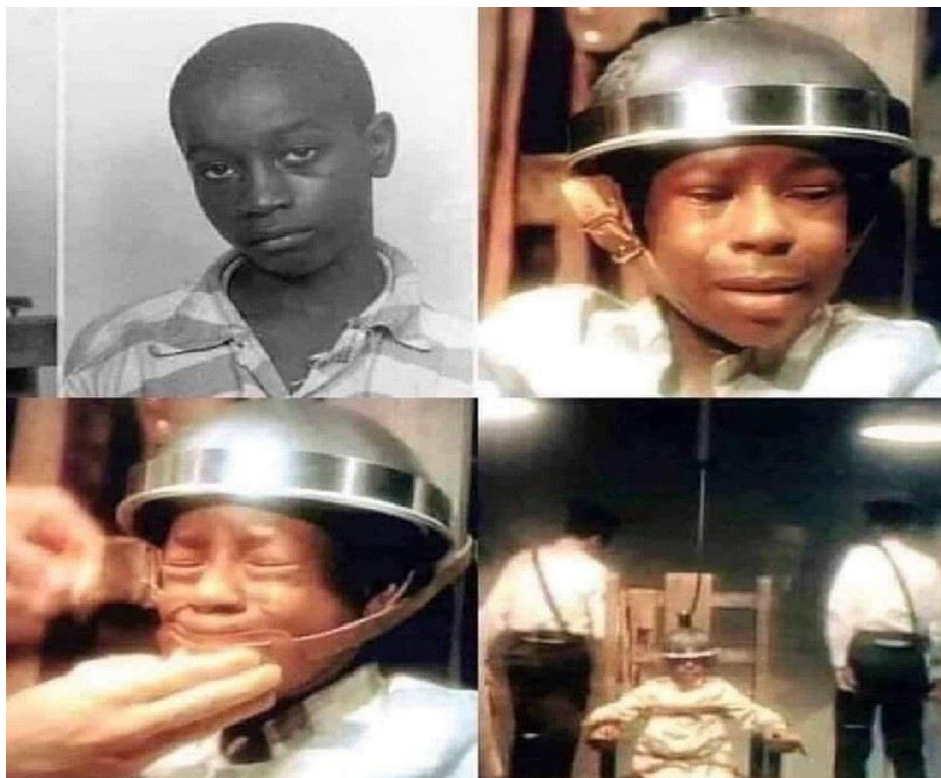
~ Kofi Annan

.....

Najmlađa osoba osuđena na smrt u Sjedinjenim Američkim Državama bilo je dijete od samo 14 godina. Njegovo je ime George Stinney Junior, a pogubljen je na električnom stolcu 1944. godine.¹ George je bio Afroamerikanac optužen za ubojstvo dvije bijele djevojčice čiji je uzrok smrti bio udarac gredom u glavu. Djevojčice su imale 7 i 11 godina, a njihova su tijela pronađena u blizini kuće u kojoj su dječak i njegovi roditelji živjeli. Suđenje dječaku trajalo je samo 2 sata, a vijećanje porote trajalo je tek desetak minuta. Svi porotnici bili su bijelci. Činjenica da dječakovi roditelji nisu smjeli biti u sudnici uz svoje dijete koje je bilo nasmrtno preplašeno te da je dječak proveo 81 dan u zatvoru bez mogućnosti da ih vidi naprosto je strašna. Smio se braniti, ali bez prisutnosti roditelja ili odvjetnika.

George je bio visok 150 centimetara i težak samo 43 kilograma. Bio je tako sitan da su morali staviti knjige na električni stolac kako bi mu mogli staviti elektrode na glavu, a ubio ga je strujni udar od 5,380 volti. Te 1944. godine porota je svoju odluku donijela za manje od 10 minuta, a dijete od 14 godina pogubljeno je na električnom stolcu.

¹ Collman, Ashley. 'Youngest Person Executed in 20th Century Exonerated'. Mail Online, 17 Dec. 2014, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2877958/Judge-Boy-14-shouldnt-executed-SC.html>. Pristupljeno 20. rujna 2023.

Fotografija 1. George Stinney Junior
Izvor: Reddit

Sedamdeset godina kasnije, njegovu je nevinost konačno dokazao sudac u Južnoj Karolini zaključivši kako je greda kojom su djevojčice ubijene težila 19,07 kilograma. Drugim riječima, nije postojao fizički način da je dijete kao George podigne, a kamoli da ubije djevojčice. Za jednu tako banalnu činjenicu trebalo je 70 godina i jedan sudac koji je htio pravdu za Georgea.

Mnogo je godina prošlo, mnogo se toga i promijenilo, no u nekim zemljama i dalje postoji smrtna kazna. S ciljem zaštite svih budućih generacija i ljudi koji će biti osuđeni nevini, neprestano je potrebno preispitivati epistemičku dimenziju kazneno pravnih sustava, a posebice onih koji se prilikom odlučivanja o krivnji ili nevinosti okrivljenika oslanjaju na sustave porote. Za Sjedinjene Američke Države, sažeci 46 slučajeva u kojima su nevine osobe osuđene na smrt mogu se pronaći u dokumentu *Death Penalty Information Centra*².

² Death Penalty Information Centre - Informativni centar o smrtnoj kazni nacionalna je neprofitna organizacija koja medijima i javnosti služi analizama i informacijama o pitanjima koja se tiču smrtno kazne. Osnovan 1990. godine, Centar promiče informiranu raspravu o smrtnoj kazni pripremajući iscrpna izvješća, održavajući brifinge

1.1. Određivanje pojmova³

Kazneno pravo je grana prava koja se odnosi na državnu vlast kažnjavanja (*jus puniendi*), a kao grana prava ima zaštitnu ulogu, odnosno zaštićuje određene odnose i vrijednosti. **Kazneno djelo** predstavlja povredu temeljnih društvenih vrijednosti pa društvo na njega reagira kažnjavanjem počinitelja tog djela, ali da bi se osoba mogla proglasiti krivom za kazneno djelo i kazniti, nužno je provesti **kazneni postupak**, složeni mehanizam koji prolazi kroz različite stadije. Ukoliko je optužnica utemeljena na dovoljnom broju pravno valjanih dokaza, dolazi do provođenja središnjeg stadija kaznenog postupka – rasprave pred sudom – koja završava donošenjem presude.⁴ Bitno je naglasiti kako je jedno od osnovnih pravila pretpostavka nedužnosti, što znači da se osoba ne može smatrati krivom za kazneno djelo prije nego se njezina krivnja utvrdi pravomoćnom sudskom presudom. S obzirom na navedeno, osoba se naziva **okrivljenikom**, njegova se krivnja tek mora dokazati i to izvan svake razumne sumnje. Okrivljenik se može braniti šutnjom, može angažirati branitelja, a u svakom slučaju ima pravo na pošteno i nepristrano suđenje. Ovaj rad sagledava utvrđivanje činjeničnog stanja u pravnim procesima iz epistemičke perspektive.

Epistemologija⁵ (grč. ἐπιστήμη: znanje, znanost + -logija), u filozofiji, izvorno označuje »nauk o znanosti« (mathesis universalis) ili filozofijsku disciplinu koja istražuje uvjete, mogućnosti i granice znanstvene spoznaje. Ovaj se rad bavi empirijskom epistemologijom u pravnim procesima, gdje najčešće iskustveni stavovi odlučuju o valjanosti neke znanstvene hipoteze: ili time što oni potvrđuju tu valjanost putem ispunjenja prognoze primjerene zakonu (načelo verifikacije) ili zato što opći stavovi nisu logički izvedeni iz pojedinačnih promatranja, ali se putem njih

za novinare i služeći kao izvor za one koji se bave ovim pitanjem. Centar objavljuje godišnje izvješće o smrtnoj kazni, ističući značajna kretanja i prikazujući najnovije statistike.

Attachment A: Summaries of 46 Cases in Which Mistaken or Perjured; Eyewitness Testimony Put Innocent Persons on Death Row: <https://files.deathpenaltyinfo.org/legacy/files/pdf/StudyCWC2001A.pdf>

³ Za određivanje pojmova koji se odnose na kazneno djelo i kazneni postupak konzultirana je stranica Ministarstva pravosuđa i uprave Republike Hrvatske, www.mpu.gov.hr Pristupljeno 5.7.2023.

⁴ Valja razlikovati prvostupanjsku i drugostupanjsku presudu. Ukoliko stranka nije zadovoljna prvostupanjskom presudom, ima pravo na žalbeni postupak pred drugostupanjskim sudom. Ukoliko drugostupanjski sud potvrdi presudu, ona postaje pravomoćna. Drugostupanjski sud može i ukinuti presudu i vratiti postupak u stadij rasprave pred prvostupanjskim sudom.

⁵ Epistemologija | Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18148>. Pristupljeno 22.8.2022.

moгу opovrgnuti time što se pokazuju netočnima (načelo falsifikacije). U tu svrhu prihvaćamo da je „*spoznaja djelatnost utvrđivanja istine koja je ujedno i rezultat te djelatnosti, a rezultat spoznaje jest znanje*“⁶ stoga naglašavamo epistemičku perspektivu rada s obzirom na to da je u spoznaji sadržano nastojanje da otkrije ono što vrijedi kao objektivno. U fokusu je epistemologije znanost, a pravna znanost nastoji otkriti ono što objektivno vrijedi te je njena veritistička dimenzija neporeciva. Međutim, kod utvrđivanja kaznene odgovornosti pojedinca, ne smijemo isključiti epistemičku odgovornost pravnog sustava, odnosno uspostavljanja postupaka za pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja, odnosno traženja materijalne istine. U tu svrhu pravni je sustav epistemički odgovoran za pripremu donositelja odluka za ispravnu prosudbu o krivnji ili nevinosti okrivljene osobe. „*Biti epistemički odgovoran zahtijeva uključivanje u niz praksi ili navika koje nam pomažu razviti bolje razumijevanje sebe, drugih i društva*“⁷, a epistemička dužnost, posebice u pravnim sustavima s porotom je pripremiti porotnike (osobe koje nemaju predznanje prava) za sudski proces, kako bi bili u stanju donijeti pravednu i ispravnu odluku.⁸ Epistemički cilj pravnih procesa tj. suđenja je materijalna istina odnosno utvrđivanje činjeničnog stanja o okolnostima kaznenog djela te donošenje ispravne presude. Ukoliko je određena osoba postala žrtvom kaznenog djela, država je tu osobu dužna zaštititi, između ostalog i tako da učinkovito provede kazneni postupak, odnosno da se temeljito istraže okolnosti počinjenja kaznenog djela, da se identificira i pronađe počinitelj kaznenog djela te da se isti u zakonito provedenom postupku pred nadležnim sudom kazni.

Znanstvena istraživanja pokazuju da su ljudi sustavno pristrani u razmišljanju i donošenju odluka, a prilikom traženja materijalne istine, odnosno utvrđivanja činjenica, nužno je koristiti se racionalnom metodom, uz nepristrano preispitivanje, a bez uplitanja vjerovanja, osobnih stavova ili predrasuda. Ako se ispravno⁹ ne

⁶ Kalin, Boris. Povijest filozofije (s odabranim tekstovima filozofa). Školska knjiga, 2003. str. 42.

⁷ „Epistemic Responsibility and Implicit Bias, McHugh and Davidson.“ PEA Soup, 24 July 2020, <https://peasoup.deptcpanel.princeton.edu/2020/07/epistemic-responsibility-and-implicit-bias-mchugh-and-davidson/>

⁸ Ibid.

⁹ ispravno pril.

DEFINICIJA: na ispravan način, kako treba

Izvor: <https://jezikoslovac.com/word/lv1e>, pristupljeno 28. rujna 2023.

utvrde činjenice o okolnostima kaznenog djela, mogu nastati teške posljedice za okrivljenika u kaznenome postupku što posljedično ugrožava i postavljeni epistemički cilj pravnog procesa, ali i samog okrivljenika koji ima pravo na pošteno i nepristrano suđenje.¹⁰

Pretpostavlja se kako se ispravni postupci mogu postići jedino stalnim preispitivanjem načina na koji znanost funkcionira, povezivanjem teorije, prakse i empirijskih studija te promicanjem interdisciplinarnosti i suradnje između svih relevantnih područja znanosti, stoga se u radu naglašava važnost neprestane edukacije pravnih stručnjaka, interdisciplinarnosti filozofije i ostalih područja i polja znanosti, diverzifikacija istraživačkih metoda i izgradnja kulture suradnje, poticanje istraživanja partnerstva između pravnih znanstvenika i (pravnih) istraživača koji donose odluke. Ovaj epistemički odgovoran pristup ima za cilj povezati pravnu teoriju i praksu s ostalim područjima društvenih i humanističkih znanosti te naglasiti utjecaj empirijskih studija o pravnim sustavima s ciljem unapređenja pravnih praksi

¹⁰ „Pravo stranaka da im sudi nepristrani sud (u naravi nepristrani sudac), opće je ljudsko pravo uređeno međunarodnim pravnim aktima, a oni su:

1. *Opća deklaracija o ljudskim pravima (UN, 1948.)*, čl. 10.: „Svatko je jednako ovlašten na pravično i javno saslušanje od strane neovisnog i nepristranog suda pri utvrđivanju njegovih prava i obveza i bilo koje kaznene optužbe protiv njega.“
2. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (UN, 1976.)*, čl. 14. 1.: „Svi moraju biti jednaki pred sudom i sudovima pravde. U slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega ili utvrđivanja njegovih prava i obveza građanske naravi, svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni nadležni, neovisni i nepristrani sud pravično i javno ispita njegov slučaj“
3. *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (VE, 1953.)*, čl. 6. st. 1.: „Radi utvrđivanja svojih prava i obveza građanske naravi ili u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj.“
4. *U hrvatskom sustavu prava na suđenje pred nepristranim sudom je ustavno pravo priznato Ustavom Republike Hrvatske*, čl. 29. st. 1.: „Svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično i u razumnom roku odluči o njegovim pravima i obvezama, ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela.“
5. *Propisi kojima se regulira rad i postupanje sudova ili drugih tijela s javnim ovlastima*6 uređuju princip nepristranosti, kao i načine (mehanizme) otklanjanja razloga ili sumnje u pristranost suca (*judex suspectus*). Za sudske postupke mjerodavne su sljedeće odredbe:
6. *Zakon o sudovima* 7 propisuje: „Svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično i u razumnom roku odluči o njegovim pravima i obvezama ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela“ (čl. 4. st. 1.); „Sudac se mora ponašati tako da čuva svoj ugled i ugled sudbene vlasti te ne dovede u pitanje svoju nepristranost i neovisnost u suđenju i samostalnost sudbene vlasti.“ (čl. 89.); „Sudac ne smije obavljati drugu službu ili posao koji bi mogli utjecati na njegovu samostalnost, nepristranost i neovisnost ili umanjiti njegov društveni ugled ili su inače nespojivi s obnašanjem sudačke dužnosti.“ (čl. 91. st. 3.).
7. *Zakon o kaznenom postupku*8 propisuje: „Okrivljenik ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku odluči o optužbi u skladu sa zakonom.“ (čl. 11. st. 1.).“

Izvor: Šernhorst, Nevenka. Utvrđivanje nepristranosti suda/suca | Novi informator. <https://informator.hr/strucnici/clanci/utvrdivanje-nepristranosti-suda-suca#footnote-94013-3-backlink>. Pristupljeno 25. rujna 2023.

na koje se one odnose, a kako bi se iste što više približile epistemičkom cilju kojemu teže.

1.2. Predmet, izazovi i hipoteze istraživanja

Razmatranje epistemičkih pretpostavki kaznenog prava je vrlo značajno jer se radi o grani prava gdje odlučivanje ima izrazitu težinu s obzirom na to da se često izravno odnosi na ljudske živote. Ovdje se treba osvrnuti na ustavne norme iz skupine sloboda i prava čovjeka i građanina koje su zapisane u većini ustava svih zemalja, a koje pravno štite nepovredivost čovjekove slobode.¹¹ U kaznenom pravu osnovna je vrijednost i pretpostavka da sustav nastoji donijeti istinitu presudu, stoga se smatra da kazneno pravo pretpostavlja veritističku epistemologiju, a pitanje „*koje prakse imaju relativno povoljan utjecaj na znanje nasuprot pogrešci i neznanju*“ koje postavlja Goldman¹² od izrazite je važnosti za ovaj rad. Međutim, ono što se smatra izazovima pretpostavci veritističkog svojstva u kaznenom pravu je to što znanstvena istraživanja pokazuju da su ljudi pristrani u svojem zaključivanju i odlučivanju što često ugrožava otkrivanje istine kao jednog od osnovnih ciljeva u takvim pravnim procesima. Štoviše, s obzirom na psihološke i druge predrasude kojima su ljudi skloni, nije jasno može li se ovaj epistemički ideal uopće zadovoljiti, stoga je najbolje što možemo učiniti upravo stalna procjena trenutnih praksi s ciljem njihova unapređenja i približavanja postavljenom idealu. U ovom se radu propitkuje održivost veritističkog svojstva u kazneno pravnom postupku, a zagovara se stajalište da bi valjana presuda trebala proizaći iz točnih metoda traženja stvarne istine kako bi se postigao epistemički cilj. Ti su postupci ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe. U ovom radu upućuju se prigovori sustavima s porotom jer će se pokazati da su ti sustavi epistemički nepouzdana, odnosno, da do istine dolaze na vrlo nesiguran način. Ukoliko porota donese pogrešnu odluku, kao u prethodno navedenom slučaju dječaka Georgea, nevina je osoba proglašena

¹¹ Članak 22. Ustava Republike Hrvatske propisuje:

Čovjekova je sloboda i osobnost nepovrediva

Nikomu se ne smije oduzeti ili ograničiti sloboda, osim kada je to određeno zakonom, o čemu odlučuje sud.
Izvor: Ustav Republike Hrvatske - zakon.hr. <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>.
Pristupljeno 25. rujna 2023.

¹² Goldman, Alvin I. Knowledge in a Social World. Clarendon Press ; Oxford University Press, 1999.;
Framework

krivom (i pogubljena!), to više nije samo epistemički, već i moralni problem. Ovime se cijeli pravni sustav udaljava od svog epistemičkog cilja, izaziva nepovjerenje javnosti, a njegova epistemička odgovornost dovodi se u pitanje.

1.3. Ciljevi, svrha i znanstveni doprinos istraživanja

Svrha je ovog istraživanja naglasiti važnost stalnog promišljanja i unaprjeđenja pravnih praksi i važnost pravne edukacije kako bi se smanjile pristranosti u pravnom postupku, a imajući na umu nezanemariv broj pogrešno okrivljenih, nevinih osoba kojima je povrijeđeno pravo na slobodu i zdravlje.

Nekoliko se ciljeva želi postići ovim radom:

- a) naglasiti važnost filozofskog aspekta i promišljanja o unaprjeđenju pravnih praksi
- b) analizirati dosadašnje pravne prakse korištenjem empirijskih primjera
- c) povezati relevantna istraživanja koja se bave pristranostima s donošenjem odluka u pravnim procesima
- d) ponuditi rješenja kojim bi se pravne prakse potencijalno poboljšale i približile epistemičkom cilju utvrđivanja istine i donošenja ispravnih presuda u kaznenopravnim procesima.

Znanstveni doprinos ovog rada je identifikacija izazova za utvrđivanje materijalne istine, odnosno evaluacija postojećih praksi te definiranje utjecaja pristranosti prilikom iznošenja iskaza, oblikovanja uvjerenja i donošenja odluka, a sve u cilju poboljšanja postojećih modela u pravnim procesima i uspostavi postupaka za pouzdanije predviđanje ponašanja uključenih aktera. Zaključuje se kako je epistemička odgovornost pravnih sustava neupitna, a pravna edukacija svih aktera u pravnom postupku neophodna te kako promicanje i prihvaćanje interdisciplinarnosti može biti korektiv postojećih pravnih praksi i omogućiti približavanje njihovu epistemičkom cilju. Istraživanje produbljuje promišljanje i potiče rasprave o pravednosti prilikom donošenja presuda u kaznenom pravu te povezuje veritističku epistemologiju s važnošću slobode čovjeka, ljudskog života i društva uzimajući u obzir socijalni aspekt pojedinaca i grupa prilikom donošenja odluka, kao što su pristranosti i predrasude. Ovaj rad potiče filozofske rasprave u grani spoznajne teorije i naglašava važnost proučavanja i primjene (veritističke)

epistemologije u pravu te aktivno povezuje pravnu praksu s ostalim područjima znanosti i ispituje kako unaprijediti kognitivne sposobnosti glavnih aktera u pravnim postupcima, posebice u grani kaznenog prava koja je u središtu ove disertacije.

1.4. Znanstvene metode

Prilikom pisanja rada korištene su različite znanstvene metode, primjerice metoda analize i sinteze, metoda komparacije, deduktivna metoda, statistička metoda te metoda intervjua. Kroz rad se provlači i analizira jedno od najpoznatijih suđenja u povijesti, suđenje O.J. Simpsonu kao primjer nelogičnosti i manjkavosti kaznenog postupka. Ovaj primjer je izabran upravo zato jer je okrivljenik oslobođen, kako bi se pokazalo da nije problem samo osuđivanje nevinih okrivljenika već i oslobađanje na temelju diskreditacije svjedoka i utjecaja na svjedoke i porotu. Ovo je suđenje je trajalo jedanaest mjeseci, što je jedno od najduljih suđenja s uključenom porotom u povijesti, od prisege porote 9. studenog 1994. godine. Uvodne riječi dane su 24. siječnja 1995. godine, a Simpson je 3. listopada iste godine oslobođen od obje točke optužnice za ubojstvo, unatoč forenzičkim dokazima protiv njega. Porota je donijela odluku za manje od 4 sata.

1.5. Struktura rada

Ovaj rad nastoji procijeniti postojeće prakse korištenjem empirijskih primjera uz veritističku dimenziju, što je metoda koju Goldman i predlaže kako bi se postojeće (pravne) prakse poboljšale. Rad je podijeljen u pet poglavlja. Prvo poglavlje se odnosi na problematiku istraživanja te se ukratko postavlja osnovni problem, hipoteza, svrha, ciljevi, znanstvene metode koje su korištene prilikom pisanja rada i na kraju struktura samog rada. U drugom poglavlju pojašnjava se veritistički kriterij te odabir kaznenog prava kao pravca za ovo istraživanje, daje kratki pregled normativnih standarda i utjecaja kognitivnih pristranosti, predstavlja razlika između anglosaksonskog i kontinentalnog pravnog sustava. Treće poglavlje bavi se kognitivnim pogreškama kao preprekama ostvarenju epistemičkog cilja pravnog procesa, a podijeljen je na dva potpoglavlja, od kojih se prvi odnosi na utvrđivanje činjeničnog stanja koje je krucijalno za kasnije donošenje odluka o nevinosti ili krivnji okrivljenika. Ovdje se bavi analizom utjecaja pristranosti prilikom utvrđivanja

činjenica u kaznenom postupku, a najveća će se pozornost usmjeriti na svjesne i nesvjesne pristranosti koje mogu imati pojedinci prilikom iznošenja iskaza na sudu, a dotaknut će se i namjernog iznošenja lažnih iskaza. Osim epistemičkog elementa koji se bavi opravdanošću vjerovanja i istinitošću iskaza prilikom svjedočenja, filozofski aspekt ovog rada obogatit će i element koji se dotiče filozofije jezika, odnosno načina na koji svjedoci mogu donijeti zaključke, ovisno o načinu na koji se pitanje postavi.

Analiziranje pristranosti u kaznenom postupku je od izrazite važnosti jer kognitivne pogreške i prosudbe ne ovise samo o onima koji su u ulozi svjedoka već će se u ovome radu u drugom potpoglavlju pokazati kako su one uzrok za iste pogreške i prosudbe onih koji donose odluke. Ovdje će biti ponuđen usporedni prikaz donošenja odluka u anglosaksonskom i kontinentalnom sustavu te će biti predstavljeni provedeni intervjui sa stvarnim porotnicima u SAD-u koji su upitani za svoja osobna iskustva u radu porote.

'Idealni' model donošenja odluka pretpostavlja da donositelji odluka imaju gotovo neograničeno vrijeme i sredstva za prikupiti i izvagati sve relevantne informacije, što u slučajevima s porotom, kako se će se pokazati, nije uvijek slučaj. U četvrtom poglavlju rada analiziraju se neka od rješenja koja mogu biti korektiv i putokaz za buduće preispitivanje pravnih praksi i edukacije pravnih stručnjaka.

Jedno od rješenja kojim se bavi Lewis Ross¹³ je da bi istraživačima trebalo biti dopušteno proučavanje porota za vrijeme suđenja i prilikom donošenja odluka. To do sada nije bio slučaj, a kako bi se doista stekao uvid u rad porote, proučavanje njihova rada nameće se kao moralni imperativ, ali istovremeno otvara mnoga pitanja o mogućnosti provedbe istog.

Dalje, u ovom radu osvrnut će se i na rad Sagana, A., & van Toor, D. A. G¹⁴ u kojem se može kriti dio odgovora na pitanja koja postavlja ovaj rad. U svom autorskom tekstu oni tvrde da nepovezanost između empirijskog rada i prakse

¹³ Ross, L. (2023). The curious case of the jury-shaped hole: A plea for real jury research. *The International Journal of Evidence & Proof*, 27(2), 107–125. <https://doi.org/10.1177/13657127221150451>

¹⁴ Sagana, A., and D. A. G. van Toor. „The Judge as a Procedural Decision-Maker: Addressing the Disconnect Between Legal Psychology and Legal Practice.” *Zeitschrift Für Psychologie*, 228(3), 226-228, 2020

proizlazi iz ograničenog poznavanja i razmatranja proceduralnih pravila, stoga se predlaže diverzifikacija istraživačkih metoda i izgradnja kulture suradnje, poticanje istraživanja partnerstva između pravnih znanstvenika i (pravnih) istraživača koji donose odluke. Ovakav pristup ima za cilj premostiti jaz između prakticiranja prava i društvenih znanosti te promicati utjecaj empirijskih studija o pravnim sustavima u aktualnim pravnim praksama na koje se one odnose.

Naposljetku, jedno od rješenja koje će se ponuditi je kontinuirana edukacija pravnih stručnjaka i sustavni rad sa studentima, uz zaključak da je interdisciplinarnost ključ te kako epistemologija, psihologija i ostala relevantna područja znanosti moraju biti neizostavno povezana s ciljem poboljšanja pravne prakse i ispunjenja njena epistemičkog cilja. Upravo se zato kao rješenje predlaže povezivanje epistemoloških istraživanja s edukacijom i praksom u pravu, što je između ostalog opisano i u petom poglavlju, odnosno zaključku ovoga rada.

2. VERITIZAM I KAZNENO PRAVO

2.1. Veritistički kriterij u Goldmanovom djelu

Goldman¹⁵ epistemologiju vidi kao „disciplinu koja procjenjuje prakse duž dimenzija koje su povezane istinom (veritističkih dimenzija), a socijalna epistemologija na kojoj se temelji ovaj rad posebno procjenjuje društvene prakse prema ovim dimenzijama.“¹⁶ Upravo ova metoda procjene praksi koje su povezane s istinom će se koristiti u ovome radu.

Veritistička epistemologija¹⁷ (bilo individualna ili socijalna) posvećena je stvaranju znanja ili spoznaji, a prethodno smo utvrdili da je spoznaja djelatnost utvrđivanja istine koja je ujedno i rezultat te djelatnosti. Znanjem se u ovom slučaju smatra određeno istinito vjerovanje. Veritistička epistemologija je posebno područje, gdje se dobro smatra znanjem, dok se loše povezuje s pogreškom i neznanjem. Ona obuhvaća i znanja i njegove suprotnosti: pogreške (lažno uvjerenje) i neznanja (odsutnost istinitog uvjerenja). Glavno pitanje veritističke epistemologije je: koje prakse imaju relativno povoljan utjecaj na stjecanje znanja i izbjegavanje pogrešaka i neznanja? Međutim, Goldman koristi termin „sud/prosudba“, a ne uvjerenja, iako su prakse stvaranja uvjerenja standardni predmet veritističke epistemologije. Slijedom navedenog zaključuje se kako težnja veritizmu može značajno podbaciti kada se primijeni na donošenje odluka u kaznenom postupku, jer ovisi o uvjerenjima koja mogu biti pogrešna, iako i dalje opravdana što može dovesti do pogrešnih presuda, odnosno presuda o tome je li okrivljenik nevin ili biva proglašen krivim. Pogrešna uvjerenja su opravdana jedino u situacijama kada postoje lažna uvjerenja ili odsutnost istinitog uvjerenja. To se može prvenstveno dogoditi u slučajevima kognitivnih pogrešaka koje će biti predstavljene te se ne može odnositi

¹⁵Goldman, Alvin I. *Knowledge in a Social World*. Clarendon Press; Oxford University Press, 1999.

¹⁶Ibid., chapter three, the framework; „*This is how I conceive of epistemology: as a discipline that evaluates practices along truth-linked (veritistic) dimensions. Social epistemology evaluates specifically social practices along these dimensions.*”

¹⁷Ibid, str. 5., „*Veritistic dimension, that is, its orientation toward truth determination. Veritistic epistemology (whether individual or social) is concerned with the production of knowledge, where knowledge is here understood in the ‘weak’ sense of true belief. More precisely, it is concerned with both knowledge and its contraries: error (false belief) and ignorance (the absence of true belief). The main question for veritistic epistemology is: Which practices have a comparatively favorable impact on knowledge as contrasted with error and ignorance? Individual veritistic epistemology asks this question for nonsocial practices; social veritistic epistemology asks it for social practices.*”

na slučajeve svjesnog, lažnog svjedočenja koje se uzima istinitim, a što se u hrvatskom jeziku naziva krivokletstvom. Krivokletstvo je uobičajen naziv za davanje lažnog iskaza pod prisegom¹⁸ u pravnom postupku. Ako se utvrdi, „*davanje lažnog iskaza kazneno je djelo protiv pravosuđa, a čini ga svjedok, vještak, prevoditelj ili tumač koji u postupku pred sudom, upravnom postupku, postupku pred javnim bilježnikom ili stegovnome postupku daje lažan iskaz. Djelo je kvalificirano ako su lažnim iskazom prouzročene teške posljedice za okrivljenika u kaznenome postupku*“¹⁹ Kazneno djelo definirat ćemo kako djelo koje je počinio pojedinac ili grupa, a kojim se krši zakon i/ili predstavlja prijetnja javnosti.

2.2. Materijalna istina u kaznenom pravu

„*Materijalna je ona istina koja se ostvaruje u postupku koji sadržava propise koji tijelu postupka osiguravaju slobodan put do saznanja istine, odnosno koji mu ne postavljaju prepreke na tom putu. Materijalnu istinu formuliramo kao istinu koja se utvrđuje u upravnom postupku koji načelno ne sadržava forme (pravila) koje sputavaju utvrđivanje istine. Dosljedno tomu, načelo traženja materijalne istine načelo je koje znači da upravno procesno pravo ne prihvaća forme (pravila) koje ugrožavaju utvrđivanje istine.*“²⁰ S obzirom na navedeno, pravni sustavi imaju epistemičku dužnost uspostavljanja procedura za pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja te pripremanja donositelja odluka za ispravnu prosudbu o krivnji ili nevinosti okrivljene osobe, odnosno utvrđivanja činjeničnog stanja na kojem je legitimno utemeljiti odluku. „*Izrazom traženje materijalne istine naglasak se stavlja na metodu, način utvrđivanja činjeničnog stanja, na aktivnost u potrazi za istinom*“.²¹

U ovom radu brani se stajalište da, kako bi se približila epistemičkom cilju, ispravna presuda treba se temeljiti na ispravnim postupcima traženja materijalne istine koji

¹⁸ U pravu, zakonom propisana formula koju izgovara neka osoba u znak potvrde istinitosti svojega iskaza o činjenicama koje su predmet dokazivanja (sudska prisega)

¹⁹ Krivokletstvo | Hrvatska enciklopedija <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34059> Pristupljeno 22.8.2022.

²⁰ Ljubanović, Boris. 'Načelo traženja materijalne istine i upravni postupak'. Hrvatska i komparativna javna uprava, vol. 19, no. 4, Dec. 2019, pp. 664.

²¹ Ibid, pp. 665.

su propisani, a ti su postupci ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe kako bi se došlo do spoznaje o okolnostima počinjenja kaznenog djela.

S obzirom na to da je spoznaja ono čemu se u pravnim procesima teži kako bi se potvrdila nevinost okrivljenika ili utvrdila njegova krivnja, pravni proces utvrđivanja istine u ovom će se radu vezati uz, kako je već navedeno, veritističku epistemologiju kako je definira Goldman.

Kazneno pravo kako je ranije navedeno, između ostaloga, zaštićuje određene odnose i vrijednosti, stoga donošenje odluka u grani kaznenog prava ima izrazitu težinu, a oni koji ih donose (sudac ili porota) imaju veliku odgovornost s obzirom na to da su u pitanju ljudski životi i moguća povreda čovjekove slobode. U kaznenom pravu se pretpostavlja da sustav nastoji osuditi samo krivce, odnosno donijeti istinitu presudu, uz prvotnu *presumpciju nevinosti*.²² Da bi se zadovoljila ova pretpostavka, potrebno je otkriti činjenice kako bi se donijela istinita prosudba/sud, odnosno potrebno je oblikovati (istinita) uvjerenja. Međutim, u praksi ostaje praznina u kazneno pravnom odlučivanju koju čak ni pravna pravila ne mogu popuniti, unatoč naporima zakonodavca da ograniči ljudski faktor. „Smjernice za određivanje kazne, na primjer, mogu se modificirati ili čak zaobići u praksi (Engen, Gainey, Crutchfield, & Weis, 2003.; Johnson, 2005.; Kempf-Leonard & Sample, 2001.; Ulmer & Kramer, 1998). Suci i porote zadržavaju diskrecijsko pravo u donošenju presuda i izricanju kazne (Tonry & Hatlestad, 1997). Stranke u kaznenom postupku zainteresirane su za suprotne ishode pa je često teško donijeti odluku bez da se stvori dojam o opredjeljivanju za jednu ili drugu stranu. Drugim

²²Presumpcija nevinosti jedno je od temeljnih načela suvremenog sustava ljudskih prava i ima ključnu ulogu u osiguravanju prava osobama koje se nalaze u kaznenom postupku. Riječ je o pravnom mehanizmu kojim se osigurava da je svaka osoba nevinna dok joj se ne dokaže krivnja. Direktiva (EU) 2016/343 Europskog parlamenta i Vijeća od 9. ožujka 2016.g. o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti i prava sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku nalaže da se nadležna državna tijela i organi vlasti trebaju suzdržavati od prikazivanja osumnjičenika ili okrivljenih osoba kao već krivih, kako u sudnici, tako i u javnosti. Navedeno znači da različite mjere uhićenja, poput lisica, lanaca na nogama, pokrivala za glavu i slično, trebaju biti korištene samo u onim slučajevima u kojima su takve mjere opravdane (sigurnosni razlozi), o čemu se odlučuje posebno o svakom pojedinom slučaju.

Izvor: „Nevin dok se ne dokaže suprotno? Istraživanje o presumpciji nevinosti.” Kuća Ljudskih Prava: <https://www.kucaljudskihprava.hr/2018/10/23/nevin-dok-se-ne-dokaze-suprotno-istrazivanje-o-presumpciji-nevinosti/>

*riječima, nakon predstavljanja i vaganja dokaza, izricanje kazne u konačnici je subjektivna odluka tijela koja utvrđuje činjenice, bila to porota ili sudac“.*²³

The Innocence project²⁴ kojega su 1992. godine osnovali Peter Neufeld i Barry Scheck na Pravnom fakultetu u Cardozu, oslobađa nevine osuđene putem DNK testiranja i nastoji reformirati kazneno pravni sustav u SAD-u kako bi spriječio buduće nepravde. Prema njihovim informacijama iz travnja 2021., njihovi su klijenti proveli ukupno 3555 godina nezakonito u zatvoru. Ovaj je podatak od iznimne važnosti s obzirom na empirijsko istraživanje o psihološkim učincima pogrešne osude i zatvora koje predstavlja preliminarne nalaze iz uzorka 18 slučajeva u Ujedinjenom Kraljevstvu koji su upućeni na sustavnu psihijatrijsku procjenu nakon što su njihove žalbene presude ukinute i pušteni iz dugotrajnog zatvora. Sve procjene su se odnosile na muškarce od kojih je 15 pogrešno osuđeno za ubojstvo i osuđeno na doživotnu kaznu zatvora, a 3 su osuđena za druga djela te su dobili kraće zatvorske kazne. Klinički nalazi predstavljeni su u područjima trajne promjene osobnosti, posttraumatskog stresnog poremećaja, drugih psihijatrijskih poremećaja, drugih oblika fizičke i psihičke patnje te problema prilagodbe pri otpuštanju, kao što su praktične vještine, prilagodba, društvene okolnosti i osjećaj svrhe, ozloglašnost, izgubljeno vrijeme i odnosi. Utvrđeni su veliki problemi psihološke i socijalne prilagodbe, osobito unutar obitelji.²⁵

Kako dolazi do takvih situacija i navedenih brojki? Jedna od pretpostavki, a kojom se bavi ovaj rad je da kognitivne pogreške kojima su ljudi skloni u svojem zaključivanju i odlučivanju često onemogućavaju ostvarenje ideala veritističke epistemologije. S obzirom da se ovdje govori o kazneno pravnom sustavu u SAD-u, valja istaknuti kako je zadaća porote često teška, stresna i frustrirajuća. Porote vode suđenja od najtežih zločina, a informacije i predstavljeni dokazi često su uznemirujući što može značajno utjecati na prosudbu, a što će biti prikazano i

²³ De Keijser, Jan W., and Peter J. Koppen. „Paradoxes of Proof and Punishment: Psychological Pitfalls in Judicial Decision Making.“ *Legal and Criminological Psychology*, vol. 12, no. 2, Sept. 2007, pp. 189–205., pp. 189–205: str: 190.

²⁴ „Innocence Project - Help Us Put an End to Wrongful Convictions!“ Innocence Project <https://innocenceproject.org>

²⁵ Grounds, Adrian. ‘Psychological Consequences of Wrongful Conviction and Imprisonment’. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, vol. 46, no. 2, Jan. 2004, pp. 165–82. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.3138/cjccj.46.2.165>.

kasnije u ovom radu. Istraživači na Novom Zelandu²⁶ sustavno su istražili kako porotnici obavljaju svoj zadatak što je neprocjenjiva referenca za sve buduće stručnjake koji se bave reformom pravnih sustava i proučavanjem porote.

2.3. Normativni standardi i kognitivne pristranosti

Drugi dio ovog rada usredotočuje se na kognitivne pogreške koje se smatraju preprekama ostvarivanju ideala veritizma u kazneno pravnim procesima. U ovom dijelu, oslanjamo se na *Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*²⁷, vrhunski pregled aktualnih tema i istraživanja u proučavanju načina na koji ljudi procjenjuju, izvlače zaključke i donose odluke u uvjetima neizvjesnosti i sukoba. Uz navedeno, bit će analizirane i aktualne studije utjecajnih autora u ovom području kao što su Jan W. de Keijser and Peter J. van Koppen, Catherine Puddifoot, Anna Sagana, Dave A. G. van Toor, Thomas Hoffmann i drugi. Također, osvrnut ćemo se i na neka starija, ali temeljna istraživanja kao što su istraživanja Solomona Ascha, Tverskyja i Kahnemanna te Sunsteina i Hastieja.

U ovom dijelu također se ispituju normativni standardi za provođenje procesa suđenja u kazneno pravnom postupku. Filozofija prava je dio teorije prava u širem smislu, a izrazi formulirani na temelju sudske prakse sadrže i deskriptivni i normativni element, čineći tako opis obvezujućih normi i postulata *de lege ferenda* (o tome kakav treba biti sadržaj normi). One se uklapaju u opće metodološke postavke suvremene jurisprudencije (lat.), gdje je sudski način rješavanja sporova vođen u svjetlu teorije prava s ciljem stjecanja spoznaje o pravu, dok je jurisprudencija (lat.), način sudskog rješavanja sporova, istodobno dio prava i sudjeluje u njegovom oblikovanju.²⁸

Dakle, u normativnom smislu, filozofija donošenja odluka u kazneno pravnom postupku formulira postulate, preporuke i smjernice o tome na koji se način donose presude. Cilj je ovoga rada procijeniti postojeće prakse te otkriti i ustaliti nove

²⁶ New Zealand, editor. *Juries in Criminal Trials. The Commission, Part Two*, 2000.

²⁷ Koehler, Derek J., and Nigel Harvey, editors. *Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*. 1st ed, Blackwell Pub, 2004.

²⁸ Faculty of Law and Administration, University of Szczecin, Poland, and Michał Peno. „Philosophy of Punishment: Normative Models and Construction Principles of Legal Systems.” *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 69, no. 3, July 2019, pp. 411–32.

prakse i preporuke za poboljšanje postojećih procesa i same veritističke dimenzije istaknute u pravnim procesima. „*Svi normativni modeli donošenja odluka dijele jednostavnu ideju: najbolja opcija je ona koja čini najviše dobra. Ideja je da se dobro može mjeriti ili usporediti. Dobra je mjera u kojoj postizemo svoje ciljeve (Baron, 1996).*“²⁹ U ovom smislu dobra je ona opcija koja promiče ispravne postupke koji za posljedicu imaju ispravne prosudbe čime se približava svom epistemičkom cilju traženja materijalne istine.

Opravdanje normativnih modela može se temeljiti i na ideji „reflektivne ravnoteže“.³⁰ Ovaj model moralna filozofija posuđuje iz opisa prirode lingvističke teorije Noama Chomskog, a kasnije Rawlsa, pozivajući se na Chomskoga piše o razvoju normativne teorije morala.³¹ Na taj način donošenje odluka bilo bi temeljeno na našim moralnim intuicijama. Ova bi teorija nastojala objasniti naše moralne intuicije koje su u skladu s onim s čime se slažu svi razložni i racionalni pojedinci dok se odbacuju ako su u suprotnosti s tim. Međutim, ovakav pristup mogao bi u konačnici stvoriti normativni model koji ne dopušta da kritiziramo, promišljamo, a posljedično i poboljšavamo svoju intuiciju. Drugim riječima, da su normativni modeli izvedeni iz opisa onoga što većina ljudi čini ili misli, ne bismo mogli uvidjeti postojanje pristranosti. Iako relevantna filozofska analiza ne može uključivati podatke o samom zadatku prosuđivanja, ona mora uključivati dublju vrstu podataka, često korištenih u filozofiji, o tome donosimo li odluke temeljem naših uvjerenja i želja, što će biti spomenuto kasnije. Kad prosudbe uspoređujemo s normativnim modelima, tražimo sustavna odstupanja od tih modela. I to je ono što se naziva pristranostima. Ako nema pristranosti, možemo pokušati objasniti zašto ne. Ako se pronađu pristranosti, pokušavamo ih razumjeti i objasniti izradom deskriptivnih modela ili teorija. Proučavajući normativne modele pokušavamo pronaći načine da smanjimo pristranosti, odnosno poboljšamo prosudbe prema normativnim standardima.

²⁹ Koehler, Derek J., and Nigel Harvey, editors. *Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*. 1st ed, Blackwell Pub, 2004.

³⁰ Reflektivna ravnoteža je stanje ravnoteže ili koherentnosti među skupom uvjerenja do kojeg se dolazi procesom deliberativne međusobne prilagodbe između općih načela i posebnih prosudbi.

³¹ Rawls, John. *A Theory of Justice*. Original ed, Belknap Press, 2005.

U tekstu je ranije navedeno kako Goldman pretpostavlja da uvjerenja koja stvaraju prosudbe imaju objektivne istinite vrijednosti,³² međutim, ljudski je mozak pod utjecajem tzv. kognitivnih pristranosti (*eng. cognitive biases*) koje utječu na naše prosudbe te posljedično i na odluke, pa tako i na odluke aktera koji su donositelji odluka u kaznenom postupku.

Prema Oxfordskom rječniku engleskog jezika pojam pristranosti znači „*snažan osjećaj u korist ili protiv jedne skupine ljudi ili jedne strane u svađi, često ne temeljen na poštenoj prosudbi. Također, to može značiti i da rezultati istraživanja ili eksperimenta nisu točni jer određeni čimbenik nije uzet u obzir prilikom prikupljanja informacija. Ovdje treba naglasiti da pristranosti ne moraju nužno biti svjesne, odnosno mogu biti nepravedno uvjerenje o skupini ljudi kojeg čovjek ili grupa ljudi nisu svjesni, ali koje utječe na vaše ponašanje i odluke.*“³³ Kada navedeno stavimo u kontekst donošenja odluka u pravnom postupku, prvenstveno mislimo na suđenje u kaznenom procesu, ukoliko za prosudbe smatramo da imaju objektivne istinite vrijednosti, utvrđivanje istine može biti znatno otežano. Na primjer, izraz „pozitivna pristranost“ korišten je za opisivanje prevlasti pozitivnih nad negativnim ocjenama u percepciji osobe i, općenito, u svakodnevnom jeziku (Kanouse i Hanson 1971, Peeters, 1971).³⁴ To samo po sebi ne ukazuje ni na kakve pogreške u prosuđivanju, osim ako vjerujemo da bi se u stvarnosti pozitivni i negativni događaji trebali međusobno uravnotežiti. S druge strane, koncept pristranosti socijalne poželjnosti (Burdescu i Bruderman, 1995)³⁵ podrazumijeva tendenciju pripisivanja pretjeranih procjena vjerojatnosti željenim ishodom ne zbog količine potkrepljujućih dokaza nego jednostavno zato što želimo da se ostvare. Takve se pristranosti mogu smatrati sustavnim, neoptimalnim prosudbama, ponekad označenim kao „pogreške“ ili čak „zablude“.

Još jedan tip pristranosti kojega se ne smije zanemariti jer je najčešći oblik pristranosti, a kojima će se također baviti u ovome radu jest sklonost potvrđi (*eng.*

³² Goldman, Alvin I. *Knowledge in a Social World*. Clarendon Press; Oxford University Press, 1999., str. 106.

³³ Bias_1 Noun - Definition, Pictures, Pronunciation and Usage Notes | Oxford Advanced Learner's Dictionary at OxfordLearnersDictionaries.Com.

³⁴ Koehler, Derek J., and Nigel Harvey, editors. *Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*. 1st ed, Blackwell Pub, 2004.

³⁵ Budescu, David V., and Meira Bruderman. „The Relationship between the Illusion of Control and the Desirability Bias.” *Journal of Behavioral Decision Making*, vol. 8, no. 2, June 1995, pp. 109–25.

confirmation bias). Sklonost potvrdi najlakše je opisati kao pogrešku induktivnog zaključivanja što bi značilo da osoba slijedi određeni tijek ili ponašanje kako bi došla do zaključaka. Drugim riječima, kad govorimo o sklonosti potvrdi, da bi potvrdila svoja vlastita uvjerenja, osoba informacije interpretira na način koji nije objektivan. Naposljetku, bit će spomenut i efekt okvira (*eng. framing efekt*), tj. pristranost koja se očituje u donošenju različitih zaključaka o istoj stvari, ovisno o različitim načinima na koje se isti podaci predstavljaju. To je kognitivna pristranost gdje ljudi odlučuju o opcijama na temelju toga jesu li opcije predstavljene s pozitivnim ili negativnim konotacijama.

Sve navedeno izrazito je važno za ispitivanje veritističke dimenzije istaknute u kaznenom postupku, s obzirom na važnost prezentacije relevantnih informacija i posljedično, donošenje odluka, odnosno presuda. Vrlo je važan element i kredibilitet svjedoka, stoga ne smije biti zanemaren ni element tzv. pristranosti sjećanja (*eng. memory bias*). Naime, pogreške u pamćenju često su bile uzrok pogrešnih identifikacija svjedoka. Istraživanja socijalne i kognitivne psihologije (npr. istraživanja psihologinje Elizabeth Loftus i njezinih kolega koji će kasnije u radu biti spomenuti) pokazala su da ljudi koji svjedoče nekom događaju ponekad kasnije u svoja sjećanja ugrade nepostojeće značajke događaja. Ovaj 'učinak dezinformacija' može uzrokovati da svjedočenja postanu nepouzdana kao dokaz onoga što se dogodilo.³⁶ Očevici su skloni pogreškama u svojim iskazima zbog načina na koji funkcionira ljudski sustav pamćenja. Ljudsko pamćenje je manjkavo na način da ljudi imaju lažna ili iskrivljena sjećanja na događaje iz prošlosti, što može dovesti do sumnje u pogrešku kada iskreno svjedoče o onome što su doživjeli jer je, između ostaloga, ljudsko pamćenje podložno učincima dezinformacija. Stoga se može dogoditi „lažno sjećanje“ o detaljima događaja koje su doživjeli, a kao posljedica netočnih informacija koje su im dane nakon događaja. U ovom će se radu dati pregled nekih nedavnih studija o pristranosti pamćenja i sudskih slučajeva (npr. mega-analiza izvješća o pamćenju iz osam recenziranih studija o implantaciji

³⁶ Loftus, Elizabeth F. „Planting Misinformation in the Human Mind: A 30-Year Investigation of the Malleability of Memory: Figure 1.“ *Learning & Memory*, vol. 12, no. 4, July 2005, pp. 361–66.

lažnog pamćenja).³⁷ Kada govorimo o pravnim procesima, pogreške u pamćenju bile su često uzrok pogrešnih identifikacija očevidaca. Budući da se lažno svjedočenje stranke često ne može pouzdano dokazati na sudu, postoji rizik da će sudski proces uzeti u obzir netočne informacije.

Nadalje, istraživanja o tzv. testimonijalnoj nepravdi dovela su do priznanja da ljudi mogu pretrpjeti deficit vjerodostojnosti zbog aspekata svog društvenog identiteta (vidi, na primjer, Collins 2000; Fricker 2007; Mills 2007; Kidd i Carel 2014). Kad se dogodi testimonijalna nepravda, ljudima se daje manji kredibilitet nego što bi se inače dao prilikom svjedočenja zbog djelovanja stereotipa o pripadnicima njihove percipirane društvene skupine. Do deficita vjerodostojnosti ove vrste može doći u sustavu kaznenog pravosuđa, kada svjedoci, tužitelji, okrivljenici ili vještaci svjedoče u kaznenom procesu, ali se njihovom iskazu daje manji kredibilitet nego što bi to inače bilo zbog djelovanja stereotipa o njihovoj društvenoj skupini.³⁸

S obzirom na to, nameću se pitanja:

Prvo, u kontekstu kognitivnih pogrešaka, npr. pristranosti potvrde, pristranosti pamćenja i definiranja vrijednosti i stanja uvjerenja, Goldman pretpostavlja da uvjerenja imaju objektivne vrijednosti istine. Međutim, iako netko vjeruje u svoje svjedočenje i vjeruje da svjedoči istinu (iako je pristran i toga nije svjestan), u svjetlu traženja materijalne istine, može li se svjedočenje smatrati istinitim?

Drugo, uzmemo li u obzir tvrdnju da nam je sama istina relevantna samo zbog naših preferencija, može se zaključiti da je epistemička korisnost vrsta subjektivne korisnosti. Prema Equal Justice Initiative³⁹ koja se zalaže za okončanje masovnog zatvaranja i pretjeranog kažnjavanja u Sjedinjenim Američkim Državama, više od polovice pogrešnih osuda može se pripisati svjedocima koji su lagali na sudu ili iznosili lažne optužbe. Međutim, u ovom se radu polazi od pretpostavke da ishod pravnog razmišljanja ne smiju biti privatna uvjerenja, već javna presuda o krivnji ili nevinosti – ali ako netko u neizvjesnom stanju i ishodu koji ne bi bio poželjan za

³⁷ Scoboria, Alan, et al. „A Mega-Analysis of Memory Reports from Eight Peer-Reviewed False Memory Implantation Studies.” *Memory*, vol. 25, no. 2, Feb. 2017, pp. 146–63.

³⁸ Puddifoot, K. (2021). Credibility Deficits, Memory Errors and the Criminal Trial. In Z. Hoskins, & J. Robson (Eds.), *The Social Epistemology of Legal Trials*. Routledge

³⁹ „Wrongful Convictions.” Equal Justice Initiative, <https://eji.org/issues/wrongful-convictions/>

njega, svjesno odabere radnju i počini krivokletstvo, odnosno ne cijeni istinu i spreman je na navedeno, može li se ispuniti epistemički cilj u kaznenom postupku?

Kako bi se odgovorilo na navedeno, ovaj rad ispituje i predstavlja neka osnovna (Tversky i Kahneman, 1973.) i nedavna istraživanja (Puddifoot, Bennett, Wright, Bolinger u *The Social Epistemology of Legal Trials*, 2021.) o pristranosti pamćenja kao uzroku pogrešne identifikacije očevidaca i ispituje krivokletstvo kao namjerno davanje lažne zakletve ili krivotvorenje izjave i takvog svjedočenja, bilo usmenog ili pisanog, u vezi s pitanjima bitnim za službeni kazneno pravni proces.

2.4. Donošenje odluka

Analiziranje pristranosti u kaznenom postupku je od izrazite važnosti jer kognitivne pogreške i prosudbe ne ovise samo o onima koji su u ulozi svjedoka, već će se u ovome radu pokazati kako su one uzrok za iste pogreške i prosudbe onih koji donose odluke. Središnji dio rada koncentrira se i na donošenje odluka o nedužnosti ili krivnji, a osobe koje su donositelji odluka, odnosno presuda u ovom kontekstu, također su, kao i sva ljudska bića, podložni pristranostima i mogućnosti pogrešnog zaključivanja. Upravo analiziranjem pristranosti želi se dokazati njihov utjecaj na donošenje odluka koje su posljedica procesuiranja informacija i stvaranja prosudbi tijekom cijelog kazneno pravnog procesa. Na donošenje odluka i ugrožavanje veritističke dimenzije procesa osim pristranosti, mogu utjecati i drugi faktori koji će biti spomenuti u ovoj disertaciji kao što su pritisci grupe, vremenska ograničenja, osjetljivost samog procesa i uvjeti u kojima se odluke donose.

Pravni sustavi današnjice temeljeni su na kontinentalnom pravu, običajnom pravu i vjerskom pravu. Međutim, svaka država ima svoj pravni sustav koji ima svoje posebnosti te može kombinirati jedan ili sve ranije navedene sustave. Dodajmo samo ovdje da se vjerski pravni sustavi temelje na vjerskim doktrinama, a od njih je najpoznatije šerijatsko pravo kojim se u ovom radu neće baviti.

Oslanjajući se na djelo „Lica pravosuđa i državna vlast; usporedni prikaz pravosudnih sustava“, autora Mirjana Damaške⁴⁰ ukratko će se predstaviti razlika između donošenja odluka između anglosaksonskog i kontinentalnog pravnog sustava.

2.4.1. Anglosaksonski pravni sustav (Common Law)

Najvažnija karakteristika kojom se anglosaksonski pravni sustav razlikuje od kontinentalnog je da se u ovom sustavu pravo temelji na običajima. Sudske su presude presedani, a anglosaksonski sustav temelji se na pravu presedana. To znači da ne postoji regulatorni okvir već su sudovi odgovorni za uspostavljanje pravnog sustava kojega, posljedično, građani moraju poštivati. U anglosaksonskom pravnom sustavu koristi se inдукtivni model zaključivanja, što znači da se slučaj iznosi pred sucem, a sudac je taj koji će odlučiti na koji će se način pravni proces riješiti, što će posljedično imati karakter pravne norme. Rješenje pojedinog slučaja na sudu proizlazi iz karaktera slučaja i isto prije njega nije postojalo. Ovakva su sudačka rješenja poznata kao sudska praksa u anglosaksonskom pravnom sustavu te ih drugi sudovi moraju slijediti kao da su zakon. Međutim, od samih početaka anglosaksonski se sustav snažno oslanjao na porote⁴¹ dok se kontinentalni sustav oslanja na suce koji često obavljaju niz radnji koje u anglosaksonskom sustavu preko svojih odvjetnika obavljaju stranke. U nekim je zemljama sustav porote dio pravnog sustava, a porote odlučuju je li osoba kriva ili nedužna, što je legitiman način da građani sudjeluju u provođenju pravde. Porotnici se biraju nasumično među registriranim biračima. Iako poziv za porotu ne jamči da će neka osoba obavljati dužnost porotnika, porotnici su obični građani koji su izuzeti iz svog svakodnevnog života i općenito nemaju nikakvo predznanje o pravu. U ovom radu analizirat će se rad porote te istaknuti sklonost potvrdi (*confirmation bias*) koja je u

⁴⁰ Damaška, Mirjan R. *The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process*. Yale University Press, 1986.

⁴¹ Porota je tijelo (porota) sazvano da donese nepristranu presudu (utvrdu činjenica o pitanju) koju im je službeno dostavio sud, ili da odredi kaznu ili presudu. Porota se razvila u Engleskoj tijekom srednjeg vijeka i zaštitni je znak engleskog pravnog sustava običajnog prava. I danas se često koriste u Ujedinjenom Kraljevstvu, Sjedinjenim Državama, Kanadi, Irskoj, Australiji i drugim zemljama čiji pravni sustavi potječu iz engleske i kasnije britanske pravne tradicije. Većina sudskih porota su „male porote“ i obično se sastoje od dvanaest osoba.

osnovi sklonost obradi informacija traženjem ili tumačenjem informacija koje su u skladu s nečijim postojećim uvjerenjima što je vrlo zanimljivo kada se primijeni na donošenje odluka za osobe bez predznanja prava te neizbježnim pritiscima s kojima se porota može suočiti.

Iz pravne perspektive, okrivljenik ima pravo na presudu koja odražava prava uvjerenja porote, a ne na presudu donesenu zbog normativnog pritiska da se prekine dugotrajno vijećanje ili ispuni implicitni rok. U svakom se slučaju mora osloniti na skupinu koja može biti pristrana i/ili pod velikim pritiskom.

Uzevši u obzir sve navedeno, postavlja se pitanje kako je moguće da se unaprijed određeni broj ljudi (najčešće njih dvanaest) koji se razlikuju po svojim mentalitetima, temperamentima, karakterima, stupnju općeg obrazovanja i stupnju iskustva ili neznanja u predmetnim pitanjima – najčešće bez ikakvog pravnog predznanja i/ili treninga za suzbijanje pristranosti nosi s odgovornošću i obvezom da donesu (ispravnu) jednoglasnu presudu.

2.4.2. Kontinentalni pravni sustav (Civil Law)

Za razliku od anglosaksonskog, običajnog prava, karakteristika kontinentalnog pravnog sustava je kodifikacija i bitnost napisanog zakonika. Normativni sustav je kodificiran i to je njegov glavni izvor za provedbu i tumačenje prava. Europski pravni sustavi temelje se na *Corpus Juris Civilis*⁴² te se stoga nazivaju i građanskim pravom, odnosno, *Civil Law*.

Druga značajka koja definira kontinentalno pravo je da se u kontinentalnom pravnom sustavu koristi deduktivnom metodom. U kontinentalnom pravu naglasak je na zakonodavnoj vlasti koja definira pravne norme koje građani moraju poštivati. Ovaj je pravni sustav temeljen na pravilima koja proizlaze iz suradnje zakonodavne i izvršne vlasti. Za razliku od anglosaksonskog pravnog sustava, suci ne odlučuju

⁴² Prema Corpus Iuris Civilis | Hrvatska enciklopedija: Corpus Iuris Civilis [ko'rpus ju:'ris ci:vi:'lis] (lat.: Zbornik civilnoga prava), zakonodavstvo posljednjega rimskoga cara Justinijana. Termin je nastao u krugu glosatora (XI–XIII. st.), prvih poslijeanantičkih tumača Justinijanova zakonodavstva. Glosatori, a za njima i cijela potonja zapadna pravna tradicija, smatrali su dijelovima toga zbornika Institutiones, Digesta, Codex i Novellae <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=12521>

na koji će se način pravni proces riješiti, oni ne stvaraju zakon, već primjenjuju i tumače već napisana i utvrđena pravila temeljem kojih određuju rješenje procesa.

Ranije je spomenuto kako se anglosaksonski sustav snažno oslanja na porote, međutim, mora se istaknuti kako je porota i na hrvatskim sudovima prisutna već godinama, i to u svim sudskim procesima - osim u onim uskočkim. Za kaznena djela u vijeću su sudac profesionalac i dva obična građanina, dok za dugotrajan zatvor sude dva suca i tri građanina. U sudnici je glas porotnika jednak glasu suca, međutim, valja spomenuti kako je pravni sustav Republike Hrvatske temeljen na pravilima što potkrjepljuju Opće odredbe i načela Zakona o kaznenom postupku gdje je već prvim člankom, točkom 2 propisano kako „*Kazneni progon i postupak može se voditi i završiti samo prema pravilima i pod uvjetima propisanim zakonom.*“⁴³

Nadalje, s obzirom da se u ovom radu bavi pristranostima, a oslanjajući se na Goldmana, mora se istaknuti kako Goldman navodi studiju koju su proveli Hastie, Penrod i Pennington (1983.), a koja postavlja pitanje jesu li suci u kontinentalnom sustavu stvarno neutralni. Jedan od često navodnih nedostataka kontinentalnog sustava je da svi suci imaju slično iskustvo kao agenti države i stoga unose određenu sustavnu pristranost u sudnicu, međutim, kontinentalni sustav više ne koristi isključivo profesionalne suce. U slučaju kaznenih predmeta, uključuju se i suci porotnici što donositelje odluka dovodi u sustav koji povezuje različita iskustva (i vjerojatno različite pristranosti).⁴⁴

U ovom radu bit će predstavljeni rezultati studije *Paradoxes of proof and punishment: Psychological pitfalls in judicial decision making* koju su proveli Jan W. de Keijser i Peter J. van Koppen.⁴⁵ Ova se studija usredotočuje na dva psihološka mehanizma koji mogu nenamjerno utjecati na odluke sudaca o dokazivanju krivnje i o kazni. To uključuje mehanizme koji su u očitom sukobu s formalnom pravosudnom doktrinom. Jedna hipoteza tvrdi da će suci, suočeni s vrlo ozbiljnim

⁴³ Zakon o kaznenom postupku - Zakon.hr. <https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku>. Accessed 26 Sept. 2023.

⁴⁴ Goldman, Alvin I. *Knowledge in a Social World*. Clarendon Press; Oxford University Press, 1999., str. 298.

⁴⁵ de Keijser, Jan W., and Peter J. Koppen. „Paradoxes of Proof and Punishment: Psychological Pitfalls in Judicial Decision Making.” *Legal and Criminological Psychology*, vol. 12, no. 2, Sept. 2007, pp. 189–205. pp. 189–205.

prijestupima, prije osuditi okrivljenika na temelju relativno slabih dokaza, nego u istoj situaciji, ali s manje ozbiljnim prijestupima (paradoks osude). Druga hipoteza, tvrdi da će okrivljenik dobiti manju kaznu ako su dokazi protiv njega relativno slabi u odnosu na istu situaciju, ali s jakim dokazima (kompenzacijska kazna). Hipoteze su procijenjene u eksperimentu s nizozemskim sucima koji rade u kaznenim sudovima. To je učinjeno korištenjem fiktivnih, ali vrlo realnih dosjea kaznenih predmeta.

Zaključno, kako pišu i Keijser i Koppen; ovisno o nacionalnom pravosudnom sustavu (a često i o vrsti slučaja), odluke o pitanju krivnje u kaznenim predmetima donose ili suci ili porota (Damaška, 1986; Kritzer, 2002). Dok svi zapadni pravni sustavi imaju detaljna pravila koja reguliraju prihvatljivost dokaza, odluka o krivnji teško se može usmjeravati prema strogim formalnim kriterijima (Hawkins, 1986; Hutton, 1995; Lovegrove, 1999; Twining, 1991, 1995; Wagenaar et al., 1993). Isto vrijedi i za odluke o kazni. Zapravo, 'društvena praksa odabira odgovarajuće vrste i visina kazne je najvećim dijelom ostala suštinski iracionalan proces' (Hutton, 1995., str. 556).⁴⁶

⁴⁶ Ibid.

3. KOGNITIVNE POGREŠKE KAO PREPREKE OSTVARENJA EPISTEMIČKOG CILJA PRAVNIH PROCESA

3.1. UTVRĐIVANJE ČINJENIČNOG STANJA SVJEDOČENJEM

Važan aspekt utvrđivanja je li nešto istinito jest potreba za pokušajem opovrgavanja, a ne samo potvrda teorije. Opovrgavanje se odnosi se na traženje činjenica koje će opovrgnuti postojeću hipotezu. Popper je istaknuo da, čak i uz dokaze koji podupiru neku teoriju, ista se može održati samo do predstavljanja dokaza koji opovrgava (ili barem budi opravdanu sumnju o čemu će kasnije biti više riječi) predstavljeno (što je u pravnim procesima zadatak obrane). Međutim, činjenica da teorija nije opovrgnuta, ne znači nužno da je istinita. Kada se pokušava utvrditi je li nešto istinito, ne treba gledati samo na dokaze koji teoriju podupiru, već bi se trebali pronaći i dokazi koji je opovrgavaju. Propali ozbiljni pokušaji opovrgavanja povećat će vjerojatnost da je hipoteza istinita.⁴⁷ S obzirom na navedeno, pravni sustav treba težiti postupcima koji osiguravaju što veću vjerojatnost istinitosti hipoteza, a kako bi bila što bliže epistemičkom cilju pravnih procesa.

3.1.1. Pristranosti i njihov utjecaj na prosudbe

Pristranosti mogu oblikovati način na koji pojedinci razumiju svijet. One utječu na percepciju i procjenu činjenica, narativa, iskustava i opcija dostupnih drugima, vjerodostojnost svjedoka, značaj ponašanja te vjerodostojnost iskaza i motiva. Hipoteza kojom se vodi ovaj rad je da se ispravna presuda treba oslanjati na ispravne postupke traženja materijalne istine koji su ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe, a ispravni postupci mogu se postići jedino stalnim preispitivanjem načina na koji znanost funkcionira, povezivanjem teorije, prakse i empirijskih studija te promicanjem interdisciplinarnosti i suradnje između svih relevantnih područja znanosti. Međutim, na ispravne prosudbe nerijetko utječu kognitivne pristranosti koje utječu na percepcije i tumačenja u svakoj fazi pravnog

⁴⁷ Popper, Karl R. *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge, 2005.

postupka – od identifikacije uzroka tužbe, prikupljanja dokaza, uokvirivanja i predstavljanja pitanja, do analize zakona i dokaza⁴⁸. Za potrebe ovoga rada prihvaća se ideja kako su pristranosti stilovi donošenja odluka koji ne uključuju nužno ono što bi se moglo shvatiti kao racionalni (ili pravno normativni) pristup relevantnim prihvatljivim dokazima, a mogu utjecati na način na koji se informacije obrađuju, prioritiziraju i ocjenjuju. Desetljeća istraživanja identificirala su ne samo naizgled beskonačan niz različitih vrsta pristranosti, već su potvrdila njihovu sveprisutnost i utjecaj bez obzira na profesiju, iskustvo ili inteligenciju osobe. Učinci pristranosti pokazali su se otpornima na stručnost, zanimanje, autoritet, inteligenciju i stilove razmišljanja.⁴⁹ Uzevši u obzir navedeno, možemo zaključiti kako znanstveni dokazi na prvi pogled ne podupiru tvrdnju da su svjedoci u procesu utvrđivanja činjeničnog stanja niti donositelji odluka u pravnom postupku otporni na (kognitivnu) pristranost ili su sposobniji upravljati njome od drugih. Vidjet ćemo koliko su tome skloni educirani pravni stručnjaci odnosno osobe koje bi trebale biti neovisne u donošenju odluka, kao što su suci u sustavu kontinentalnog prava. Istraživanje kognitivnih predrasuda dio je suvremenog zaokreta prema kognitivnoj znanosti u psihologiji, filozofiji i neuroznanosti. Proučavanje prosuđivanja i donošenja odluka tradicionalno se bavi usporedbom presuda s normativnim standardima koji omogućuju ocjenu prosudbi kao boljih ili lošijih. Glavni standardi za prosudbe dolaze iz teorije vjerojatnosti, teorije korisnosti i statistike. Takvi nam normativni modeli omogućuju procjenu prosudbe jer kad prosudbe uspoređujemo s normativnim modelima, tražimo sustavna odstupanja od tih modela. Svako odstupanje od modela može se nazvati pristranostima. Ako nema pristranosti, možemo pokušati objasniti zašto ne. Ako se pronađu pristranosti, pokušavamo ih razumjeti i objasniti izradom deskriptivnih modela ili teorija. Upravo su nam zato potrebni normativni modeli jer pomoću njih možemo pronaći način da smanjimo pristranosti te približimo prosudbe normativnim standardima.⁵⁰

⁴⁸ Edmond, Gary, and Kristy A. Martire. „Just Cognition: Scientific Research on Bias and Some Implications for Legal Procedure and Decision-Making.” *The Modern Law Review*, vol. 82, no. 4, July 2019

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Koehler, Derek J., and Nigel Harvey, editors. *Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*. 1st ed, Blackwell Pub, 2004.

U pravnoj teoriji, posebice u teoriji prava i ekonomije, najčešće se koristi heuristika, s obzirom da se ona u ovom slučaju smatra najpraktičnijom. Heuristička tehnika je svaki pristup rješavanju problema ili samootkriću koji koristi praktičnu metodu za koju se ne jamči da će biti optimalna, savršena ili racionalna, ali je ipak dovoljna za postizanje neposrednog, kratkoročnog cilja ili aproksimacije. Tamo gdje je pronalaženje optimalnog rješenja nemoguće ili nepraktično, heurističke metode mogu se koristiti za ubrzanje procesa pronalaženja zadovoljavajućeg rješenja. Ovo bi posebice moglo biti primjenjivo na anglosaksonski pravni sustav koji se temelji na presedanima o čemu će kasnije u ovom radu biti više riječi. Jedan od primjera za razumijevanje ove tehnike je sljedeći: kada prelazimo ulicu, možemo pokušati izmjeriti brzinu automobila i njegovu udaljenost pješačkog prijelaza na kojemu stojimo. Na taj način možemo izračunati je li siguran trenutak za prijeći ulicu. Međutim, rijetko tko to čini. Kad prelazimo ulicu, gledamo na obje strane. Ako vidimo auto, donosimo trenutnu prosudbu o tome hoćemo li hodati, trčati ili pričekati. Podsvjesno imamo uračunatu mogućnost pogreške te osjećamo iznenađenje i nelagodu ako se automobil približi više nego što smo očekivali. Dakle, ova procjena prijelaza ulice je heuristička.⁵¹ Drugi je primjer vezan uz Sjedinjene Američke Države. Uzmimo u obzir da u svim savezним državama za konzumiranje alkohola dob osobe treba biti 21 godinu, jer se tvrdi da ljudi moraju biti dovoljno zreli da donose odluke koje uključuju rizike konzumacije alkohola. Međutim, pod pretpostavkom da ljudi sazrijevaju različitom brzinom, određena dob od 21 godine za neke bi bila prekasna, a za druge možda prerana. U ovom slučaju koristi se donekle proizvoljan rok jer je nemoguće ili nepraktično utvrditi je li pojedinac dovoljno zreo da mu društvo povjeri takvu vrstu odgovornosti. Neke predložene izmjene, međutim, uključuju završetak tečaja o alkoholu, a ne navršenu 21 godinu kao kriterij za legalno posjedovanje alkohola. Na ovaj način politika posjedovanja alkohola kod mladih oslanjala bi se više od slučaja do slučaja, a manje na

⁵¹ Weinstein, Ian. „Don't Believe Everything You Think: Cognitive Bias in Legal Decision Making,“ 8 Clinical L. Rev. 783 (2002-2003)

heuristiku, budući da bi završetak takvog tečaja vjerojatno bio dobrovoljan, a ne ujednačen u cijeloj populaciji.⁵²

Kada govorimo o heuristici, ne možemo izbjeći spominjanje stereotipa.⁵³ Stereotipiziranje je vrsta heuristike koju ljudi koriste za formiranje mišljenja ili donošenje sudova o stvarima koje nikada nisu vidjeli ili iskusili. Možemo reći da je to zapravo mentalni prečac za procjenu svega, od društvenog statusa osobe (na temelju njezinih postupaka), do toga je li biljka drvo na temelju pretpostavke da je visoka, ima deblo i lišće (iako osoba koja procjenjuje možda nikada prije nije vidjela tu određenu vrstu stabla). Stereotipi, kako ih je prvi opisao novinar Walter Lippmann u svojoj knjizi *Public Opinion* (1922.),⁵⁴ su slike koje imamo u našim glavama a koje su izgrađene oko iskustava kao i onoga što nam govore o svijetu i tako mogu utjecati na prosudbe - stoga moraju biti prepoznati kako bi se izbjegli prilikom svjedočenja u pravnim procesima. Koncept pristranosti kao sustavno odstupanje od norme (ili kao sklonost jednom sudu, a ne drugom) sam po sebi ne podrazumijeva jednu specifičnu vrstu objašnjenja. Pristranosti mogu biti rezultat kognitivnih ograničenja, strategija obrade, percepcijskih organizacijskih principa, egocentrične perspektive, specifičnih motivacija (pristranosti koje služe sebi u socijalnoj psihologiji), afekta i/ili kognitivnih stilova. Pristranosti su sklonosti za ili protiv jedne osobe ili grupe, a često se poimaju na način koji se smatra nepravednim. Osim ove definicije, pristranosti mogu imati pojedinac, grupa ili institucija i mogu imati negativne ili pozitivne posljedice.

S obzirom na navedeno, u nastavku slijedi distinkcija između svjesne i nesvjesne pristranosti te tablični prikaz taksonomije pristranosti.

⁵² Ibid.

⁵³ Stereotip (stereo- + -tip, prema franc. stéréotype), sklop pojednostavnjenih i pretjerano uopćenih osobina koje se pridaju svim pripadnicima neke društ. skupine (etničke, rasne i dr.). Raširena i razmjerno trajna kognitivna shema o zajedničkim, češće negativnim nego pozitivnim značajkama društ. skupine (npr. profesori su rastreseni i sitničavi, Japanci marljivi i točni, crnci glazbeno nadareni i skloni lagodnu životu). Stereotipi pojednostavnjivanjem složene društ. sredine olakšavaju obradbu informacija i snalaženje u njoj. Tako se npr. nedostatne informacije o značajkama pojedinca nadoknađuju »znanjem« o osobinama skupine kojoj on pripada. U širem značenju, često ponavljan, neizvoran postupak ili djelo, klišej.

Izvor: stereotip. Izvor: Stereotip | Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58036>

⁵⁴ Lippmann, Walter, and Oliver Wendell Holmes Collection (Library of Congress). *Public Opinion*. New York: Harcourt Brace and Company, 1922.

Svjesna pristranost (također poznata kao eksplicitna pristranost) koja se odnosi na stavove i uvjerenja koja imamo o osobi ili grupi na svjesnoj razini. Većinu vremena te predrasude i njihovo izražavanje nastaju kao izravna posljedica percipirane prijetnje.

Nesvjesna pristranost (također poznata kao implicitna pristranost) koja se javlja automatski i nenamjerno, ali unatoč tome utječe na prosudbe, odluke i ponašanja.

Tablica br. 1: Osnovni prikaz taksonomije pristranosti

SUBJEKT	POJEDINAC, GRUPA, CIJELO DRUŠTVO
NOSITELJ	POJEDINAC, GRUPA
TIP PRISTRANOSTI	SVJESNA, NESVJESNA
INTENZITET	NISKI / SREDNJI / VISOK
MOTIVACIJA ZA DJELOVANJE	NISKA / SREDNJA / VISOKA
UTJECAJ NA DRUGE	NISKI / SREDNJI / VISOK

Važno je istaknuti intenzitet pristranosti jer o njemu ovisi i motivacija za djelovanje, posebice ako se uzme u obzir da kognitivne pristranosti mogu utjecati na percepcije i tumačenja u svakoj fazi pravnog postupka. Kognitivne pristranosti mogu suptilno utjecati na tumačenje zakona i dokaza, funkcioniranje postupaka i donošenje odluka. Pravni sustavi gdje postoji prostor za raznoliko tumačenje zakona i dokaza, te gdje suci imaju diskrecijsko pravo u donošenju odluka, najizloženiji su mogućnosti odstupanja od samog zakona. U ovome radu bit će analizirano i grupno odlučivanje o krivnji ili nevinosti, a usredotočit će se na sustav porote gdje pristranosti jednih mogu imati značajan utjecaj na druge prilikom donošenja odluka.

Postoje mnoge pristranosti koje nisu dobro poznate pravu, a koje ugrožavaju zakonito donošenje odluka i, neizbježno, pravni institucionalni legitimitet. Osim ranije navedenih (pozitivna i negativna pristranost, sklonost potvrdi, efekt okvira, pristranost sjećanja i testimonijalna nepravda), spomenut će se još neke opisane i u

radu „*Just Cognition: Scientific Research on Bias and Some Implications for Legal Procedure and Decision-Making*“⁵⁵

Naknadna pristranost je naša tendencija da procjenjujemo predvidljivost događaja iz prošlosti koja dovodi do percepcije da smo 'to sve uvijek znali', odnosno, pogrešno percipiramo predvidljivost događaja. Istraživanja su pokazala da tamo gdje se događaj percipira kao naknadno predvidljiviji nego što je bio prije, percepcija onoga što je netko mogao ili trebao očekivati može se promijeniti. To može biti problematično, osobito u pravnim kontekstima u kojima se odgovornost utvrđuje retroaktivno. Nadalje, naknadna pristranost nije relevantna samo za odgovornost, gdje je predvidljivost problem, ona također prijeti kontaminacijom načina na koji suci (i drugi) tumače dokaze na suđenju i u žalbenom postupku.

Učinci istine vidljivi su kada ponavljanje izjava (opisanih kao 'dvosmislenih' u literaturi) automatski i nesvjesno pojačava percepciju istinitosti činjenica navedenih u tim izjavama. Na primjer, izjava da je „Fiat izumljen u Torinu“ ima tendenciju da se percipira kao istinitija kada se čuje drugi put. Čini se da se neočekivano ponavljanje informacija tumači kao pokazatelj istine, a ne puko izlaganje. 'Učinak istine' primijećen je za niz dvosmislenih izjava (uključujući mišljenja). Odnosi se na izjave koje su istinite i lažne i promatra se bez obzira na vjerodostojnost izvora izjave, iako je učinak veći tamo gdje je i izvor vjerodostojan. Rezultati nedavnog istraživanja sugeriraju da je ponavljanje praktičan, ali suptilan način povećanja percipirane uvjerenosti poruke.

Implicitna pristranost su stavovi ili uvjerenja koja utječu na ponašanja bez izričite svijesti i unatoč pokušajima da se spriječi njihovo očitovanje. Ukratko, tamo gdje postoji implicitna pristranost postoji zapravo puka percepcija boje kože, dobi, seksualne orijentacije, prijašnjih prijestupa i drugih čimbenika koji mogu brzo i automatski pokrenuti različito postupanje. Društveno-pravni strahovi zbog nedosljednog postupanja koje se temelji na implicitnoj pristranosti temelj su za antidiskriminacijske zakone i pravnu obvezu formalne jednakosti pred zakonom.

⁵⁵ Edmond, Gary, and Kristy A. Martire. 'Just Cognition: Scientific Research on Bias and Some Implications for Legal Procedure and Decision-Making'. *The Modern Law Review*, vol. 82, no. 4, July 2019, pp. 633–64. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1111/1468-2230.12424>.

U psihološkim istraživanjima o donošenju odluka dugo se koristio model u kojemu se od donositelja odluka pretpostavlja da prvo odvagnu sve relevantne informacije kako bi dali promišljenu odluku (Wald, 1947; Wason, 1966); model nalik statističkom postupku (vidi recenzije Gilhooly, 1988; Oakhill & Garnham, 1993). U kasnijim istraživanjima pokazalo se da ponašanje pojedinaca u donošenju odluka nije u skladu s taj 'idealnim' modelom i od kojeg ljudi odstupaju, ovisno o okolnostima (vidjeti recenzije Johnson-Laird, 1999; Manktelow, 1999; Shafir & LeBoeuf, 2002).⁵⁶

Postoje određene pravne procedure koje bi trebale biti korektivne i normativne za donošenje odluka, no čini se da te procedure ipak ne mogu minimizirati ili poništiti pristranosti. Zbog svega navedenog, ponavlja se važnost primjene verističke epistemologije u analizi pravnog postupka. Zakon i pravni postupci mogu podbaciti u zaštiti sloboda i prava, a time i nečijeg blagostanja, ali uvijek treba naglašavati važnost proučavanja i primjene epistemologije pravnih postupaka u procesu traženja materijalne istine, kako bi se utvrdili pravni procesi koji će promicati ispravne prosudbe i posljedično, ispravne presude.

3.1.2. Pristranost u svjedočenjima

Ne može se poreći epistemička funkcija pravnog procesa (suđenja) s obzirom da se do ovog dijela disertacije već jasno zaključuje kako se suđenja u svojoj srži bave utvrđivanjem istine o tome je li okrivljenik doista počinio kazneno djelo za koje ga se optužuje. Pretpostavka je da su za suđenja relevantni svjedoci koji svojim iskazima doprinose utvrđivanju činjeničnog stanja koje je krucijalno za utvrđivanje okolnosti određenog događaja te posljedično, donošenje odluke o krivnji ili nevinosti i donošenje ispravne presude.

Svjedok je osoba koja ima određena saznanja o činjenicama koje su relevantne za donošenje odluke u postupku,⁵⁷ a iskaz treba tumačiti u smislu usmenog očitovanja

⁵⁶ De Keijser, Jan W., and Peter J. Koppen. „Paradoxes of Proof and Punishment: Psychological Pitfalls in Judicial Decision Making.” *Legal and Criminological Psychology*, vol. 12, no. 2, Sept. 2007, pp. 189–205.

⁵⁷ Derenčinović, D., op. cit. bilj. (5), str. 447 u Sokanović, Lucija. „Davanje lažnog iskaza vs. pravo na zaborav: imaju li svjedoci pravo na zaborav i zabunu u kaznenim postupcima.” *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 58, no. 1, Feb. 2021, pp. 211–31.

*svih procesnih sudionika o određenim činjenicama i okolnostima.*⁵⁸ Sukladno odredbi čl. 286. st. 3. Zakona o kaznenom postupku⁵⁹, „iskaz svjedoka mora biti okolnosan, vjerodostojan i istinit“.

Međutim, znanstvena istraživanja pokazuju da su ljudi pristrani u razmišljanju i donošenju odluka pa se stoga dovodi u pitanje epistemički cilj pravnih procesa s obzirom da su proces razmišljanja, procesuiranja informacija i donošenja odluka kognitivni procesi koji mogu ugroziti utvrđivanje istine. U kontekstu kognitivnih pogrešaka, npr. pristranosti potvrde, pristranosti pamćenja i definiranja vrijednosti i stanja uvjerenja, Goldman pretpostavlja da uvjerenja imaju objektivne istinite vrijednosti. Dakle, ako netko vjeruje u svoje svjedočenje i vjeruje da svjedoči istinu (iako je pristran i toga nije svjestan), možemo li to smatrati objektivno istinitim? (Ne)izravna posljedica prihvatanja, odnosno uvažavanja svjedoka koji iznose netočne činjenice u koje vjeruju, o čemu će biti riječi u idućem poglavlju, mogu biti osude nevinih osoba ili izrečena kazna koja nije u skladu s počinjenim kaznenim djelom.

Osim toga u radu će se analizirati i lažna svjedočenja koja mogu biti potaknuta svjesnim predrasudama ili pak, u pozadini može biti tvrdnja da nam je sama istina relevantna samo zbog naših preferencija koje pak određuju naše ciljeve i želju da ih ostvarimo, odnosno ostvarenje subjektivne korisnosti. Primjerice, svjedok može svjesno lagati kako bi se zaštitio od negativnih posljedica ili, pak, postigao određeni pozitivni ishod. Upravo se subjektivnom korisnošću opravdavaju određene odluke i djelovanja koja, ponovno, mogu izravno utjecati na donošenje presude o nečijoj krivnji ili nevinosti. S obzirom na element subjektivizma u ovom kontekstu i namjernog uskraćivanja istine, ponovno se dovodi pitanje za mogućnost ispunjenja epistemičke dimenzije suđenja odnosno utvrđivanja istinitog činjeničnog stanja ili okolnosti nekog događaja.

U nastavku, ova će disertacija ispitati, predstaviti i suprotstaviti neka temeljna i suvremena istraživanja o nesvjesnim pristranostima, prvenstveno iskrivljenim

⁵⁸ Ibid. str. 448.

⁵⁹ Zakon o kaznenom postupku, pročišćeni tekst Zakona, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22, na snazi od 19.07.2022. na snazi od 19.07.2022.

sjećanjima kao uzroku pogrešne identifikacije te svjesnim uskraćivanjem istine prilikom svjedočenja, što se naziva i krivokletstvom, odnosno davanjem lažnog iskaza.

3.1.2.1. Iskrivljena sjećanja (nesvjesna pristranost)

U kaznenom postupku, prilikom utvrđivanja i rekonstruiranja činjenica, gotovo uvijek se koriste svjedočanstva očevidaca kao relevantan dokaz za utvrđivanje činjenica i okolnosti kaznenog djela. Svjedočanstva očevidaca često imaju važnu ulogu u suđenjima jer se vjeruje da je ljudski um u stanju zabilježiti detalje doživljenih događaja. Međutim, očevici itekako mogu pogriješiti u svom iskazu. Istraživanja u socijalnoj i kognitivnoj psihologiji, posebice radovi psihologinje Elizabeth Loftus⁶⁰ i njezinih kolega, pokazala su da ljudi koji su svjedoci nekog događaja ponekad kasnije u svoja sjećanja ugrade nepostojeće značajke tog događaja. Ovaj 'učinak dezinformacija' može uzrokovati da svjedočanstva očevidaca postanu nepouzdana kao dokaz onoga što se dogodilo.⁶¹ Ovo se također naziva „*memory bias*“ ili, u prijevodu, iskrivljena sjećanja, koja su izrazito važna za analizu pravnih postupaka i tezu da su epistemologija, interdisciplinarnost te povezivanje pravne teorije i prakse s drugim znanstvenim područjima neophodne za poboljšanje pravnih procesa i približavanja njihovom epistemičkom cilju, posebice veritističkoj dimenziji. Prema Equal Justice Initiative koja se zalaže za okončanje masovnog zatvaranja i pretjeranog kažnjavanja u Sjedinjenim Državama, više od polovice pogrešnih osuda može se pripisati svjedocima koji su lagali na sudu ili iznosili lažne optužbe.⁶²

Suvremena istraživanja koja se bave ovom tematikom, često su suprotstavljena. Catherine Puddifoot (2020.)⁶³ tvrdi da očevici mogu biti u pravu u važnim točkama

⁶⁰ Psihologinju Elizabeth Loftus posebno je zanimalo kako naknadne informacije mogu utjecati na iskaz očevidca o nekom događaju. Njezin glavni fokus bio je na utjecaju (pogrešnih) informacija u smislu vizualnih slika i formulacija pitanja u odnosu na svjedočenje očevidaca. Njezina otkrića pokazuju da je pamćenje događaja kojem smo svjedočili vrlo fleksibilno. Ako je netko izložen novim informacijama tijekom intervala između svjedočenja događaja i prisjećanja na njega, te nove informacije mogu imati značajan učinak na ono čega se prisjećaju. Izvorna memorija se može modificirati, promijeniti ili dopuniti.

⁶¹ Loftus, Elizabeth F. „Planting Misinformation in the Human Mind: A 30-Year Investigation of the Malleability of Memory: Figure 1.” *Learning & Memory*, vol. 12, no. 4, July 2005, pp. 361–66.

⁶² The National Registry of Exonerations, „Basic Patterns” (Nov. 2016); **Izvor:** Equal Justice Initiative, <https://eji.org/>

⁶³ Holroyd, Jules & Puddifoot, Katherine (2020). *Epistemic Injustice and Implicit Bias in Beeghly, Erin, and Alex Madva, editors. An Introduction to Implicit Bias: Knowledge, Justice, and the Social Mind. Routledge, 2020.*

čak i ako su podložni učinku dezinformacija i da bi to trebalo biti jasno navedeno u uputama za porotu kako porotnici ne bi bili kritičniji prema iskazima očevidaca nego što je opravdano. Christopher Bennett⁶⁴ nastavlja se fokusirati na ulogu svjedočenja očevidaca u suđenjima te odgovara na još jedan nedavni argument C. Puddifoot (2020.) u vezi s mogućnošću iskrivljenja sjećanja očevidaca. Stephen Wright također razmatra ulogu svjedočenja očevidaca i naglašava da je njegova upotreba u sudskim postupcima prirodna, te se svjedočenje čini oblikom dokaza. Međutim, brojni noviji pisci o epistemologiji svjedočenja poriču da svjedočanstvo predstavlja dokaz istinitosti onoga što je rečeno. Renee Jorgensen Bolinger⁶⁵ bavi se zanimljivom značajkom načina na koji su vjerojatnosti važne u kaznenim suđenjima. Njezina je teza da bi većina nas smatrala dopuštenim osuditi nekoga na temelju svjedočenja očevica koji je, recimo, 95% pouzdan. Međutim, oduprli bismo se ideji da nekoga osudimo na temelju toga što pripada skupini za koju znamo da je 95% te skupine krivo za zločin. Prema tom gledištu, naše prosudbe (bilo u pravnom ili nekom drugom kontekstu) podliježu ograničenju racionalne odluke, tako da je li „*dokaz e dovoljan da se odluči da p postoji ovisi o tri čimbenika: (i) o tome koliko je vjerojatno da e čini p, (ii) koliko smo sigurni da budući dokazi neće značajno smanjiti tu vjerojatnost (otpornost) i (iii) koje su očekivane posljedice ako smo u krivu (praktična razumnost)*“. Ona također tvrdi da nam njezin prikaz daje načelni razlog da uključimo neka moralna i politička razmatranja kada razmatramo odgovarajuća pravila za pravne dokaze.

U teoriji prava i ekonomije najčešće se koristi heuristika, s obzirom da se ona u ovom slučaju smatra najpraktičnijom jer se heurističke metode mogu koristiti za ubrzanje procesa pronalaženja zadovoljavajućeg rješenja. No, u kontekstu pristranosti sjećanja, mogli bismo se prisjetiti da su mnogi ljudi koji poznajemo, a koji posjeduju psa, po našem mišljenju, dobri ljudi. Samo jedna osoba koju poznajemo, a koja posjeduje psa nije, po našem mišljenju, dobra osoba. U ovom slučaju, koristimo se heuristikom dostupnosti, zaključuju Tversky i Kahneman⁶⁶

⁶⁴ Hoskins, Zachary, and Jon Robson, editors. *The Social Epistemology of Legal Trials*. Routledge, 2021.

⁶⁵ Ibid

⁶⁶ Tversky, Amos, and Daniel Kahneman. „Availability: A Heuristic for Judging Frequency and Probability.” *Cognitive Psychology*, vol. 5, no. 2, Sept. 1973, pp. 207–32.

kako vjerojatnost da je netko dobar na temelju tih sjećanja. Međutim, primjena heuristike dostupnosti može poći po zlu i dovesti do vrlo pristranih rezultata. Tversky i Kahneman⁶⁷ naglasili su postojanje tih predrasuda. S druge strane, ljudi mogu imati lažna ili iskrivljena sjećanja (*eng. memory bias*) o događajima iz prošlosti zbog netočnih informacija koje su im dane nakon događaja od strane, primjerice, drugih očevidaca ili čak policijskih službenika. Primjerice, mogu svjedočiti da su vidjeli automobil kako se kreće brzinom na koju sugeriraju lažne informacije druge osobe u danom trenutku, što se naziva učinak dezinformacija. Zbog grešaka u pamćenju, kao što je učinak dezinformacija, sumnja se da su očevici krivo zapamtili neke detalje zločina zbog čega činjenice ne mogu biti točno utvrđene. Jedan od primjera koji će biti ponuđen u ovom radu jest (još uvijek) intrigantno suđenje bivšem profesionalnom igraču Nacionalne nogometne lige (NFL), televizijskom voditelju i glumcu, O.J. Simpsonu⁶⁸ s obzirom da se upravo ovo suđenje često karakterizira kao suđenje stoljeća zbog njegovog međunarodnog publiciteta, a opisano je i kao „najviše medijski popraćeno“ suđenje u kaznenom postupku u povijesti.

Primjer u kojem je svjedok svjedočio da je vidio bijelo vozilo - **vjerojatno** Ford Bronco kako juri iz područja gdje su njegova bivša supruga i njezin prijatelj ubijeni, odnosi se na učinak dezinformacija i iskrivljenog sjećanja. Svjedok Robert Heidstra rekao je da je vidio bijelo vozilo, **vjerojatno** Ford Bronco **ili** Chevrolet Blazer, kako **juri** s ugla u blizini stana Nicole Brown Simpson oko 22:45 sati u noći ubojstava. Vozilo je izašlo 'iz mraka' i 'brzo ubrzalo', rekao je svjedok koji je šetao svoja dva psa one noći kad su Nicole Simpson i Ronald Goldman ubijeni. Može se zaključiti da svjedok nema jasno sjećanje o tome koji je automobil vidio u noći ubojstava niti kojom se brzinom vozilo kretalo. Jedino čega se svjedok sjeća jest da je vidio bijelo vozilo. Međutim, Heidstra je bio prvi svjedok koji je rekao poroti da je **možda** vidio

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ljudi države Kalifornije protiv Orenthala Jamesa Simpsona bilo je kazneno suđenje na Višem sudu okruga Los Angeles u kojem je bivšem igraču Nacionalne nogometne lige (NFL), televizijskom voditelju i glumcu O.J. Simpsonu suđeno i koji je oslobođen optužbi za ubojstvo svoje bivše supruge Nicole Brown Simpson i njezinog prijatelja Ronalda Goldmana. Par je izboden na smrt ispred Brownovog stana u četvrti Brentwood u Los Angelesu u noći 12. lipnja 1994. Suđenje je trajalo jedanaest mjeseci, od prisege porote 9. studenog 1994. Uvodne riječi dane su 24. siječnja 1995., a Simpson je 3. listopada iste godine oslobođen obje točke optužnice za ubojstvo, unatoč golemim forenzičkim dokazima protiv njega.

bijelo vozilo nalik Broncu u blizini mjesta ubojstva. '**Biste li se složili** da netko izađe s tog raskrižja kod Dorothy i Bundy (u blizini stana Nicole Simpson) može voziti do 360 N. Rockingham (Simpsonovo imanje) za četiri minute ili manje?' upitao je svjedoka tužitelj Christopher Darden. 'Ako juri, da, **možda** bi to mogao učiniti', odgovorio je tada svjedok.⁶⁹ Svjedok je istovremeno probudio opravdanu sumnju da je osumnjičeni O.J. Simpson doista bježao s mjesta nesreće s obzirom da, ukoliko je jurio, mogao je doći od točke a do točke b, čime bi se potvrdila sumnja u njegovu prisutnost na mjestu nesreće, pod uvjetom da je on bio za upravljačem viđenog auta. Međutim, svjedok nema jasno sjećanje niti percepciju brzine vozila kojega je vidio, a odvjetnik vješto navodi svjedoka na odgovor na koji način bi to mogao biti auto kojega posjeduje O.J. Simpson (ukoliko je jurio, mogao je stići, no i dalje je nepoznato koja brzina je percipirana kad se kaže da netko „juri“.).

Ovaj primjer je izuzetno zanimljiv jer se može povezati s radom dr. Loftus, odnosno studijom iz 1974. *Reconstruction of Automobile Destruction: An Example of the Interaction Between Language and Memory*.⁷⁰ Cilj je ove studije bio testirati hipotezu da jezik korišten u svjedočenju očevidaca može promijeniti pamćenje, odnosno željeli su pokazati da bi sugestivna pitanja mogla iskriviti iskaze očevidaca i tako imati konfabulirajući učinak, jer bi prikaz postao iskrivljen naznakama danim u pitanju. Kako bi to provjerili, Loftus i Palmer tražili su od ljudi da procijene brzinu motornih vozila koristeći različite oblike pitanja. Procjena brzine vozila nešto je u čemu su ljudi općenito loši pa su možda otvoreniji za prijedloge. Prvi je eksperiment obuhvaćao četrdeset i pet studenata sa Sveučilišta u Washingtonu. 7 filmova prometnih nesreća, u trajanju od 5 do 30 sekundi, prikazano je nasumičnim redoslijedom svakoj skupini. Nakon gledanja filma sudionici su zamoljeni da opišu što se dogodilo kao da su očevici. Potom su im postavljena konkretna pitanja, uključujući pitanje „Koliko su se brzo vozili automobili kada su se (**razbili / smrskali / sudarili / udarili / dodirnuli**) jedan drugoga?“ Zanimljivo je da je na procijenjenu

⁶⁹ 'Defense Witness May Have Seen Bronco - UPI Archives'.
<https://www.upi.com/Archives/1995/07/12/Defense-witness-may-have-seen-Bronco/6515805521600/>, pristupljeno 10. listopada 2022.

⁷⁰ Loftus, Elizabeth F., and John C. Palmer. „Reconstruction of Automobile Destruction: An Example of the Interaction between Language and Memory.” *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, vol. 13, no. 5, Oct. 1974, pp. 585–89.

brzinu „očevidaca“ utjecao korišteni glagol. Glagol je implicirao informaciju o brzini, što je sustavno utjecalo na sjećanje sudionika nesreće. Drugim riječima, svjedočenje očevidaca može biti pristrano zbog načina na koji se postavljaju pitanja nakon što je zločin počinjen. Za glagol „smrskan“ prijavljena je najveća procijenjena brzina (40,8 mph), zatim „sudaren“ (39,3 mph), „udaren“ (38,1 mph), „dodirnut“ (34 mph) itd.

Kako bi provjerili ove nalaze, proveden je još jedan eksperiment. U tom je eksperimentu učenicima (N = 150) prikazan jednogminutni film koji je prikazivao automobil koji se vozi kroz prirodu nakon čega je uslijedilo četiri sekunde višestruke prometne nesreće. Nakon toga učenici su ispitivani o filmu. Neovisna varijabla bila je vrsta postavljenog pitanja. Manipulirano je tako što se 50 učenika pitalo 'kolikom brzinom je išao auto kad su se **udarili?**', još 50 'kolikom je brzinom išao auto kad su se **smrskali?**', a preostalih 50 sudionika uopće nije ispitano (tj. kontrolna skupina). Tjedan dana kasnije izmjerena je zavisna varijabla - bez ponovnog gledanja filma. Odgovorili su na deset pitanja, od kojih je jedno bilo kritično nasumično postavljeno na popis: „Jeste li vidjeli razbijeno staklo? Da ili ne?“ U filmu kojega su gledali nije bilo razbijenog stakla. Sudionici koji su upitani koliko su se brzo automobili kretali kad su se razbili imali su veću vjerojatnost da su vidjeli razbijeno staklo. Ovo istraživanje sugerira da se sjećanje lako iskrivljuje tehnikom ispitivanja, a informacije stečene nakon događaja mogu se spojiti s izvornim sjećanjem uzrokujući netočno prisjećanje ili rekonstruktivno pamćenje. Rezultati eksperimenta upućuju na to da sugestivna pitanja mogu promijeniti sjećanje sudionika na događaj. Ovo je izuzetno zanimljivo za sve buduće radove koji bi se mogli baviti filozofijom jezika u pravnim procesima.

Kao još jedan argument za potkrepu teze o tome da su očevici skloni pogreškama u svojim iskazima predstavit će se **Mega-analiza izvješća o sjećanju iz osam recenziranih studija implantacije lažnog pamćenja.**⁷¹

Ova je analiza pokazala kako su lažna autobiografska sjećanja česta te da sugestivne prakse izazivaju određeno vjerovanje u lažne događaje kod otprilike dvije trećine sudionika studije.

U skladu s modelima formiranja lažnog sjećanja (Hyman i Kleinknecht, 1999; Mazzoni i Kirsch, 2002; Scoboria et al., 2004), analiza pokazuje da ako se sugerira lažni događaj, ako se pruži dokaz da se događaj dogodio, ako se otpor prema razmatranju mogućnosti da se događaj dogodio može prevladati te ako se upotrijebi mašta, tada se često javljaju lažna autobiografska sjećanja.⁷²

Postojanje lažnih (autobiografskih) sjećanja može imati duboke implikacije za psihologiju i druge discipline. Stoga je ključno da znanstvenici psiholozi razumiju mehanizme koji su u osnovi razvoja pogrešnih uvjerenja i lažnih sjećanja. Primjerice, u analizi se postavljaju pitanja postoje li pouzdani načini razlikovanja između točnog i netočnog (autobiografskog) izvještaja? Ako je tako, postoje li načini za ispravljanje pogrešnih sjećanja? Ova su pitanja iznimno važna za pravnu praksu jer se daljnjim istraživanjima i ponudom odgovora na njih mogu promicati ispravni pravni postupci i ispravne prosudbe, stoga je u cilju zadovoljenja epistemičkog cilja pravnih procesa ići u korak s aktualnim istraživanjima u drugim područjima znanosti.

Jedno važno otkriće ovdje je da izvješće o pamćenju može osobi djelovati kao pravo sjećanje, čak i ako osoba ne izjavi izričito da se sjeća događaja. Čini se da oko 10% sudionika kombiniranom uzorku u analizi imaju jake epizodne mentalne reprezentacije sugeriranog događaja, ali su na kraju izjavili da ga se ne sjećaju.

⁷¹ Scoboria, Alan, et al. „A Mega-Analysis of Memory Reports from Eight Peer-Reviewed False Memory Implantation Studies.” *Memory*, vol. 25, no. 2, Feb. 2017, pp. 146–63.

⁷² Ibid.

Spomenimo ovdje još i pregledno istraživanje Brewina i Andrews (2016.)⁷³ koje se u ovoj studiji navodi kao primjer onoga što ne bi trebalo učiniti kada se pokušava sažeti literature ove tematike. Usrednjavanjem studija i uvjeta, Brewin i Andrews je zaključili su da stope stvaranja lažnog sjećanja u postojećim studijama nisu veće od 15%. Priznali su brojne potencijalne moderirajuće varijable, ali su tada ignorirali utjecaj takvih moderatora na formiranje pamćenja i, što je ključno, implicirali da je njihova procjena od 15% univerzalna granica koja se može primijeniti na slučajeve u stvarnome svijetu. Međutim, analizom lažnih sjećanja u osam analiziranih studija pokazala je kako je stopa stvaranja lažnog sjećanja znatno veća od 15%. No ne smije se zanemariti činjenica da vjerojatnost lažnih sjećanja također ovisi o interakcijama između mnogih varijabli. U nekim uvjetima, lažna sjećanja raznih vrsta vrlo su rijetka, a u drugima mogu biti vrlo česta. Studije su pokazale da pogrešna svjedočanstva očevidaca čine oko polovicu svih pogrešnih osuda. Edwin Borchard⁷⁴ proučavao je 65 slučajeva „pogrešnih kaznenih presuda nevinih ljudi“. Borchard je tada tvrdio da je samo „zagrebao površinu“. Pogrešna identifikacija očevidaca odgovorna je za otprilike 45 posto Borchardovih studija slučaja.⁷⁵

Pretpostavka je da svjedočenja očevidaca zauzimaju istaknuto mjesto u kaznenopravnom sustavu, a kako bi utvrdila kakvu ulogu igra svjedočenje očevidaca u sudnici, psihologinja i stručnjakinja za pamćenje Elizabeth Loftus provela je eksperiment u kojem su subjekti bili porotnici u lažnom suđenju.⁷⁶ Prvo, svi su porotnici čuli isti opis zločina, hipotetske pljačke i ubojstva. U jednoj verziji suđenja tužitelj je iznosio samo posredne dokaze. Samo 18 posto porotnika proglasilo je okrivljenika krivim. U drugoj verziji suđenja tužitelj je iznio isti dokaz s jednim dodatkom - očevidcem. Sedamdeset i dva posto porotnika proglasilo je okrivljenika krivim. To je navelo na zaključak da porotnici pridaju ogromnu vrijednost svjedočanstvima očevidaca.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Edwin Montefiore Borchard, utemeljitelj američke stipendije za nevinost

⁷⁵ Borchard, Edwin Montefiore, and E. Russell Lutz. *Convicting the Innocent: Sixty-Five Actual Errors of Criminal Justice*. Garden City, N.Y., Garden City publishing company, inc, 193.

„Convicting The Innocent: Sixty-Five Actual Errors Of Criminal Justice,” bila je prva knjiga objavljena u Sjedinjenim Državama koja je identificirala ključne čimbenike koji pridonose osudi nevinih osoba. Borchard je predložio reforme kako bi se pokušao minimizirati učinak tih čimbenika i pojava pogrešne osude.

⁷⁶ Bell, Brad E., and Elizabeth F. Loftus. „Degree of Detail of Eyewitness Testimony and Mock Juror Judgments1.” *Journal of Applied Social Psychology*, vol. 18, no. 14, Nov. 1988, pp. 1171–92.

U dva eksperimenta istražen je utjecaj stupnja detalja iskaza očevidaca na dvije strane sudskog postupka. U prvom eksperimentu porotnici-ispitanici su prosuđivali sudski slučaj koji je uključivao automobilsko-pješačku nesreću. Tužitelj i tuženik iznijeli su proturječne iskaze očevidaca. Na prosudbe o relativnoj vjerodostojnosti očevidaca na svakoj strani i postotku nemara stranaka utjecao je relativni stupanj detalja iskaza očevidaca na svakoj strani. U drugom eksperimentu porotnici-ispitanici su prosuđivali kazneni sudski slučaj koji uključuje pljačku i ubojstvo. Tužiteljstvo i obrana iznijeli su proturječne iskaze očevidaca. Stupanj detalja iskaza očevidaca tužiteljstva utjecao je na prosudbe o krivnji i prosudbe o vjerodostojnosti očevidaca. Ispitivanje razloga za presude i procjenu vjerodostojnosti otkrilo je da su neki porotnici zaključili da očevidac koji je dao iskaz s većim stupnjem detalja ima bolje pamćenje za trivijalne detalje i krivca nego očevidac koji je dao iskaz s manjim stupnjem detalja. Još uvijek se raspravlja se o implikacijama ovih rezultata na pravni sustav.⁷⁷

Zaključno, svjedočenje očevidaca ima veliki utjecaj u sudnici, ali primjena heuristike u pravu može poći po zlu i dovesti do vrlo pristranih rezultata. Sugestivna pitanja imaju potencijal promijeniti sjećanja sudionika na događaje, posebice kada se sugerira lažni događaj, pruži dokaz o navodnom događaju, prebrodi otpor prema razmatranju mogućnosti da se događaj dogodio i koristi mašta. Često rezultat takvih sugestivnih pristupa su lažna autobiografska sjećanja.

Međutim, bez obzira na mogućnost pogreške, svjedočenje očevidaca može biti od velike pomoći u utvrđivanju nevinosti ili krivnje u kaznenim predmetima jer je ponekad iskaz svjedoka jedini dostupan dokaz.

3.1.2.2. Davanje lažnog iskaza

Svjedoci mogu pogriješiti u davanju svog iskaza, iako svjedoče u najboljoj namjeri, ali isto tako mogu i svjesno dati lažni iskaz odnosno netočne informacije o okolnostima određenog događaja ili njegovu činjeničnom stanju. Krivokletstvo, odnosno namjerno davanje lažnoga iskaza je čin namjernog laganja ili govorenja

⁷⁷ Ibid

neistine, bilo usmeno ili pismeno, pod prisegom u službenom postupku. Sudovi krivokletstvo smatraju ozbiljnim prijestupom, budući da laganje i krivo predstavljanje činjenica danih u svjedočenju učinkovito umanjuje povjerenje u moć sudskog sustava. Krivokletstvo se odnosi samo na izjave o činjenicama, a ne na mišljenja ili tumačenja.⁷⁸ Drugim riječima, to je čin namjernog davanja lažnog iskaza nakon davanja prisega ili izjave da će govoriti **istinu**. U prethodnom je poglavlju utvrđeno kako svjedočenje očevidaca ima veliki utjecaj na donošenje presude te kako porotnici pridaju ogromnu vrijednost svjedočanstvima očevidaca. Porote i suci temelje svoje presude u kaznenim stvarima, na predstavljenim dokazima i danom svjedočenju. Prisega, odnosno afirmacija kojom se svjedok zaklinje na istinu ima za cilj odvratiti ga od govorenja neistine tijekom svjedočenja. U pravu, prisega je zakonom propisana formula koju izgovara neka osoba u znak potvrde istinitosti svojega iskaza o činjenicama koje su predmet dokazivanja.⁷⁹

Lažno svjedočenje, odnosno davanje lažnog iskaza se smatra vrlo ozbiljnim prijestupom jer se pravosudni sustav jako oslanja na iskaze svjedoka i iskaze za procesuiranje kaznenih djela, kao i za obranu navodnih kriminalaca kojima tek treba dokazati krivnju. Stroge kazne za krivokletstvo⁸⁰ osiguravaju da se kaže istina, međutim, kaznene optužbe za lažno svjedočenje rijetke su budući da će osoba koja iznosi neistinu gotovo uvijek tvrditi da se radi o pogrešci, gubitku pamćenja i slično. Da bi se dokazalo krivokletstvo, mora se dokazati da osoba ima namjeru (*mens rea*) da počinii zločin i da je stvarno počinila zločin (*actus reus*) da bi bila osuđena

⁷⁸ „Perjury - Definition, Examples, Cases, Processes.” Legal Dictionary, 18 July 2015, The Law Dictionary for Everyone: <https://legaldictionary.net/perjury/>

⁷⁹ Zaklinjanje da će govoriti istinu, cijelu istinu i ništa osim istine, što bi svjedoka koji je dao prisegu podvrglo kaznenom progonu za kazneno djelo krivokletstva ako on/ona svjesno laže u izjavi bilo usmeno na suđenju ili iskazu ili pismeno. Tradicionalno, zakletva završava „tako mi Bog pomogao“, ali se često izostavlja odobravanje vrhovnog bića.

⁸⁰ Zakon o kaznenom postupku, pročišćeni tekst Zakona, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22, na snazi od 19.07.2022. na snazi od 19.07.2022., članak 305.

(1) Svjedok, vještak, prevoditelj ili tumač koji u prethodnom kaznenom postupku, u postupku pred sudom, međunarodnim sudom čiju sudbenost Republika Hrvatska prihvaća, arbitražom, u prekršajnom postupku, upravnom postupku, postupku pred javnim bilježnikom ili stegovnom postupku daje lažni iskaz, nalaz ili mišljenje ili nešto lažno prevede, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Kaznom iz stavka 1. ovoga članka tt kaznit će se stranka u postupku, osim okrivljenika, koja daje lažni iskaz ako se na tom iskazu temelji konačna odluka u tom postupku.

(3) Ako je kaznenim djelom iz stavka 1. i 2. ovoga članka tt prouzročena osuda nedužnog okrivljenika ili druge osobito teške posljedice za okrivljenika, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(4) Ako počinitelj kaznenog djela iz stavka 1. ovoga članka tt dobrovoljno opozove svoj iskaz prije donošenja konačne odluke, može se osloboditi kazne.

za krivokletstvo. Krivokletstvo, laganje pod prisegom na sudu, često se naziva „zaboravljenim prijestupom“ jer nije samo rašireno nego se rijetko procesuirala, posebno u Sjedinjenim Američkim Državama gdje je definirano kao zločin od 1790. godine.⁸¹ Elementi krivokletstva su (1) da je podnositelj izjave položio prisegu da će svjedočiti istinito, (2) da je on ili ona namjerno dao lažnu izjavu kršeći tu prisegu, (3) da je podnositelj izjave vjerovao da je izjava neistinita, i (4) da se izjava odnosi na materijalnu činjenicu. Neosporno je da je lažno svjedočenje uobičajena i značajna prijetnja učinkovitom provođenju pravde.⁸²

Krivokletstvo, odnosno svjesna lažna svjedočenja, mogu biti potaknuta svjesnim predrasudama (primjerice, motiviranih rasizmom) ili pak, u pozadini može biti teorija očekivane korisnosti prema kojoj je epistemička korisnost vrsta subjektivne korisnosti, odnosno korisnosti za pojedinca. Iako se dužnost svjedočenja i govorenja istine može opravdati ideološkim argumentima, teško je pronaći i stvoriti univerzalno prihvaćenu i učinkovitu metodu sankcioniranja nedavanja točne informacije. Ako svjedok ima snažan motiv za prikrivanje određene činjenice, kao što je strah od kažnjavanja, jedan od načina poticanja svjedočenja i iskazivanja istine su prijetnje kaznama za počinjenje tog djela. Međutim, krivokletstvo se može pojaviti kao način da se istinitim odgovorom odvrati šteta od nečijih interesa, no budući da se lažno svjedočenje stranke često ne može pouzdano dokazati na sudu, može se dogoditi i da sudski postupak bude opterećen netočnim informacijama.⁸³

Važno je spomenuti da sud i javnost često policajce doživljavaju pouzdanim svjedocima. S obzirom da su policajci službenici za koje se upotrebljavaju slogani kao što su „služi i štiti“⁸⁴ ili, u Republici Hrvatskoj „sigurnost i povjerenje“, stvara se percepcija policije kao osoba u službi naroda, kojima se može vjerovati. Međutim, stvarnost je često drugačija. Ne može se zanemariti činjenica da je ispod odijela policajca čovjek koji može imati svoje želje, strahove i pristranosti i svoju osobnu epistemičku korisnost. Osoba, koja iz svojih razloga može lagati i svjesno dati lažni

⁸¹ „Perjury: The Forgotten Offense.” *The Journal of Criminal Law and Criminology* (1973-), vol. 65, no. 3, Sept. 1974, p. 361

⁸² *Ibid*

⁸³ Damaška, Mirjan R. *The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process*. Yale University Press, 1986.

⁸⁴ Eng. „Serve and protect” u SAD.

iskaz. Postoje snažni dokazi koji upućuju na to da policija u mnogim jurisdikcijama rutinski sudjeluje u ovoj vrsti prijevare, a da su tužitelji i suci čak ponekad sudionici u tome.⁸⁵

Jedan od najpoznatijih primjera je skandal Rampart. Ovaj skandal uključivao je raširenu korupciju u policiji Los Angelesa. U ovaj skandal uključena je jedinica za borbu protiv bandi pod nazivom CRASH (Community Resources Against Street Hoodlums). Podneseno je više od 140 građanskih tužbi, a isplaćeno je 125 milijuna dolara žrtvama i članovima obitelji žrtava pogođenih policajcima koji su lagali pod prisegom. Utvrđeno je da je više od 70 policajaca korumpirano i umiješano u ničim izazvana premlaćivanja, pucnjavu, podmetanje dokaza i krivokletstvo.⁸⁶

Sve navedeno je još jedan dokaz da epistemička funkcija sudskog procesa, posebice ako se fokusiramo na njenu veritističku dimenziju, odnosno kada govorimo o utvrđivanju istine, teško može biti zadovoljena u trenutnim uvjetima.

U prilog tome govore podaci američke inicijative *The Innocence Project*⁸⁷ da je 26% slučajeva krivih osuda posljedica svjesnog davanja lažnog iskaza, odnosno krivokletstva.

Ponovno ćemo za primjer uzeti suđenje O.J. Simpsonu. Mark Fuhrman bivši je detektiv losanđeleske policije koji je 1995. pozvan da svjedoči u vezi s njegovim otkrićem dokaza u slučaju Simpson, uključujući krvavoj rukavici pronađenoj na Simpsonovu imanju. Međutim, tijekom suđenja iznesene su tvrdnje da je Fuhrman često koristio rasistički epitet prema Afroamerikancima tijekom 1980-ih, što je Fuhrman pod prisegom odlučno negirao. Kao odgovor, Simpsonov odvjetnički tim predstavio je snimljene intervju s Fuhrmanom i svjedocima koji pokazuju da je u tom razdoblju opetovano koristio rasistički jezik zbog čega je obrana tvrdila da je Fuhrman počinio krivokletstvo i da nije bio vjerodostojan svjedok. Obrana je tvrdila da je Fuhrman podmetnuo ključne dokaze kao dio rasno motivirane zavjere protiv

⁸⁵ Slobogin, Christopher. „Testilying: Police Perjury and What to Do About It.” University of Colorado Law Review, 1996.

⁸⁶ ‘Police Perjury | Definition, Testilying Laws & Examples’. Study.Com, <https://study.com/learn/lesson/police-perjury-testilying-laws-penalties.html>. Pristupljeno 28. rujna 2023.

⁸⁷ The Innocence Project osnovali su 1992. Peter Neufeld i Barry Scheck na Pravnom fakultetu Cardozo, s ciljem reforme sustava kaznenog pravosuđa kako bi spriječio buduću nepravdu), December 2021: <https://innocenceproject.org/>

Simpsona. Kad su ga pitali pod prisegom (bez nazočnosti porote), Fuhrman je odbio odgovoriti na sva pitanja, koja su se odnosila na to je li podmetnuo ili izmislio dokaze, pozivajući se na svoje pravo iz Petog amandmana. Fuhrman se povukao iz losanđeleske policije 1995. i nije osporavao lažno svjedočenje u vezi s korištenjem rasnih epiteta.

U drugom primjeru, godine 2008. tim policajaca koji rade u Hollywoodu, u Kaliforniji, progonio je čovjeka osumnjičenog za posjedovanje droge. Trojica policajaca svjedočila su da je muškarac, dok je bježao, bacio crnu kutiju koja se otvorila, otkrivajući svoj sadržaj, te da su policajci odmah pronašli drogu. Kazneni progon čovjeka temeljio se na pisanim izvješćima i svjedočenju trojice policajaca. Policajac Manuel Ortiz svjedočio je da nije imao nikakve veze s potragom za drogom, ali je u svom pisanom izvješću o incidentu policajac Ortiz „pomogao u lociranju dokaza“. Okrivljenikov odvjetnik doveo je cijelo suđenje u pitanje kada je predstavio zrnatu video snimku na kojoj se vidi kako su policajci tražili drogu više od 20 minuta i kada je dokazao da je policajac Ortiz bio taj koji je zapravo pronašao drogu. Na snimci se također vidi kako policajci planiraju biti „kreativni“ u pisanju izvješća kako bi kaznene prijave ostale na snazi. Optužba za posjedovanje droge odbačena je protiv okrivljenika nakon snimke iz stana jer je sigurnosna kamera zgrade proturječila svjedočenju policajaca pod prisegom. Policajac Ortiz osuđen je 2014. godine na tri godine uvjetne kazne zbog laganja tijekom slučaja posjedovanja droge 2008., objavilo je okružno tužiteljstvo Los Angelesa. Sudionici, policajci, također su dobili uvjetne kazne.⁸⁸

Zaključno za Sjedinjene Američke Države, sažeci 46 slučajeva u kojima je došlo do toga da svjedočenja očevidaca osuđuju nevine osobe na smrt mogu se pronaći u dokumentu *Death Penalty Information Centra*.⁸⁹

⁸⁸ Risling, Greg. LAPD Officer Sentenced in Perjury Case. News Release, Los Angeles County District Attorney's Office, 9 Apr. 2014

⁸⁹ Death Penalty Information Centre - Informativni centar o smrtnoj kazni nacionalna je neprofitna organizacija koja medijima i javnosti služi analizama i informacijama o pitanjima koja se tiču smrtno kazne. Osnovan 1990. godine, Centar promiče informiranu raspravu o smrtnoj kazni pripremajući iscrpna izvješća, održavajući brifinge za novinare i služeći kao izvor za one koji se bave ovim pitanjem. Centar objavljuje godišnje izvješće o smrtnoj kazni, ističući značajna kretanja i prikazujući najnovije statistike.

Međutim, kazneno gonjenje za davanje lažnog iskaza je rijetko. Uvid u podatke Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske pokazuje kako je davanje lažnog iskaza najzastupljenije kad se promatraju prijave za punoljetne osobe koje su počinile kazneno djelo protiv pravosuđa. Spomenimo ovdje kako se djelo može počiniti i šutnjom jer iskaz svjedoka mora biti okolnosan, vjerodostojan i istinit. Podaci Državnog zavoda za statistiku dostupni su do 2019. godine, stoga je kao okvir za promatrano razdoblje uzeto 5 godina, odnosno od 2015. do 2019. godine.

Tablica br. 2: Prijave za davanje lažnog iskaza punoljetnih osoba⁹⁰

Godina	Ukupno prijava	Ukupno okrivljeno	%
2015.	329	72	21,88
2016.	447	84	18,79
2017.	462	95	20,56
2018.	467	81	17,34
2019.	384	80	20,83

Broj prijava za davanje lažnog iskaza lagano varira u godinama u promatranom razdoblju, s mogućom tendencijom smanjenja. Primjećuje se da je u promatranom razdoblju broj optužbi za davanje lažnog iskaza punoljetnih osoba u odnosu na ukupan broj prijava relativno mali. Najviše je okrivljenih u odnosu na prijave 2015. godine, no i tada je postotak okrivljenih u odnosu na prijave jedva prešao 21%.

Attachment A: Summaries of 46 Cases in Which Mistaken or Perjured; Eyewitness Testimony Put Innocent Persons on Death Row: <https://files.deathpenaltyinfo.org/legacy/files/pdf/StudyCWC2001A.pdf>

⁹⁰Analizirani su podaci iz statističkih izvješća Državnog zavoda za statistiku:

Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2015., Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2016., Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2017., Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2018. te Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2019. Isti su dostupni na:

<https://podaci.dzs.hr/hr/search?q=punoljetni%20po%C4%8Dinitelji%20kaznenih%20djela,%20prijave,%20optu%C5%BEbe%20i%20osude>

Tablica br. 3: Okrivljene punoljetne osobe za davanje lažnog iskaza

Godina	Ukupno okrivljeno	Osuđeni-proglašeni krivim	Odbačaj	Obustava kaznenog postupka	Oslobađajuća presuda	Presuda kojom se odbija optužba
2015.	72	50	10	5	5	2
2016.	84	62	1	5	15	1
2017.	95	65	7	5	14	4
2018.	81	60	1	8	12	-
2019.	80	66	5	3	4	2

Broj okrivljenih punoljetnih osoba za davanje lažnog iskaza u godinama u promatranom razdoblju je u porastu, no isto tako raste i postotak osuda za ovo kazneno djelo. Najveći postotak osuda na temelju optužnice bio je 2019. godine, 82,5%, dok je najmanji postotak ostvaren 2017. godine, 68,42%. Ipak ovdje se postoci kreću između 68,4% do 82,5% pa se može zaključiti da je postotak za optužbu zadovoljavajući. Postotak odbačaja, obustave i odbijajućih presuda je nizak.

Međutim, ne smijemo zaboraviti kako je postotak okrivljenih u odnosu na postotak prijavljenih za ovo kazneno djelo izrazito nizak te da u promatranom razdoblju, u najboljem slučaju 2015. godine jedva prelazi 21%.

Ipak, davanje lažnih iskaza danas je mnogo lakše dokazati s obzirom na svakodnevno korištenje tehnologije. Svjedoci koji pod prisegom daju lažni iskaz možda nisu svjesni činjenice da postoje, primjerice, e-mailovi koji osporavaju istinitost njihovih izjava.

3.1.3. Goldman o pristranostima⁹¹

Ne može se reći da Goldman bezrezervno zagovara istinu kao ultimativni cilj. Goldman je svjestan kako je nedostižna jer su sve navodne prakse traženja istine iskvarene pristranostima ili sebičnim interesima te naglašava kako pristranosti raznih vrsta djeluju u znanosti. Goldman smatra kako su temeljne predrasude ugrađene u ljudsku psihu, a kad govorimo o pravnom postupku mora se uzeti u obzir ono što je ranije u ovom radu spomenuto, a čega je i Goldman svjestan, a to je procjena opasnosti od iskrivljavanja interesa. Moraju se razlikovati interesi govornika (svjedoka u ovom slučaju). Naime, govornici nedvojbeno često govore iz osobne koristi. Kada im odgovara da kažu nešto za što znaju da je lažno, postoji nezanemariva opasnost da će to ipak reći.

Proučavajući literaturu o kognitivnoj psihologiji, Goldman navodi dvije vrste predrasuda: „vruće“ i „hladne“ predrasude. Vruće predrasude proizlaze iz želja, motivacije, interesa ili emocija. Hladne predrasude nalaze se u čisto kognitivnim, intelektualnim procesima. Međutim, naglašava Goldman, ni jedna psihološka literatura o predrasudama ne sugerira da su ljudi potpuno nesposobni za oblikovanje vjerodostojnih uvjerenja već se tvrdi da se izvorna kognitivna heuristika jednostavno ne podudara s normativno prikladnim postupcima. U ovom smislu, ističe Miriam Solomon koja ne samo da sugerira da kognitivna pristranost nije kobna za znanost, već da takve pristranosti čak ponekad mogu proizvesti dobre znanstvene rezultate. Solomon tvrdi da je u jednom povijesnom slučaju, slučaju pomicanja kontinenata, upotreba kognitivnih heuristika kao što su istaknutost i ustrajnost uvjerenja⁹² zapravo imala pozitivan utjecaj na tijek istraživanja. Različite skupine znanstvenika koje su proučavale hipotezu o pomicanju kontinenata u dvadesetom stoljeću različito su reagirale na dokaze. Dali su veću težinu vlastitim prijašnjim predosjećajima i novim dokazima koji su za njih bili važniji jer su proizašli iz njihovih vlastitih istraga. Solomon tvrdi da je krajnji rezultat za znanstvenu zajednicu bio da se krenulo u raznolikije istraživačke puteve i da je ova raspodjela

⁹¹Goldman, Alvin I. Knowledge in a Social World. Clarendon Press ; Oxford University Press, 1999.; Biases and Interests (str. 230)

⁹² Istaknutost je sklonost pridavanja neproporcionalne težine živopisnim dokazima, a ustrajnost uvjerenja je sklonost starih vjerovanja da ustraju unatoč protudokazima.

istraživačkog napora u konačnici dobro služila zajednici. Međutim, ovo se odnosi na filozofiju znanosti, a ne na utvrđivanje činjenica u sudskom procesu za kojeg bi ovaj način promišljanja i istraživanja mogao biti pogrešan.

No, što je s „vrućim“ predrasudama? U filozofskoj literaturi tako se naziva shvaćanje da se može odlučiti vjerovati ili ne vjerovati jednostavnim činom volje. Povijesno prihvaćen od Descartesa, danas je prilično kontroverzan, a razlozi su jasni. Počnimo samo s percepcijskim uvjerenjem. Kada je osoba usred bijela dana u pustinji, ne može „odlučiti vjerovati“ da je na oceanu. Slično je i sa zaključcima. Primjerice, osoba se nada da je određeni tim sinoć osvojio prvenstvo, ali ako jutarnje novine objavljuju poraz, prirodno se zaključuje da su doista izgubili. Čin volje ne može prekinuti ovaj zaključak.⁹³ S veritističke točke gledišta, to je dobra stvar, zaključuje Goldman, jer kad bi se uvjerenja lako oblikovala željama, to bi ugrozilo omjer istinitih i lažnih uvjerenja jer želje nisu sustavno usklađene sa stvarnošću.

Ako primijenimo želju za vjerovanjem na pravne procese, može se zaključiti da ona nije ograničena na sebična uvjerenja. Primjerice, prema studijama koje navodi Goldman, subjekti koji su više voljeli vjerovati da je smrtna kazna učinkovito sredstvo odvratanja od ubojstva pronašli su podršku za takvo uvjerenje u dvosmislenim dokazima; oni koji su radije vjerovali da to nije učinkovito sredstvo odvratanja pronašli su potporu za svoj stav u istoj skupini dokaza (Lord, Ross i Lepper 1979.). Studija o reakcijama javnosti na rasprave Kennedy–Nixon 1960. otkrila je pak da su pro-Kennedyjevi ljudi mislili da je Kennedy pobijedio u raspravama, a pro-Nixonovi ljudi da je Nixon pobijedio (Sears i Whitney 1973).⁹⁴

Međutim, osim svega navedenog, naglašava Goldman, znanstvene studije skreću pozornost i na načine na koje vrijednosti i kulturološke perspektive ponekad vode oblikovanje hipoteza i prikupljanje dokaza.

⁹³ Goldman, Alvin I. Knowledge in a Social World. Clarendon Press ; Oxford University Press, 1999.; Biases and Interests (str. 234.)

⁹⁴ Ibid, str. 235.

3.2. DONOŠENJE ODLUKA

Epistemička odgovornost pravnog sustava je promicati ispravne postupke traženja materijalne istine, koji su ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe. To uključuje i epistemičku dužnost, odnosno pripremu svih aktera u pravnom postupku za aktivno i odgovorno praćenje pravnog procesa te donošenje odluka u skladu s (ispravnim) prosudbama. Ovo poglavlje započinje usporedbom kontinentalnog i anglosaksonskog pravnog sustava u kontekstu donošenja odluka. Vidjet ćemo koji od ova dva sustava može više doprinijeti epistemičkom cilju pravnih procesa.

3.2.1. Donošenje odluka u sudskim procesima i Blackstoneov omjer

Karakteristika kontinentalnog pravnog sustava je kodifikacija i bitnost napisanog zakonika, odnosno normativni sustav je kodificiran što je njegov glavni izvor za provedbu i tumačenje prava. Europski pravni sustavi temelje se na *Corpus Juris Civilis*⁹⁵ te se stoga nazivaju i građanskim pravom, odnosno, eng. *Civil Law*. U kontinentalnom pravu naglasak je na zakonodavnoj vlasti koja definira pravne norme koje građani moraju poštivati. Ovaj je pravni sustav temeljen na pravilima koja proizlaze iz suradnje zakonodavne i izvršne vlasti. Pravni sustav Republike Hrvatske temeljen je na pravilima što potkrjepljuju Opće odredbe i načela Zakona o kaznenom postupku gdje je već prvim člankom, točkom 2 propisano kako se „Kazneni progon i postupak može voditi i završiti samo prema pravilima i pod uvjetima propisanim zakonom.“⁹⁶

Bitna značajka koja definira kontinentalno pravo jest da se u kontinentalnom pravnom sustavu koristi deduktivna metoda zaključivanja.⁹⁷ Za razliku od anglosaksonskog pravnog sustava, suci ne odlučuju na koji će se način pravni

⁹⁵ Prema Corpus Iuris Civilis | Hrvatska enciklopedija: Corpus Iuris Civilis [ko'rpus ju:'ris ci:vi:'lis] (lat.: Zbornik civilnoga prava), zakonodavstvo posljednjega rimskoga cara Justinijana. Termin je nastao u krugu glosatora (XI–XIII. st.), prvih poslijeantičkih tumača Justinijanova zakonodavstva. Glosatori, a za njima i cijela potonja zapadna pravna tradicija, smatrali su dijelovima toga zbornika Institutiones, Digesta, Codex i Novellae <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=12521>

⁹⁶ Zakon o kaznenom postupku, pročišćeni tekst Zakona, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22, na snazi od 19.07.2022. na snazi od 19.07.2022.

⁹⁷ Deduktivna metoda zaključivanja je oblik posrednog zaključivanja kod kojeg se sud izvodi od općeg k posebnom ili pojedinačnom (op.a.)

proces riješiti, oni ne stvaraju zakon, već primjenjuju i tumače već napisana i utvrđena pravila temeljem kojih određuju rješenje procesa.

U anglosaksonskom sustavu, koji se temelji na pravu presedana,⁹⁸ prije početka kaznenog postupka, sudac se upoznaje s pojedinostima slučaja čitanjem relevantnih spisa predmeta. To uključuje optužnicu koja navodi optužbe za koje se okrivljeniku treba suditi, izjave svjedoka, dokazne predmete i dokumentaciju o zahtjevima bilo koje strane u vezi s prihvatljivošću dokaza na suđenju. Međutim, ovdje ne postoji regulatorni okvir, već su sudovi odgovorni za uspostavljanje pravnog sustava. U anglosaksonskom pravnom sustavu koristi se induktivni model zaključivanja, što znači da se slučaj iznosi pred sucem, a sudac je taj koji će odlučiti na koji će se način pravni proces riješiti, što će posljedično imati karakter pravne norme. Rješenje pojedinog slučaja na sudu proizlazi iz karaktera slučaja i isto prije njega nije postojalo. Ovakva su sudačka rješenja poznata kao sudska praksa u anglosaksonskom pravnom sustavu te ih drugi sudovi moraju slijediti kao da su zakon. Ovakav induktivni model zaključivanja, kada se stvara sud koji se s općeg primjenjuje na pojedinačno, može se definirati kao metoda kojom se, polazeći od dostupnih podataka, oblikuju njima odgovarajuće veze i, posljedično, zakoni. Međutim, induktivno zaključivanje često otvara prostor za različita tumačenja budućih događaja s obzirom na raznolikost i različitost dostupnih podataka što otvara prostor i za pristranosti prilikom donošenja odluka.

U anglosaksonskom sustavu porota je dio pravnog sustava, a porote odlučuju je li okrivljena osoba kriva ili nedužna, što je legitiman način da građani sudjeluju u provođenju pravde. Porotnici se biraju nasumično među registriranim biračima. Iako poziv za porotu ne jamči da će neka osoba obavljati dužnost porotnika, porotnici su obični građani koji su izuzeti iz svog svakodnevnog života i u većini slučajeva nemaju nikakvo predznanje o pravu. U načelu, sudac nadzire odabir i polaganje prisege porote, daje porotnicima upute o njihovoj ulozi u suđenju u odlučivanju o činjenicama i upozorava ih da ne raspravljaju o slučaju ni s kim drugim niti da provode svoje istraživanje. Nakon što je suđenje počelo, sudac bi trebao osigurati

⁹⁸ Presedan je načelo ili pravilo utvrđeno u prethodnom pravnom slučaju koje je ili obvezujuće za sud kada se odlučuje o kasnijim slučajevima sa sličnim pitanjima ili činjenicama (op.a.)

da se slučaj vodi pošteno i da se svim uključenim stranama pruži prilika da se njihov slučaj predstavi i razmotri. Sudac ima aktivnu ulogu tijekom suđenja, kontrolirajući način na koji se predmet vodi u skladu s relevantnim zakonom i praksom. Kako slučaj napreduje, sudac bilježi dokaze i odlučuje o pravnim pitanjima, na primjer, jesu li dokazi prihvatljivi. Nakon što se saslušaju svi dokazi u predmetu, sudac će sažeti slučaj. Sudac izlaže poroti zakon o svakoj od optužbi i ono što tužiteljstvo mora dokazati. U ovoj fazi sudac se poziva na bilješke napravljene tijekom suđenja i podsjeća porotu na ključne točke slučaja, ističući prednosti i slabosti argumenata svake strane. Sudac zatim daje upute o dužnostima porote prije nego što se povuku u sobu za vijećanje porote kako bi razmotrili presudu.

Ako porota okrivljenika proglasi krivim, sudac će odlučiti o odgovarajućoj kazni. Na kaznu će utjecati brojni čimbenici: prije svega težina kaznenog djela, utjecaj koji je zločin imao na žrtvu i relevantni zakon. Sudac će uzeti u obzir olakotne okolnosti i sva izvješća i reference o okrivljeniku. Tek nakon što sudac razmotri sve ove čimbenike, bit će izrečena odgovarajuća kazna. Međutim, odluku o krivnji ili nevinosti donosi porota, a prilikom odlučivanja o pitanju krivnje, mogu se napraviti dvije vrste pogreške: osuđivanje nevine osobe (lažno pozitivna) ili oslobođanje krive osobe (lažno negativna). Takvi potencijalni ishodi uzrokuju različite posljedice. Posljedice lažno pozitivne odluke (tj. pogrešne osude) su neopravdano kažnjavanje okrivljenika. Posljedice lažno negativne odluke su da osoba koja je zapravo kriva za zločin, ali je unatoč tome oslobođena, nastavlja predstavljati opasnost za društvo; opasnost koja se vrlo lako može materijalizirati u nastavku činjenja kaznenog djela.

Blackstoneov omjer bavi se odnosom lažno pozitivnih i lažno negativnih presude. U kaznenom pravu, Blackstoneov omjer (također poznat kao Blackstoneova formulacija) je ideja da je: „*Bolje da deset krivaca pobjegne nego da jedan nevin pati*“ kako je izrazio engleski pravnik William Blackstone u svom temeljnom djelu *Komentari zakona Engleske*, objavljenom 1760-ih.⁹⁹ Ova je izjava i dalje predmet

⁹⁹ „Blackstone, William, and William Draper Lewis. *Commentaries on the Laws of England: In Four Books*. Lawbook Exchange, 2007.

rasprave u pravnim sustavima.

Na ukupnoj razini, vjerojatnosti lažno pozitivnih i lažno negativnih presuda su u obrnutom odnosu. Točan odnos (omjer) ovisi o stupnju sigurnosti kojega donositelj odluke zahtijeva prije osude okrivljenika. Viša razina izvjesnosti i time postavljanje strožih pravila za uvjerenje podrazumijeva izradu manje lažno pozitivnih i više lažno negativnih pogrešaka (Dhami, 2008).¹⁰⁰ Alternativno, rad s nižom razinom sigurnosti proizvodi više i manje lažno pozitivnih rezultata lažno negativne presude. Prema Hawkinsu (1986.), točna razina sigurnosti potrebna za osudu krivnje ne može se izmjeriti ili kvantificirati. Prema ovom gledištu, biti uvjeren je subjektivni osjećaj ili unutarnje uvjerenje. Drugi tvrde da se standard dokazivanja može kvantificirati, ali ne bi trebao biti fiksiran jer su porote dužne prilagoditi standard za okolnosti slučaja (Lillquist, 2002; Stoffelmayr i Dijamant, 2000).¹⁰¹ Međutim, moglo bi se pretpostaviti kako je ovakvo stajalište u suprotnosti s temeljnim načelom jednakosti pred zakonom. De Keijser i Van Koppen testirali su hipotezu kojom se pretpostavlja da će suci, ovisno o ozbiljnosti kaznenih djela biti skloni donijeti odluku s nižim stupnjem sigurnosti temeljem dostupnih činjenica kako bi se izbjegle posljedice lažno negativnog rezultata.¹⁰² U njihovoj eksperimentalnoj studiji, koristeći sustavno manipulirane dosjee, sudjelovalo je 229 profesionalnih nizozemskih sudaca. Rezultati ove studije nisu podržali zadanu hipotezu. Drugim riječima, nakon pregleda dokaza – i bez obzira na ozbiljnost počinjenog kaznenog djela – zahtijevana razina sigurnosti ostala je konstantna ili nepromjenjiva. Stoga, među profesionalnim sucima, Blackstone omjer se činio fiksiranim u slučajevima različite težine.¹⁰³

Komentari zakona Engleske utjecajna su rasprava iz 18. stoljeća o običajnom pravu Engleske (op.a)

¹⁰⁰ De Keijser, Jan W., and Peter J. Koppen. „Paradoxes of Proof and Punishment: Psychological Pitfalls in Judicial Decision Making.” *Legal and Criminological Psychology*, vol. 12, no. 2, Sept. 2007, pp. 189–205.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid. Misli se na posljedicu da je osoba koja je zapravo kriva za zločin, ali je unatoč tome oslobođena, nastavlja predstavljati opasnost za društvo; opasnost koja se vrlo lako može materijalizirati u nastavku činjenja kaznenog djela (op.a.)

¹⁰³ De Keijser, Jan W., et al. „Wrongful Convictions and the Blackstone Ratio: An Empirical Analysis of Public Attitudes.” *Punishment & Society*, vol. 16, no. 1, Jan. 2014, pp. 32–49.

3.2.2. Kognitivne pogreške pojedinca prilikom odlučivanja

Profesionalni sudac je osoba koja se specijalizirala za pravni proces, koja vodi suđenje na sudu i odlučuje kako će se kazniti osoba koja je kriva za zločin ili koja odlučuje o pravnim stvarima, odnosno osoba koja vodi sudski postupak i koja donosi konačne odluke u pravnim sporovima.¹⁰⁴ On ili ona je odgovoran za donošenje konačne odluke u pravnom sporu. Njemu ili njoj se povjerava pravo i dužnost da u određenoj spornoj situaciji sam ili u dogovoru s drugim sucima donese odluku kojom se ta sporna situacija rješava. Sudac vodi sudske postupke, osigurava jedinstvenu primjenu zakona, ravnopravnost i jednakost svih pred zakonom, donosi sudske presude i odlučuje o kaznama za počinitelje raznih prekršaja i kaznenih djela, a za postati sudac potrebno je završiti preddiplomski/diplomski sveučilišni studij prava, položiti pravosudni ispit te steći određeno iskustvo rada na sudu. Navedeno je naglašeno jer su ovdje donositelji odluka školovani pravници, no polazi se od pretpostavke kako je svaki pojedinac osjetljiv na kognitivne pogreške, stoga se postavlja pitanje sudačke pristranosti prilikom donošenja odluka. S obzirom na to da u kontinentalnom pravnom sustavu suci ne odlučuju na koji će se način pravni proces riješiti, oni ne stvaraju zakon, već primjenjuju i tumače već napisana i utvrđena pravila temeljem kojih određuju rješenje procesa, vidjet ćemo koliko je utemeljena hipoteza da suci u ovom sustavu kao školovani pravници koji primjenjuju utvrđena pravila imaju prostor za integraciju svojih pristranosti prilikom donošenja odluka.

Jan W. de Keijser i Peter J. van Koppen¹⁰⁵ proveli su studiju koja se usredotočuje na dva psihološka mehanizma koji mogu nenamjerno utjecati na odluke sudaca o dokazivanju krivnje i o kazni. Prva postavljena hipoteza, paradoks osude, tvrdi da će, suočen s vrlo ozbiljnim kaznenim djelima, suci prije osuditi na temelju relativno slabih dokaza nego u istoj situaciji u kojoj je kazneno djelo manje ozbiljnosti. Druga hipoteza, tvrdi da će optuženi dobiti manju kaznu ako su dokazi protiv njega relativno slabi nego u istom slučaju, ali s jakim dokazima (kompenzacijska kazna).

¹⁰⁴ Judge. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/judge>.

¹⁰⁵ De Keijser, Jan W., and Peter J. Koppen. „Paradoxes of Proof and Punishment: Psychological Pitfalls in Judicial Decision Making.” *Legal and Criminological Psychology*, vol. 12, no. 2, Sept. 2007, pp. 189–205.

Da bi provjerili svoje hipoteze, Keijser i Kopper sucima u Nizozemskoj pružili su detaljne spise predmeta koji su bili vrlo slični onima na kojima ti suci rade u praksi. U sve su spise uključili relevantne informacije na isti način na koji su suci navikli u stvarnosti, međutim, ostavili su mogućnost sustavnog mijenjanja faktora relevantnih za provjeru hipoteza. Manipulirano je s dva čimbenika: ozbiljnošću zločina i snagom dokaza, a konstruirane su dvije verzije slučaja napada. Jedna je verzija bila teški napad, a druga jednostavni napad. Dakle, jedine razlike između ove dvije verzije napada bili su elementi koji se odnose na ozbiljnost zločina. Rezultat ove eksperimentalne manipulacije snagom dokaza bio je uspješan u kontekstu da **ni jedna od dvije hipoteze nije podržana u ovom slučaju**. Naime, u sva tri slučaja s jakim dokazima svi su suci donijeli oslobađajuću presudu. I u izricanju presude u verzijama sa slabim dokazima određeni je broj sudaca izričito istaknuo kako je oslobađajuća presuda bila tijesna, odnosno, prostor za opravdanu sumnju (o čemu će kasnije više biti riječi) bio je dovoljan da omogući većini sudaca da donesu oslobađajuću presudu.

Studija koju su proveli Yama, Akita i Kawasaki (2020.)¹⁰⁶ istražuje naknadnu pristranost, koja može utjecati na prosudbe donesene u uvjetima neizvjesnosti. Naknadna pristranost je sklonost vjerovanju da se događaj mogao predvidjeti, a ovdje nam je važna u kontekstu sudačkog prepoznavanja naknadne pristranosti. U studiji su provedena dva eksperimenta. U prvom eksperimentu ispitanicima su pokazane slike koje su snimljene oko 30 minuta prije bujične poplave te su zamoljeni da procijene vjerojatnost da će doći do bujične poplave. Praktična svrha ovog eksperimenta je provjeriti prosudbu vjerojatnosti između onih koji znaju ishod i onih koji ne znaju i pokazati rezultate na sudu. Ispitanici kojima je rečeno da je došlo do bujične poplave doživjeli su rijeku kao mutniju i procijenili da je poplava vjerojatnija – za razliku od kontrolnih sudionika kojima to nije prezentirano. U drugom eksperimentu postavljena su dva uvjeta: uvjet uzročnosti i neutralni uvjet. Ispitanicima kojima je postavljen uvjet uzročnosti rečeno je da ljudi moraju paziti na iznenadno zamućenje rijeke jer je to znak bujične poplave dok je ispitanicima

¹⁰⁶ Yama, Hiroshi, et al. „Hindsight Bias in Judgments of the Predictability of Flash Floods: An Experimental Study for Testimony at a Court Trial and Legal Decision Making.” *Applied Cognitive Psychology*, vol. 35, no. 3, May 2021, pp. 711–19.

kojima je postavljen uvjet neutralnosti rečeno da zamućenost rijeke može biti pokazatelj onečišćenja okoliša. Rezultati ovog eksperimenta pokazali su da su ispitanici kojima je rečeno da je zamućenje rijeke znak bujične poplave procijenili da je rijeka blatnjavija. Ovi su rezultati protumačeni kao percepcija koja je implicitno prilagođena ishodu informacije i informacije o uzročnosti. Pretpostavka je ovog eksperimenta kako naknade pristranosti možda ne bi bilo da sudionicima nisu dane informacije o uzročnosti. Ova je studija imala za svrhu pružiti dokaze i ispitati sudsku prosudbu o tome jesu li tvrdnje očevidaca uzrokovane naknadnom pristranošću. Rezultati studije jesu da su i percepcijska prosudba i prosudba vjerojatnosti ispitanika ugrožene naknadnom pristranošću, međutim, ono što je ovdje posebno zanimljivo je empirijsko istraživanje vezano upravo uz procjenu zamućenosti vode i predviđanje bujične poplave na sudu u Japanu. Na suđenju su bili odgojitelji i voditeljica dječjeg vrtića, a rezultat je bio da su dvojica okrivljenika/odgojitelja proglašena nevinima. Voditeljica dječjeg vrtića proglašena je krivom za zanemarivanje obavještenja da je prije bujice padala kiša u donjem dijelu rijeke. Ovo je suđenje bilo bez porote; dakle, odluku su donijeli suci. Suci su odlučili da okrivljeni nisu odgovorni za procjenu da bi mutna rijeka mogla biti znak bujične poplave. Drugim riječima, suci su odlučili da okrivljeni nisu bili odgovorni za predviđanje bujične poplave, uzimajući u obzir naknadnu pristranost.¹⁰⁷

Zaključno za ovo poglavlje, spomenut će se istraživanje prof. Holgera Spamana (2022.).¹⁰⁸ Uz pomoć Saveznog centra za pravosuđe¹⁰⁹ i sličnih organizacija u drugim zemljama, angažiran je 361 sudac iz sedam zemalja za dva kruga eksperimenata. U oba slučaja tražilo se od sudaca sudionika da odluče o pravnom slučaju. Suci su bili detaljno informirani o slučaju, pruženi su im svi relevantni pravni materijali te su imali oko sat vremena da donesu odluku – više vremena nego što imaju za mnoge zahtjeve o kojima trebaju odlučiti u realnosti. Cilj je bio približiti se donošenju odluka u realnosti što je više moguće. U eksperimentima koji oponašaju donošenje sudskih odluka u stvarnom svijetu sa stvarnim sucima, nasumično su

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ „Judges in the Lab.“ The Practice, <https://thepractice.law.harvard.edu/article/judges-in-the-lab/>. Accessed 13 Oct. 2022.

¹⁰⁹Federal Judicial Center | <https://www.fjc.gov/>. Accessed 30 Sept. 2022.

mijenjana formalna pravna ovlaštenja (presedani, statuti itd.). Rezultati eksperimenata su pokazali skromne učinke na mijenjanja tih pravnih ovlaštenja na konačne odluke.

Nalazi opisanih studija podloga su za raspravu u odnosu na njihove implikacije za teoriju razvoja i buduća istraživanja u području pravnog odlučivanja, međutim, dokazuju kako su suci pravni stručnjaci koji mogu biti trenirani za prepoznavanje i minimiziranje pristranosti prilikom donošenja odluka. Suci su visoko obučeni, visoko odabrani i podložni strogim profesionalnim normama kojima se laici koji nemaju (pred)znanje prava ne mogu dobro približiti. Edukacija pravnih stručnjaka, odnosno njihovog obrazovanja i svojevoljnog uključivanja u niz praksi kako bi razvili bolje razumijevanje pravnog procesa upućuje na visok stupanja zadovoljenja epistemičke odgovornosti kontinentalnog pravnog sustava, a smjernice i pravila (kaznenog) zakona mogu donošenje odluka usmjeriti u epistemički ispravnom smjeru.

3.2.3. Odlučivanje u grupi (sustav porote)

Ne može se poreći epistemička funkcija suđenja, jer, kao što smo već utvrdili, suđenja se u biti bave utvrđivanjem istine o tome je li okrivljenik počinio zločin za koji se tereti. Donošenje pogrešne odluke može imati teške posljedice za okrivljenika u kaznenom postupku. Ovdje će se fokusirati isključivo na anglosaksonski sustav porote kojeg karakterizira odvojenost porote od uloge suca profesionalca (sudac odlučuje o pravnim pitanjima, tj. o primjeni sankcija itd.). Porota se kao tijelo razvila u Engleskoj tijekom srednjeg vijeka i zaštitni je znak engleskog pravnog sustava običajnog prava. I danas se često koriste u Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Australiji i drugim zemljama čiji pravni sustavi potječu iz pravne tradicije Engleske. To je tijelo sazvano da donese **nepristranu presudu** (utvrdu činjenica o pitanju) koju im je službeno dostavio sud, ili da odredi kaznu ili presudu. Dakle, porote odlučuju je li osoba kriva ili nedužna, što je legitiman način da građani sudjeluju u sudskom procesu. Porota je grupa ljudi odabranih da saslušaju sve činjenice u suđenju na sudu i odluče je li neka osoba kriva ili nije kriva ili je li tvrdnja dokazana. Porotnici se biraju nasumično među registriranim biračima. Iako poziv za porotu ne jamči da će osoba biti član porote,

činjenica je da su ljudi u poroti samo građani, istrgnuti iz svoje svakodnevice i uglavnom bez ikakvog predznanja o pravu stoga se postavlja legitimno pitanje mogu li članovi porote razumjeti svoju dužnost, zanemariti svoje predrasude, donošenje odluka pod vremenskim i drugim pritiscima i učinkovito obaviti svoj zadatak? Mora se naglasiti da se ti ljudi također razlikuju „po svojim mentalitetima, temperamentima, karakterima, stupnju općeg obrazovanja i stupnju iskustva ili neznanja u predmetnim pitanjima“¹¹⁰. Porotnike ništa ne može pripremiti ili educirati na neke od situacija s kojima će se susresti u sudnici, stoga svoje iskustvo posljedično mogu smatrati vrlo stresnim jer moraju donijeti važnu odluku o tuđoj sudbini što za neke porotnike može biti golema odgovornost i stres. U sudnici često mogu biti predstavljeni uznemirujući dokazi, a za neke porotnike takvi dokazi mogu potaknuti i neka vrlo uznemirujuća sjećanja ili osobna pitanja. Naposljetku, može se dogoditi i zastrašivanje porotnika od strane okrivljenika ili njegove obitelji i prijatelja. Osim svega navedenog, postavlja se pitanje kako je moguće da se unaprijed određeni broj ljudi (najčešće njih dvanaest) koji se razlikuju po svojim mentalitetima, temperamentima, karakterima, stupnju općeg obrazovanja i stupnju iskustva ili neznanja u predmetnim pitanjima – najčešće bez ikakvog pravnog predznanja i/ili treninga za suzbijanje pristranosti nosi s odgovornošću i obvezom da donesu ispravnu jednoglasnu presudu? Lewis Ross s pravom upućuje epistemičke prigovore sustavima s porotom. Općenito, njegovi epistemički prigovori tvrde da su porote nepouzdana te da do istine dolaze na nesiguran ili manjkav način upravo zato jer na njihove odluke utječu osobne predrasude (rasne, rodne, socioekonomske), napominje kako porotnici ne razumiju svoju pravnu ulogu, sudske upute ili standard dokazivanja te su podložni pogrešnom razumijevanju dokaza predstavljenih na sudu. Nadalje, porotnici se upuštaju u nedolične postupke kao što je provođenje vlastitog istraživanja ili 'ponišćavanje' suđenja donošenjem presuda suprotnih njihovoj procjeni činjenica, podložni su 'manipulaciji', npr. odvjetničkom retorikom, jezivim dokazima i drugim aspektima strategije suđenja koji pouzdano ne otkrivaju istinu, odluke porotnika variraju s njihovim idiosinkratičnim

¹¹⁰ Streit, Clarence K. „A Citizen's Duty: Serving on the Jury.” American Bar Association Journal 44, no. 10 (1958): 950–52.

osobnim karakteristikama, čineći rezultate kaznenih suđenja podložnima određenom stupnju proizvoljnosti i naposljetku, vijećanje porote degradira pouzdanost pojedinačne ocjene porotnika što dovodi do lošijih rezultata.¹¹¹

Biti epistemički odgovoran zahtijeva uključivanje u niz praksi ili navika koje nam pomažu razviti bolje razumijevanje sebe, drugih i društva,¹¹² a **epistemička odgovornost i dužnost pravnog sustava je da pripremi porotnike bez pravnog predznanja za suđenje. Može li anglosaksonski pravni sustav zadovoljavajuće ispuniti ovu svoju dužnost, utvrdit ćemo u nastavku rada.**

3.2.3.1. Goldman o sustavu porote

Ovdje će se navesti eksperimentalne studije koje mogu doprinijeti procjeni točnosti, a u kojima je pokazana minimalna stopa pogreške, a koje Goldman navodi kada piše o sustavu porote. Njegov je stav da je „pristrana“ vrsta porotnika prijetnja točnosti presude te kako reforme sustava porote zaslužuju mnogo više pažnje nego što im posvećuje.¹¹³

Prema Tullocku¹¹⁴ informacije o nesuglasicama u poroti mogu se koristiti za zaključivanje minimalne stope grešaka. Naime, jedna empirijska istraživačka skupina u Engleskoj dogovorila je sastavljanje redovite porote i drugu porotu koja je izabrana s popisa porote da sasluša isti slučaj (McCabe i Purves 1974.). Nakon toga su obje porote vijećale i glasovale. U 7 od 28 analiziranih slučajeva, što čini četvrtinu ukupnog broja, dvije porote nisu postigle suglasnost. U tim slučajevima, kao što Tullock ističe, jedna od porota mora da je pogriješila. Dakle, pogriješila je barem jedna osmina od 56 porotnika. Goldman zaključuje kako je ovo je samo minimalna stopa pogreške te ne isključuje mogućost da kad god su se dvije porote složile, obje su mogle biti u krivu. Međutim, postavlja se pitanje – kako je to moguće? Relevantni dokazi mogu dovesti porotu u zabludu jer bi porota mogla

¹¹¹ Ross, L. (2023). The curious case of the jury-shaped hole: A plea for real jury research. *The International Journal of Evidence & Proof*, 27(2), 107–125. <https://doi.org/10.1177/13657127221150451>,

¹¹² „Epistemic Responsibility and Implicit Bias, McHugh and Davidson.” *PEA Soup*, 24 July 2020, <https://peasoup.deptcpanel.princeton.edu/2020/07/epistemic-responsibility-and-implicit-bias-mchugh-and-davidson/>

¹¹³ Goldman, Alvin I. *Knowledge in a Social World*. Clarendon Press ; Oxford University Press, 1999.; Framework, str. 313.

¹¹⁴ Ibid. str. 292.

pogrešno procijeniti vjerojatnosti, a time i omjer vjerojatnosti. Ako je porotna procjena vjerojatnosti bitno drugačija od njihove stvarne vrijednosti, to bi moglo dovesti do neprikladno velike ili neprimjereno male revizije njihove procjene krivnje. Drugim riječima, osobe koje procjenjuju činjenice mogu biti zavedene ako se njihove subjektivne vjerojatnosti znatno razlikuju od objektivnih (pravih) vjerojatnosti. Porotnici bi mogli biti skloni određene vrste dokaza vidjeti kao veće ili manje težine nego što stvarno jesu, pogrešnom procjenom omjera vjerojatnosti u slučajevima kada postoji jasna opasnost da osoba koja pronalazi činjenice krivo procijeni vjerojatnosti¹¹⁵. Sjetimo se ranije spomenute heuristike dostupnosti kada iz nekih subjektivnih sjećanja ili osobina čovjeka zaključimo da je vrlo vjerojatno da je čovjek dobar. Primjena heuristike dostupnosti može poći po zlu i dovesti do vrlo pristranih rezultata.

Nadalje, a u skladu s heuristikom dostupnosti, sustav često dopušta odvjetniku da namjerno obmane porotu. Iako odvjetnik zna ili vjeruje da svjedok govori istinu, on može namjerno izazvati ponašanje svjedoka radi kojega će porota lažno misliti da je svjedok nepouzdan, nevrijedan povjerenja ili neiskren. Na prvi pogled, ova odvjetnička praksa je konfliktna s nekim pravilima (primjerice pravilom 403, koje se odnosi na isključivanje relevantnih dokaza zbog predrasuda, zabune, gubitka vremena ili drugih razloga, preporučuje izostavljanje dokaza koji bi mogli dovesti porotu u zabludu¹¹⁶), ali to je praksa koja se spremno potiče.

Odvjetnik druge strane također ima priliku za unakrsno ispitivanje i za „preusmjeravanje“ kako bi ponovno stekao kredibilitet svjedoka, međutim, on ne može poništiti svjedočenje i način svjedočenja kojeg je prethodni odvjetnik izmamio. U ovakvim slučajevima radi se o natjecanju za manipulativnu superiornost, zaključuje Goldman, na način da se postavlja pitanje – koji odvjetnik može učiniti da se svjedok prikaže u svjetlu koje je povoljnije za njegovog klijenta? Iako argumentirana superiornost može biti sklona ukazivati na istinu, malo je razloga vjerovati da je superiorna manipulativna vještina u pozitivnoj korelaciji s istinom.¹¹⁷

¹¹⁵ Ibid. str. 294.

¹¹⁶ „Rule 403. Excluding Relevant Evidence for Prejudice, Confusion, Waste of Time, or Other Reasons.” LII / Legal Information Institute, https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_403. Accessed 3 Oct. 2022.

¹¹⁷ Goldman, Alvin I. Knowledge in a Social World. Clarendon Press ; Oxford University Press, 1999.; Framework, str. 297.

Budući da porota mora donijeti odluku, prividna „jednakost“ snage argumentacije može navesti porotnike da biraju na temelju neintelektualnih čimbenika, primjerice, osobnih preferencija suprotstavljenih stručnjaka ili strane koja izaziva više simpatija. Ove vrste faktora, međutim, nemaju pouzdanu korelaciju s meritornim činjenicama slučaja, tako da njihov utjecaj skreće od točnosti, a ne prema njoj.¹¹⁸

Postavlja se pitanje i kako procijeniti točnost odluke koju je donijela porota? Jedan od pristupa koji navodi Goldman je usporedba presude porote s onom koju bi predsjedavajući sudac donio da je on presudio o činjenicama. Ovaj pristup usvojili su Harry Kalven, Jr. i Hans Zeisel¹¹⁹ u svojoj cijenjenoj studiji o američkoj poroti. Kad se sudac i porota ne slažu, ne možemo, naravno, zaključiti da je porota pogriješila. Ali ova vrsta studije ukazuje na veličinu razlike koja se može očekivati između laika i profesionalaca. Rezultat ove studije navodi kako su se sudac i porota složili u 78 posto slučajeva, a nisu se složili u 22 posto slučajeva. No je li 22 posto ozbiljan postotak slučajeva? Goldman smatra da jest navodeći kako su implikacije ove studije ograničene s najmanje dva čimbenika. Prvo, ne može se izvući neposredan zaključak o tome kako greške su bile raspoređene. Podaci su kompatibilni sa sucima koji griješe jednako često ili češće nego porote, tako da se ne može izvesti zaključak o veritističkoj inferiornosti porote. Drugo, ova je studija obuhvatila samo kaznene predmete, a provedena je u doba kada su sofisticirani načini dokaza, poput analize DNK, bili rjeđi. Moguće je da bi zamršenost suvremenih deliktih parnica, pa čak i onih suvremenih kaznenih suđenja, mogla bi dovesti do većih odstupanja između sudaca i porote nego što su Kalven i Zeisel utvrdili. Nove studije treba provoditi u suvremenom okruženju prije nego što se donesu čvrsti zaključci.

¹¹⁸ Ibid. str. 309.

¹¹⁹ Ibid. str. 312.

3.2.3.4. Efekt pristranosti u grupi

Goldman zaključuje kako je „pristrana“ vrsta porotnika prijetnja točnosti presude, a prva pretpostavka o kojoj će se raspravljati u ovom dijelu rada jest **pretpostavka da su pristranosti jače naglašene kada se radi o donošenju odluka u grupi**. Ako zavirimo u povijest filozofije, još je Aristotel tvrdio kako svatko može doprinijeti procesu razmatranja kada se ima mnogo onih koji mu pridonose te kako je ključ agregacija informacija. Drugim riječima, različiti ljudi različito doživljavaju i „čuju“ informacije, međutim, ako su dijelovi informacija pravilno agregirani, navest će grupu da zna više i bolje od bilo kojeg pojedinca. No ono što je ovdje zanemareno su kognitivne sposobnosti pojedinaca u grupi te pristranosti za koje ću pokazati da se u grupi pojačavaju.

S ranije spomenutim psiholozima Kahnemanom i Tverskyjem, bihevioralni znanstvenici identificirali su neke heuristike i pristranosti koje pojedince navode na pogrešan put prilikom donošenja odluka.

Navedeno je prikazano u nastavku:

Tablica br. 4: Heuristike i pristranosti prilikom donošenja odluka

HEURISTIKE I PRISTRANOSTI	POSljedICE
POGREŠKA PLANIRANJA	navodi nas da podcijenimo koliko će vremena projekti oduzeti i koliko će novca stajati
EGOCENTRIČNA PRISTRANOST	navodi da pretjerujemo u mjeri u kojoj su naši ukusi i sklonosti tipični
ZABLUDA O NEPOVRTANIM TROŠKOVIMA	navodi nas da se držimo beznadnog projekta jer smo već toliko uložili u njega
PRETJERANO SAMOPOUZDANJE	navodi da vjerujemo da su naše prognoze točnije i preciznije nego što

	zapravo jesu
HEURISTIKA DOSTUPNOSTI	navodi nas da se uhvatimo za ono što nam najradije padne na pamet, jer je nezaboravno ili smo to nedavno doživjeli
HEURISTIKA REPREZENTATIVNOSTI	navodi nas na vjerovanje da su stvari, događaji ili ljudi koji su slični na jedan način slični i na druge načine
UČINCI KADRIRANJA	utječu na naše odluke u skladu sa semantikom načina na koji su opcije predstavljene*

** veća je vjerojatnost da će ljudi pristati na operaciju ako im se kaže da je 90% ljudi živo nakon pet godina nego ako im se kaže da je 10% ljudi mrtvo nakon pet godina.*

Utvrđeno je i da grupe povećavaju oslanjanje na heuristiku reprezentativnosti; da su pojedinci u grupi skloniji pretjeranom samopouzdanju nego pojedini članovi; i da na njega više utječu učinci kadriranja.

U ovom dijelu rada, a pogotovo kad govorimo o odlučivanju u sustavu porote ne smije se izostaviti istraživanje Sunsteina i Hastieja¹²⁰ koje ćemo ovdje detaljno analizirati jer je neophodno za tezu da su pristranosti jače naglašene kada se radi o donošenju odluka u grupi. Prema njihovom istraživanju, skupine nailaze na četiri odvojena, iako međusobno povezana problema:

- **Grupe ne propuštaju ispraviti pogreške svojih članova; pojačavaju ih**

Primjerice, Hal R. Arkes i Catherine Blumer¹²¹ pokazali su da je vjerojatnije da će grupe čak i vjerojatnije od pojedinaca usmjeriti svoju predanost smjeru djelovanja koji je neuspješan – osobito ako se članovi snažno identificiraju s grupom te kako

¹²⁰ Sunstein, Cass R., and Reid Hastie. „Making Dumb Groups Smarter.” Harvard Business Review, vol. December 2014, Dec. 2014, <https://hbr.org/2014/12/making-dumb-groups-smarter>.

¹²¹ Arkes, Hal R., and Catherine Blumer. „The Psychology of Sunk Cost.” Organizational Behavior and Human Decision Processes, vol. 35, no. 1, Feb. 1985, pp. 124–40. DOI.org (Crossref), [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(85\)90049-4](https://doi.org/10.1016/0749-5978(85)90049-4).

zabluda o nepovratnim troškovima navodi da se držimo beznadnog projekta jer smo već toliko uložili u njega. Njihovo je istraživanje uključivalo terensku studiju u kojoj korisnici koji su u početku platili više za sezonsku pretplatu za kazalište posjećivali više predstava tijekom sljedećih 6 mjeseci, vjerojatno zbog viših nepovratnih troškova sezonskih ulaznica. Nekoliko studija naknadnih studija potvrdilo je ovaj rezultat. Utvrđeno je da su oni koji su imali nepovratne troškove prenapuhali svoju procjenu koliko je vjerojatno da će projekt uspjeti u usporedbi s procjenama istog projekta onih koji nisu imali nepovratne troškove.

• ***Pojedinci postaju žrtve kaskadnih efekata, jer članovi grupe slijede izjave i postupke onih koji su prvi govorili ili djelovali***

Kada govorimo o kaskadnim efektima i odlučivanju u sustavu porote, odličan su premjer lažna suđenja porote. Posebno se time bavi Reid Hastie¹²² koji je proveo na desetke lažnih suđenja s tisućama ispitanika od kojih su mnogi iz velikih gradova. U tim studijama porotnici privatno (pojedinačno) zapisuju svoje presude prije nego što počne rasprava. Cilj je utvrditi koliko su porotnici sigurni u svoje prosudbe.

U jednom lažnom suđenju, porotnici 1, 2 i 3 podržali su presudu za ubojstvo drugog stupnja. Međutim, porotnik 4 je glasao da okrivljenik nije kriv i iskazao je najveću razinu povjerenja u svoj izbor na privatnom glasovanju prije rasprave. Posebno je zanimljivo što je porotnik 4 učinio kada se suočio s tri drugostupanjske presude; zastao je na sekundu, a zatim rekao: „Drugi stupanj.“ Porotnik 7, neodlučan glas, iznenada je progovorio i upitao: „Zašto drugi stupanj?“, a porotnik 4 prije je odgovorio: „Oh, to je očito drugi stupanj.“ Zaključak je da se slični scenariji zasigurno odvijaju svaki dan u sobama za porote, sobama za sastanke i konferencijskim sobama diljem svijeta jer članovi grupe slijede izjave i postupke onih koji su prvi govorili ili djelovali.

¹²² Reid Hastie (Ralph and Dorothy Keller Distinguished Service Professor of Behavioral Science) proučava prosuđivanje i donošenje odluka (upravljačko, pravno, medicinsko, inženjersko i osobno), pamćenje i kogniciju te socijalnu psihologiju. Najpoznatiji je po svojim istraživanjima o pravnom odlučivanju, a trenutačno proučava ulogu uzročnog zaključivanja u presudama svih vrsta i mudrosti mnoštva u kolektivnim odlukama.

- ***Postaju polarizirani, zauzimajući položaje ekstremnije od onih koje su zauzimali prije vijećanja***

Prema Sunsteinu i Hastieju, tri su glavna razloga za polarizaciju.¹²³

Prvi razlog je taj da članovi grupe obraćaju pažnju na argumente drugih članova grupe. Argumenti u bilo kojoj skupini s početnom predispozicijom neizbježno će biti iskrivljeni u smjeru te predispozicije. Statistički gledano, bit će više argumenata koji idu u prilog početnoj poziciji nego onih koji idu u drugom smjeru. Pojedinci će pomisliti ili čuti za neke, ali ne i za sve argumente koji proizlaze iz grupnog razmatranja. Stoga će promišljanje prirodno voditi ljude prema ekstremnijoj točki u skladu s onim u što su prvobitno vjerovali.

Drugi razlog uključuje ugled. Ljudi žele da ih drugi članovi grupe doživljavaju povoljno. Ponekad su njihovi javno izneseni stavovi funkcija toga kako se žele predstaviti. Nakon što čuju što drugi vjeruju, svoje će pozicije barem malo prilagoditi u smjeru dominantne pozicije kako bi sačuvali svoju samoprezentaciju. Treći razlog naglašava blisku vezu između tri čimbenika: povjerenja, ekstremizma i potpore drugih. Kad ljudima nedostaje samopouzdanja, skloni su biti umjereni. Kako ljudi stječu samopouzdanje, obično postaju ekstremniji u svojim uvjerenjima, jer je eliminiran značajan faktor umjerenosti - njihova vlastita nesigurnost oko toga jesu li u pravu. Pristanak drugih povećava samopouzdanje, a time i ekstremizam.

- ***Usredotočeni su na ono što svi već znaju - i stoga ne uzimaju u obzir kritične informacije koje ima samo jedna ili nekoliko osoba***

Ova se tvrdnja izravno kosi s Aristotelovim stajalištem da svatko može doprinijeti procesu razmatranja kada se ima mnogo onih koji mu pridonose te kako je ključ agregacija informacija. Uz pretpostavku da grupa ima dovoljno informacija da proizvede nedvosmisleno ispravan ishod ako se te informacije prikupe i pravilno

¹²³ Sunstein, Cass R., and Reid Hastie. 'Making Dumb Groups Smarter'. Harvard Business Review, 1 Dec. 2014. hbr.org, <https://hbr.org/2014/12/making-dumb-groups-smarter>

agregiraju, neće biti uspješna ako njezini članovi naglašavaju informacije koje se šire, a zanemaruju informacije koje posjeduju jedan ili nekolicina. U prilog ovoj tvrdnji ide studija Hightowera i Sayeeda¹²⁴ o tome kako grupa rukovoditelja donosi odluke o osoblju. Oni zaključuju kako jedna od prednosti grupa jest ta što imaju pristup većem skupu stručnosti i znanja od pojedinačnih članova grupe. Međutim, grupe su ponekad neučinkovite u razmjeni informacija. U studiji zapošljavanja od strane rukovoditelja na visokoj razini koju su proveli Susanne Abele, Garold Stasser i Sandra I. Vaughan-Parsons¹²⁵, visoki poslovni rukovoditelji dovršili su zadatak odabira osoblja. Pristup informacijama o kandidatima nije bio kontroliran kao u tipičnoj studiji dijeljenja informacija, već su zajedničke, djelomično zajedničke i jedinstvene informacije proizašle prirodno iz pretraživanja informacija pojedinačnih članova. Kao rezultat toga, neke su informacije bile poznate svima, neke su dijelili, ali ne svi, a neke je posjedovala samo jedna osoba.

Rezultat studije pokazuje kako su zajedničke informacije imale nerazmjerno velik utjecaj na rasprave i zaključke. Rukovoditelji su pridavali nerazmjerno malu težinu vrijednim informacijama koje posjeduje jedna ili nekolicina osoba i kao rezultat toga donosili su loše odluke.

3.2.3.5. Donošenje odluka pod pritiscima

Druga je pretpostavka o kojoj će se raspravljati da su pristranosti jače naglašene kada se radi o donošenju odluka pod raznim vrstama pritisaka te će se u skladu s navedenim razmotriti reputacijski pritisak i vremenski pritisak. Jasno je da donositelji odluka u sustavu kaznenog pravosuđa – bilo da su suci ili porota – ne mogu biti potpuno bez pritiska, iako je opće prihvaćeno da porota treba donijeti svoju odluku bez pritiska koliko je to praktično moguće. S obzirom na to da sustav porote zahtijeva da porotnici u svojoj odluci budu jednoglasni, presude mogu biti osporavane, kako medijskim tako i žalbenim putem, na temelju duljine vijećanja

¹²⁴ Hightower, Ross, and Lutfus Sayeed. „Effects of Communication Mode and Prediscussion Information Distribution Characteristics on Information Exchange in Groups.” *Information Systems Research*, vol. 7, no. 4, Dec. 1996, pp. 451–65.

¹²⁵ Abele, Susanne and Stasser, Garold and Vaughan-Parsons, Sandra I., *Information Sharing, Cognitive Centrality, and Influence Among Business Executives During Collective Choice* (September 2005 6.). ERIM Report Series Reference No. ERS-2005-037-ORG, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=800211>

i vremena potrebnog za donošenje odluke. Osim toga, mora se spomenuti i reputacijski pritisak koji navodi pojedince da se ušutkaju ili promijene svoje mišljenje kako bi izbjegli neodobravanje drugih.

- Reputacijski pritisak

Ranije u ovom radu spomenut je kaskadni efekt koji se može dogoditi prilikom odlučivanja. Međutim, kaskadni efekt, osim što može biti posljedica promjene mišljenja jer članovi grupe slijede izjave i postupke onih koji su prvi govorili ili djelovali, može biti i posljedica reputacijskog pritiska. Prema Sunsteinu i Hastieju¹²⁶ reputacijski pritisci navode ljude da se ušutkaju ili promijene svoje stavove kako bi izbjegli neku kaznu ili često, neodobravanje drugih, posebice ako ti drugi imaju poseban autoritet ili posjeduju neku vrstu moći. Međutim, ovo je kompleksna i psihološki jako zanimljiva tema, jer reputacijski pritisci mogu biti povezani i s konformističkom pristranošću, a to je ono što nas u ovom radu zanima. Naime, **konformistička pristranost** ili naklonost prema konformizmu je sklonost jednih da se ponašaju slično drugima oko sebe bez obzira na njihova osobna uvjerenja, odnosno da se prilagođavaju. U literaturi je ovaj pristup poznat i pod terminom *peer pressure*, odnosno, vršnjački pritisak.¹²⁷ Međutim, porota se sastoji od određenog broja odraslih ljudi za koje se pretpostavlja da će samostalno donijeti svoju odluku i stati iza nje – ali kako je pokazalo ranije spomenuto istraživanje Reida Hastieja – to nije slučaj.

Kako bi se potkrijepila ova teza, ponudit će se i primjer klasičnog eksperimenta socijalne psihologije koji je proveo Solomon E. Asch 1951. godine.¹²⁸ Solomon Asch proveo je eksperiment kako bi istražio u kojoj mjeri društveni pritisak većinske skupine može utjecati na osobu da se prilagodi. U ovom eksperimentu postojao je očit odgovor na zadatak prosuđivanja. Ako je sudionik dao netočan odgovor, bilo bi jasno da je to zbog grupnog pritiska. Asch je koristio laboratorijski eksperiment za

¹²⁶ Sunstein, Cass R., and Reid Hastie. „Making Dumb Groups Smarter.” Harvard Business Review, vol. December 2014, Dec. 2014, <https://hbr.org/2014/12/making-dumb-groups-smarter>.

¹²⁷ Pritisak ili utjecaj vršnjaka je kada se izvršava određena radnja jer se osoba želi osjećati prihvaćenom i cijenjenom od strane svojih prijatelja (op.a.)

¹²⁸ Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgment. In H. Guetzkow (ed.) Groups, leadership and men. Pittsburgh, PA: Carnegie Press.

proučavanje konformizma, pri čemu je 50 studenata (muškaraca) s koledža Swarthmore u SAD-u sudjelovalo u „testu vida“. Koristeći zadatak prosuđivanja, Asch je stavio stvarnog sudionika u sobu sa sedam pripremljenih saveznika. Saveznici su se složili oko svojih odgovora kada im je predstavljen linijski zadatak. Stvarni sudionik to nije znao i bio je naveden da vjeruje da su ostalih sedam osoba također stvarni sudionici poput njih samih. Svaka osoba u prostoriji morala je glasno reći koja je usporedna crta (A, B ili C) najbližnja ciljnoj liniji. Odgovor je uvijek bio očit. Stvarni sudionik sjedio je na kraju reda i posljednji davao svoj odgovor. Ascha je zanimalo hoće li se stvarni sudionik prikloniti mišljenju većine. Aschov eksperiment također je imao kontrolni uvjet u kojem nije bilo saveznika, samo „pravog sudionika“. Asch je mjerio koliko se puta svaki sudionik uskladio s mišljenjem većine. U prosjeku se oko jedne trećine (32%) sudionika u ovoj situaciji složilo s netočnom većinom u kritičnim ispitivanjima. Tijekom 12 kritičnih ispitivanja, oko 75% sudionika suglasilo se barem jednom, a 25% nikada se nije suglasilo. U kontrolnoj skupini, bez pritiska da se prilagodi saveznicima, manje od 1% sudionika dalo je pogrešan odgovor.

Kad smo nesigurni, čini se da od drugih tražimo potvrdu.

Kad je sudionicima dopušteno odgovoriti nasamo (tako da ostatak grupe ne zna njihov odgovor), konformizam se smanjio. To je zato što su manji grupni pritisci i normativni utjecaj nije tako snažan, jer nema straha od odbijanja od strane grupe.

U daljnjim ispitivanjima Asch (1952., 1956.)¹²⁹ je promijenio postupak (tj. nezavisne varijable) kako bi istražio koji su situacijski čimbenici utjecali na razinu usklađenosti (ovisna varijabla). Njegovi rezultati i zaključci navedeni su u nastavku: Asch (1956.) je otkrio da veličina skupine utječe na to hoće li se subjekti prilagoditi. Što je veća bila većinska grupa (bez konfederacija), to se više ljudi prilagodilo, ali samo do određene točke. S još jednom osobom (tj. saveznikom) u grupi postotak prilagodbe je iznosio 3%, s dvije druge porastao je na 13%, a s tri ili više iznosio je 32% (ili 1/3).

¹²⁹ Asch, S. E. (1952). Group forces in the modification and distortion of judgments. In S. E. Asch, *Social psychology* (pp. 450–501). Prentice-Hall, Inc. <https://doi.org/10.1037/10025-016>

U drugoj varijanti izvornog eksperimenta, Asch je razbio jednoglasnost (potpuno slaganje) grupe tako što je uveo suprotnog saveznika. Asch (1956)¹³⁰ je otkrio da čak i prisutnost samo jednog saveznika koji je protiv većinskog izbora može smanjiti konformitet za čak 80%. Na primjer, u izvornom eksperimentu, 32% sudionika se složilo s kritičnim ispitivanjima, ali kada je jedan suradnik dao točan odgovor na svim kritičnim ispitivanjima, usklađenost je pala na 5%. Ovo je potkrijepljeno u studiji Allena i Levinea (1968). U svojoj verziji eksperimenta, predstavili su sugovornika koji se ne slaže i nosi naočale s debelim okvirima – što sugerira da je bio malo slabovidan. Čak i s ovim naizgled nesposobnim disidentom konformizam je pao s 97% na 64%. Jasno je da prisutnost saveznika smanjuje sklonost prilagodbi. Odsutnost grupnog jednoglasja smanjuje sklonost prilagodbi jer sudionici osjećaju manju potrebu za društvenim odobravanjem grupe.

Uzevši u obzir navedena istraživanja i studije, postavlja se pitanje zašto porote u slučaju kaznenog prava u anglosaksonskom sustavu još uvijek svoje odluke moraju donijeti jednoglasno.

Odgovor na to pitanje ponudilo je istraživanje provedeno na Novom Zelandu¹³¹ kojega je provela Pravno povjerenstvo Novog Zelanda¹³². To je istraživanje jedinstveno na Novom Zelandu i općenito u Commonwealthu, a istraživači su po prvi put uspjeli sustavno istražiti kako porotnici obavljaju svoj zadatak.

Spomenimo ovdje i da navedeno istraživanje ukazuje na to da neki porotnici doista osjećaju značajan pritisak drugih porotnika da se postigne kompromis oko odluke koja mora biti jednoglasna, međutim, u nekim jurisdikcijama, prihvaćena je većina od 10:2. Ujedinjeno Kraljevstvo napustilo je jednoglasno načelo 1967., zamijenivši ga sustavom koji dopušta presude 10:2 ako jednoglasna presuda nije donesena, a sudu se čini da je porota imala takvo vremensko razdoblje – ne manje od dva sata – kako sud smatra razumnim s obzirom na prirodu i složenost predmeta, zaključuje se u izvješću Povjerenstva. Pravilo jednoglasnog donošenja odluka i njegova

¹³⁰ Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological monographs: General and applied*, 70(9), 1-70.

¹³¹ New Zealand, editor. *Juries in Criminal Trials. The Commission, Part Two*, 2000.

¹³² Pravno povjerenstvo neovisno je, javno financirano središnje savjetodavno tijelo ustanovljeno statutom za poduzimanje sustavnog pregleda, reforme i razvoj prava Novog Zelanda. Njegova je svrha pomoći u postizanju zakona koji je pravedan, principijelan i pristupačan te odražava naslijeđe i težnje naroda Novog Zelanda (op.a.)

temeljna važnost za kazneno pravosuđe potvrđena je u više navrata, a pravilo datira još iz četrnaestog stoljeća. Temeljni argumenti navedeni u dokumentu Povjerenstva¹³³ jesu:

- *Jednoglasno pravilo odražava središnje načelo kaznenog prava: da se okrivljeniku treba dati benefit opravdane sumnje. To također povećava vjerojatnost da će osuđujuće presude biti točne.*
- *Pravilo potiče pažljivu raspravu i povećava vjerojatnost da će svaki porotnik sudjelovati i biti saslušan.*
- *Pravilo osigurava da je reprezentativni karakter porote implicitan u presudi, smanjujući svaki rizik od pristranosti.*
- *Pravilo povećava povjerenje zajednice u presudu i u kaznenopravni sustav.*

Kada se uzmu zajedno, ovo su snažni argumenti. Kada raspravljamo o povjerenju zajednice u presudu i kaznenopravni sustav, značajno je naglasiti da je istraživanje provedeno u rujnu 2021. ¹³⁴ prikupilo podatke o 111 zemalja iz različitih izvora kako bi analiziralo porotu kao sastavni dio pravosudnog sustava. Pokazalo je kako je povjerenje javnosti u pravosuđe veće u zemljama s porotom nego u zemljama bez porote. Nadalje, povjerenje u kaznenopravni sustav u slučaju porote potkrepljuje i studija iz 2021. godine¹³⁵ koja se bavila utvrđivanjem stupnja do kojeg je povjerenje u sustav porote povezan s pravnim stavovima i usporedila percepcija povjerenja između SAD-a i Australije. Članovi zajednice ispunili su anketu koja je uključivala mjere povjerenja u sustav porote i pravne stavove. Uzorak iz SAD-a imao je višu razinu povjerenja u porote od uzorka iz Australije. U oba uzorka, uvjerenja o pravednom svijetu i pravni autoritarizam bili su pozitivno povezani s povjerenjem. Međutim, zanimljivo je istaknuti kako dob, razina obrazovanja i politička orijentacija također mogu utjecati na povjerenje u sustav porote. U Sjedinjenim Američkim Državama stariji i konzervativniji ljudi imali su višu razinu povjerenja u porote od

¹³³ Ibid, str. 44.

¹³⁴ Liu, John Zhuang, and Lei Chen. „Jury Trial and Public Trust in the Judiciary: Evidence from Cross-Countries Comparison.” *Asia Pacific Law Review*, vol. 28, no. 2, July 2020, pp. 412–36. Taylor and Francis+NEJM, <https://doi.org/10.1080/10192557.2020.1867794>

¹³⁵ Miller MK, Pfeifer J, Bornstein BH, Kaplan T. Trust in the jury system: a comparison of Australian and U.S. samples. *Psychiatr Psychol Law*. 2021 Jan 29;28(6):823-840. doi: 10.1080/13218719.2020.1862002. PMID: 35694644; PMCID: PMC9176378.

mlađih ljudi (Bornstein et al., 2020.). Nasuprot tome, u Australiji su mlađi i obrazovaniji ljudi imali više povjerenja u kaznenopravni sustav od starijih i manje obrazovanih ljudi (Jones & Weatherburn, 2010.).¹³⁶

Uzevši u obzir sve navedeno, jednoglasno pravilo i dalje odražava središnje načelo kaznenog prava i nema potrebe za njegovom izmjenom.

- **Vremenski pritisak i uvjeti u kojima se donose odluke**

Pravilo jednoglasnog odlučivanja nameće i rad pod vremenskim pritiskom jer neka vijećanja porote mogu potrajati.

Općenito, ne postoje ograničenja u vremenu za vijećanje, ali porotnici mogu biti pod pritiskom da donesu brzu odluku zbog nadolazećeg praznika ili prije vikenda. Odluke donesene pod vremenskim pritiskom manje su zdrave od onih donesenih pod manjim stresom zbog većeg oslanjanja na heurističko razmišljanje. Popularna slika vijećanja porote dolazi iz filma „Dvanaest ljutih muškaraca“, u kojem odlučni muškarac pruža otpor i uvjerava ostale porotnike kroz dugotrajna i sporna vijećanja. Međutim, mnogo je vjerojatnije da će umorni ljudi pod društvenim i vremenskim pritiskom izgubiti snagu volje i popustiti. Stres, općenito, može utjecati na kvalitetu donošenja odluka i navesti porotnike da popuste pod društvenim pritiscima većine. Nemoguće je znati je li većinsko ili manjinsko stajalište „ispravno“, stoga popuštanje manjini (ili pojedinom porotniku) pod pritiskom ne mora nužno dovesti do neželjenog rezultata; međutim, to može dovesti do neželjenog procesa jer porotnici pod pritiskom mogu doći do točnog rezultata iz pogrešnih razloga. Najdulje vijećanje porote bilo je za ranije navedeni slučaj ubojstva za koje je okrivljen O.J. Simpson 1995. godine kada je porota bila izolirana radi postupka suđenja čak 265 dana. Do trenutka kada su počele završne riječi u slučaju Simpson, suđenje je već oborilo rekord koji je postavio slučaj Charlesa Mansona kao najduže suđenje u povijesti Kalifornije. Porota je u slučaju O.J. Simpsona pak bila izolirana veći dio godine i pokazivala je znakove naprezanja i iscrpljenosti. Prema Institutu za istraživanje javnog prava u Sjedinjenim Američkim Državama, ta je izolacija porote državu stajala čak 2 milijuna dolara. Dana 2. listopada 1995. porota je konačno

¹³⁶ Ibid.

počela vijećati i donijela presudu za manje od četiri sata. Sudac Lance Ito je, međutim, odgodio objavu do sljedećeg dana. Dana 3. listopada Simpson je proglašen nevinim za ubojstva Nicole Brown Simpson i Ronalda Goldmana, a vijećanje porote trajalo je, nakon najduljeg suđenja u povijesti, samo 4 sata.

Poznata je činjenica da su nakon početnog, anonimnog, zbrajanja mišljenja porote o krivnji ili nevinosti, dva porotnika bila uvjereni da je O.J. Simpson kriv. No, očito je da su ta dva porotnika bila uvjereni, nakon što su razgovarali o slučaju s ostalim porotnicima, da Simpson zaslužuje oslobađajuću presudu, stoga se može pretpostaviti kako se ovdje radilo ili o kaskadnom efektu koji je uzrok promjene mišljenja, ili o konformističkoj pristranosti, a kako je ranije u radu opisano.

Prema istraživanju Pravnog povjerenstva Novog Zelanda,¹³⁷ porotnici koji su ostali neodlučni ili u manjini, komentirali su stres koji je proizveo pritisak – koji su vršili sud, drugi porotnici i oni sami – da se postigne jednoglasna presuda. Za to vrijeme, navodi se u 29 od 47 slučajeva, prostorije za vijećanje bile su premale, bez zraka, prevruće ili prehladne bez dovoljno prirodnog svjetla.

Porotnici su komentirali da, osim što su bili neugodni, uvjeti u sobi za porotu utječu na vijećanje. Živci popuštaju, ljudi se počinju ljutiti, razvijaju se glavobolje i pada koncentracija. U nekoliko slučajeva sugerirano je da su uvjeti u porotničkoj sobi pridonijeli kompromisnim presudama ili povećali pritisak na porotnike koji se ne slažu da se predomisle. Toaleti su izazvali neugodnosti za porotnike u 14 slučajeva, a neki su porotnici doista izrazili vrlo oštre primjedbe. Članovi porote uglavnom su komentirali nedostatak privatnosti, no kritike su se proširile i na broj toaleta (osobito za žene porotnice), slomljene kvake na vratima i nedostatak osnovne higijene. U 18 slučajeva, porotnici su nedostatak prostorija za pušače smatrali glavnim problemom i za pušače i za nepušače: pušači ili nisu mogli pušiti ili su morali biti na prozoru dok su nepušači morali trpjeti dim, propuh i razdražljive kolege porotnike. Još jedan problem je što porotnici nemaju pristup sobi za porotu tijekom pauza, tako da nemaju privatnost, ne mogu pregledati svoje bilješke i slično. To je kod nekih porotnika pogoršalo osjećaj marginaliziranosti. Kad govorimo o pauzama, u 25 slučajeva porotnici nisu bili zadovoljni ponudom hrane i pića. Naime, nisu se

¹³⁷ Ibid, str. 77-79.

postavljali upiti o posebnim prehrambenim potrebama, jedino što im je bilo dostupno bila je (mlaka) kava ili čaj, a često im je nedostajala osnovna oprema kao što su noževi i vilice, tanjuri, salvete, čaše i (hladna) voda.

Spomenimo još kako se istraživanju Pravnog povjerenstva Novog Zelanda¹³⁸ navodi i kako su porotnici imali neugodnosti s poslodavcem zbog izostajanja s posla te kako je i sam sud bio pod velikim pritiskom poslodavaca.

3.2.4. Opovrgavanje teorije argumentacije i neodrživost Condorcetova teorema u sustavima s porotom

Kako je ranije u ovome radu navedeno, važan aspekt utvrđivanja je li nešto istinito, je potreba za pokušajem opovrgavanja, a ne samo potvrda teorije. Čak i uz dokaze koji podupiru neku teoriju, ista se može održati samo do predstavljanja dokaza koji opovrgava (ili barem budi opravdanu sumnju) u predstavljeno (što je u pravnim procesima zadatak obrane). U ovom dijelu rada u tom kontekstu uvodim teoriju argumentacije i Condorcetov teorem.

3.2.4.1. Teorija argumentacije

Hipoteza koju je ponuđena u radu 'Why Do Humans Reason? Arguments for an Argumentative Theory'¹³⁹ jest ta da je funkcija zaključivanja argumentativna. Drugim riječima, to je smišljanje i procjena argumenata namijenjenih uvjeravanju. Slijedom navedenog, argument je dobar ako proizvede vjerovanje u određeni zaključak. Međutim, iz ove jednadžbe ne smijemo izuzeti premise, kao bitnu komponentu ispravnog zaključivanja. U navedenom radu istaknuto je kako se loša izvedba standardnih zadataka zaključivanja objašnjava nedostatkom argumentacije. Nadalje, ako su ljudi vješti u iznošenju i procjeni argumenata, i ako se te vještine najlakše pokazuju u argumentacijskim okruženjima, onda bi rasprave trebale posebno doprinositi dobroj izvedbi rasuđivanja. Ovdje se ne može dovoljno naglasiti važnost upućenosti u temu o kojoj se raspravlja, odnosno argumentira.

¹³⁸ Ibid, str. 79.

¹³⁹ Mercier, Hugo, and Dan Sperber. 'Why Do Humans Reason? Arguments for an Argumentative Theory'. Behavioral and Brain Sciences, vol. 34, no. 2, Apr. 2011, pp. 57–74. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1017/S0140525X10000968>.

Teorija argumentacije, navodi se u radu, pomaže u predviđanju što će se dogoditi u neoptimalnim uvjetima odlučivanja u grupi. Ako svi članovi grupe dijele mišljenje, rasprava ne bi trebala nastati spontano. Međutim, u mnogim eksperimentalnim i institucionalnim okruženjima (porote, komisije), ljudi su prisiljeni razgovarati, čak i ako se već slažu. Kad se svi članovi grupe slažu oko nečega, svaki od njih može pronaći neki argument u svoju korist. Ovi argumenti neće biti kritički ispitani, a kamoli opovrgnuti, omogućujući tako članovima grupe da imaju dodatne razloge za ono oko čega se slažu, a rezultat je jačanje mišljenja koje drži grupa. Kada se članovi grupe ne slažu, rasprave često dovode do depolarizacije (Kogan & Wallach 1966; Vinokur & Burnstein 1978), navodi ova teorija, a to je upravo suprotno istraživanjima ranije navedenim u ovome radu. U oba slučaja ponašanje skupine može se predvidjeti na temelju smjera i snage argumenata dostupnih grupi članova, kao što je pokazalo istraživanje provedeno u okviru Teorije uvjerljivih argumenata (Vinokur 1971), navodi se u radu.

Obrazloženje za pristranost potvrde u proizvodnji argumenata za potpora danoj tvrdnji ne proteže se na evaluaciju argumenata osoba, odnosno članova grupe koji žele biti dobro informirani. Pristranost u potvrdi argumentacije ne znači nužno pristranost u korist potvrđivanja općenito ili protiv nepotvrđivanja općenito. To je pristranost u korist potvrde vlastite tvrdnje koje bi prirodno trebale biti dopunjene pristranošću u korist nepotvrđivanja suprotnih tvrdnji i protuargumente. Rasuđivanje može dovesti do loših ishoda ne zato što su ljudi loši, nego zato što sustavno traže argumente da opravdaju svoja uvjerenja ili svoje postupke. Suprotno uobičajenim mračnim procjenama ljudskih sposobnosti rasuđivanja, ljudi su prilično sposobni zaključivati na nepristran način, barem kada procjenjuju argumente, a ne iznose ih, i tražeći istinu, a ne pokušavajući pobijediti u raspravi, zaključuje se u radu.

Svakako podržavamo teoriju argumentacije i smatramo da je to onaj idealni model koji bi se mogao primijeniti na odlučivanje u grupi kako bismo bili sigurni da ljudi mogu izvesti ispravnu konkluziju temeljem premisa, odnosno, ako argument proizvede vjerovanje u određeni, ispravan, zaključak. Vjerujemo da je snaga argumenta i način rasprave na ovaj način nit vodilja i za donošenje odluke porote, međutim, upozoravamo na sljedeće:

1. Upućenost u temu o kojoj se raspravlja. Porotnici su ljudi različitog stupnja obrazovanja s ograničenim znanjem pravnog procesa. Moramo uzeti u obzir i obrazovanje iz polja logike i sposobnost izvedbe argumenta, odnosno ispravnog zaključka temeljem zadanih premisa.

2. Pritisak da se odluka, odnosno zaključak mora donijeti jednoglasno. S obzirom da navedeno, vrlo je vjerojatno da će se neke osobe prilagoditi odluci većine kako bi skratili vrijeme vijećanja ili jednostavno, neodobravanje drugih.

3. Teorija argumentacije ne isključuje pristranost potvrde, već je analizira i navodi kako se ona umanjuje kod članova grupe koji žele biti dobro informirani. Ono što ističemo je upravo nedostatak kvalitetnog informiranja porotnika koji nisu pravne struke o samom pravnom procesu.

Kako bismo potkrijepili navedeno, navodimo primjer kojega je pokazao Alexander Luria 1977. godine. Naime, on je tada proveo istraživanje među zemljoradnicima iz Uzbekistana kojima su dali silogizmi poput sljedećeg:

»Na dalekom sjeveru, gdje ima snijega, medvjedi su bijeli.

Nova Zemlja je na sjeveru.

Koje su boje medvjedi tamo?» (Luria 1977)

Uzbekistanci su dali loše rezultate jer nikada nisu vidjeli snijeg niti su razumjeli što se pod »snijegom« podrazumijeva. Međutim, istovremeno su pokazali odlične rezultate u silogizmima koji su uključivali informacije koje su im poznate, primjerice, o uzgajanju pamuka.¹⁴⁰

„Psiholozi Peter Wason i Philip Johnson-Laird empirijski su pokazali da je ljudima teško u nepoznatim kontekstima primijeniti pravila zaključivanja, već će se u takvim situacijama prije poslužiti, recimo potvrđivanjem, što bi se obično okarakteriziralo kao logička greška.“¹⁴¹

¹⁴⁰ Primjer preuzet iz: Subotić, Vanja. 'Logičko zaključivanje i ekspertiza: Prednosti konekcionističkog razmatranja entimema'. Filozofska istraživanja, vol. 41, no. 1, Mar. 2021, pp. 197–211. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.21464/fi41112>.

¹⁴¹ Ibid.

Zaključno, teorija argumentacije je idealan model kojega, kako i autori ranije navedenog rada navode treba vježbati i usavršavati. Sve dok nemamo jasnu potvrdu da 12 ljudi može izvesti valjane zaključke temeljem danih premisa i donijeti jednoglasnu odluku, ona je vrlo opasan argument za postojanje porota.

3.2.4.2. Condorcetov teorem

U literaturi se često spominje Condorcetov teorem porote koji izravno nije povezan s filozofijom prava već s politologijom, točnije glasanjem u demokratskom društvu. Condorcetov teorem o poroti teorem je koji se koristi u političkoj znanosti o relativnoj vjerojatnosti da određena grupa pojedinaca donese ispravnu odluku. Međutim, ironično, ovdje će se naglasiti neodrživost ovog teorema kad se primjenjuje u pravnim procesima, koji jesu dio suvremenih demokratskih društava, posebice onih koji sustave porote smatraju demokratskim pravom i civilnom dužnošću svakog građanina. Teorem porote odnosi se na sposobnost prosuđivanja kolektiva, a temelji se ideji da glasovanje uključuje prosudbu koja može biti točna ili istinita, pristup koji bi odgovarao epistemičkom zahtjevu kojega se obrađuje u ovome radu. Ranije je spomenuto kako Ross napominje da vijećanje porote degradira pouzdanost pojedinačne ocjene porotnika što dovodi do lošijih rezultata, odnosno udaljavanja od epistemičkog cilja kojemu pravni procesi teže.

Condorcetov teorem kaže da ako donositelji odluka odnosno glasači djeluju neovisno, svaki s vjerojatnošću da će donijeti ispravnu odluku, tada vjerojatnost da porota (koja odlučuje prema pravilu većine) donese ispravnu odluku raste. Drugim riječima, ako je veća vjerojatnost da će svaki član glasačke skupine donijeti ispravnu odluku nego da neće donijeti ispravnu odluku, vjerojatnost da će odluka biti ispravna raste kako se povećava broj članova skupine.

Condorcet je stoga tvrdio da postoje situacije u kojima je preporučljivo povjeriti odluku skupini pojedinaca manje kompetencije nego jednom pojedincu veće kompetencije. Ovo je svakako zanimljivo i primjenjivo u ovom dijelu rada kada se govori o donošenju odluka u pravnim procesima i razlici između kontinentalnog i anglosaksonskog pravnog sustava. Suci koji pretežno donose odluke u kontinentalnom sustavu su profesionalci s većim kompetencijama za odlučivanje u

pravnom postupku nego skupina pojedinaca (porota) koji imaju manje kompetencije u području prava.

Međutim, da bi se ovaj teorem poštovao kako je i zamišljen, osobe koje donose odluku, odnosno glasači moraju zadovoljavati 3 uvjeta: moraju biti kompetentni, što znači da vjerojatnost da će donijeti ispravnu odluku mora nadilaziti nasumičnost ili statističku vrijednost od $p = 0.5$. Kao što je ranije u ovom radu navedeno, članovi porote najčešće su građani koji nemaju osnovno (pred)znanje prava niti su školovani za porotnike. Često nisu svjesni svojih pristranosti niti su trenirani da ih potisnu prilikom slušanja svjedoka i donošenja odluke. Nadalje, osobe koje su zadužene za donošenje odluke moraju biti neovisne, što znači da svoje odluke moraju donositi samo temeljem osobne analize dostupnih dokaza. Ovo je posebno zanimljivo kad se primijeni na porotu, s obzirom da, kako će kasnije u ovom radu biti prikazano, čak i kod formiranog mišljenja i odluke temeljem analize dostupnih i predstavljenih dokaza, porota se povlači u svoje odaje i pojedinci raspravljaju o svemu što im je predstavljeno. Ono što je zanimljivo u ovom dijelu postupka je tendencija pojedinaca da se ušutkaju ili prilagode tuđim mišljenjima, zatim, članovi skupine slijede izjave i postupke onih koji su prvi govorili ili djelovali te se fokusiraju se na ono što već svi znaju - i stoga ne uzimaju u obzir kritične informacije koje možda ima samo jedna ili nekoliko osoba. Naposljetku, donositelji odluke moraju biti iskreni, odnosno, ne bi smjeli gledati vlastitu korist već ono što doista smatraju ispravnim. Drugim riječima, ne bi se smjeli ušutkavati i prilagođavati glasnijim i dominantnijim članovima porote ili pak donijeti odluku kako bi što prije otišli svojim kućama i zaključili postupak.

Posebna problematičnost u situaciji sustava s porotom je u tome da je broj članova porote unaprijed određen te da u većini slučajeva, presuda u kaznenom postupku mora biti jednoglasna. To je zato jer presude donesene većinom mogu značiti pokušaje kompromisa do kojih se želi doći čim prije jer se jedan ili dva porotnika koji misle drugačije od ostalih mogu ignorirati jer zapravo nisu potrebni da bi se (većinska) presuda donijela. Porotnici mogu biti toliko podijeljeni u svojim pojedinačnim presudama da im treba nekoliko dana međusobne rasprave da dođu do jednoglasne presude, a ne smije se isključiti ni utjecaj jednih na druge kako bi se do jednoglasne presude došlo. Doduše, u nekim je državama dopuštena odluka

koja ne mora biti jednoglasna, no ona se odnosi na građanske predmete. S obzirom na navedeno, zaključujemo kako je primjena ideje Condorcetova teorema porote u pravnim sustavima s porotom neodrživa te uvažavamo Condorcetovu tvrdnju da postoje situacije u kojima je preporučljivo povjeriti odluku skupini pojedinaca manje kompetencije nego jednom pojedincu veće kompetencije, međutim, ovdje to nije slučaj.

3.2.5. Intervjui s porotnicima (podaci poznati autorici disertacije)

Prvi korak u suđenju je odabir porotnika koji će sudjelovati u pravnom postupku, odnosno suđenju i donijeti odluku o krivnji ili nevinosti okrivljenika. Kao što je ranije spomenuto, u većini građanskih suđenja obično sjedi osam porotnika kako bi se omogućili zamjenski porotnici. U kaznenim predmetima obično se bira 14 porotnika, i to tako da postoje zamjenici. Porotnici se nasumično biraju putem računala. Od budućih porotnika koji su pozvani da sudjeluju u pravnom postupku se traži da istinito odgovore na sva pitanja u vezi s kvalifikacijama koje se smatraju potrebnima za služenje u poroti. Odvjetnici ili sudac mogu budućim porotnicima postavljati pitanja o njihovim osobnim životima i uvjerenjima. Na ova pitanja treba odgovoriti pošteno, otvoreno, iskreno i bez neugodnosti. Ako postoji bilo koji razlog zbog kojeg budući porotnici smatraju da ne bi trebali služiti, taj bi razlog trebao biti poznat tijekom ovog ispitivanja. Ako postoji pitanje na koje potencijalni porotnik smatra da ne može odgovoriti javno, može se zatražiti da se sudaču kaže nasamo na klupi. Cijeli postupak ispitivanja porotnika naziva se *voir dire*, što na francuskom znači „govoriti istinu“, što ponovno naglašava veritističku dimenziju cijelog postupka. Odluka porote je „presuda“.¹⁴² Da bi se donijela presuda u građanskom postupku, tri

¹⁴² *Presuda*; vrsta zaključne sudske odluke kojom se u pravilu odlučuje o glavnom predmetu postupka, a iznimno i kojom se uskraćuje suđenje iz formalnih razloga. Presudom u kaznenom postupku optužba se odbija ili se okrivljenik oslobađa optužbe (liberatorna presuda) ili se proglašava krivim (kondemnatorna presuda); može se donijeti u razdoblju od otvaranja glavne rasprave do završetka kaznenoga postupka. Prema sadržaju presuda može biti meritorna (kojom se rješava glavni predmet postupka) ili formalna (procesna). Meritorna presuda sadrži odgovor na zahtjev za osudu koji je sadržan u optužbi, te na taj način rješava glavno pitanje kaznenoga postupka – postoji li kazneno djelo i krivnja okrivljenika te treba li mu izreći kaznu ili drugu mjeru. Meritorne su presude: presuda kojom se okrivljenik oslobađa optužbe i presuda kojom se proglašava krivim. Presuda kojom se optužba odbija formalna je presuda.

Izvor: Presuda | Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50223>. Pristupljeno: 3 Nov. 2022.

četvrtine porotnika moraju se složiti oko presude. U kaznenom postupku presuda mora biti jednoglasna.

Da bi osoba mogla biti porotnik, mora zadovoljiti određene uvjete, koji se mogu razlikovati od države do države. U Sjedinjenim Američkim Državama ti su uvjeti državljanstvo jedne od država, da osoba ima najmanje 18 godina, da ima prebivalište u pravosudnom okrugu najmanje godinu dana u trenutku ispunjavanja kvalifikacijskog upitnika; da može adekvatno čitati, pisati, razumjeti i govoriti engleski jezik; da nema diskvalificirajuće psihičko ili fizičko stanje koje se ne može riješiti prilagodbom; da trenutno nije podvrgnut optužbama za kaznena djela kažnjiva zatvorskom kaznom dužom od jedne godine; i da nikada nije bio osuđen za kazneno djelo (osim ako su građanska prava zakonski vraćena ili nikada nisu izgubljena u nadležnosti osude).¹⁴³ Poznavanje prava ili barem minimalno poznavanje pravnog sustava pravosudnog okruga ne postavlja se kao uvjet. Na nekoliko mjesta ranije u radu navedeno je kako su istraživači na Novom Zelandu sustavno istražili kako porotnici obavljaju svoj zadatak, intervjuirajući 312 porotnika. Istraživanje je izrazito opsežno i zanimljivo, a ovdje će se pojasniti kako Drugim riječima to funkcionira u Sjedinjenim Američkim Državama stoga se u nastavku analiziraju intervjui o iskustvu porotnika u kaznenom te u građanskom postupku u Sjedinjenim Američkim Državama. Intervju je proveden uz zajamčenu anonimnost, a transkript preveden s engleskog jezika nalazi se u prilogu ovoga rada. Izrazi u muškom rodu koji se u nastavku koriste za osobe neutralni su i odnose se na osobe oba roda.

U prvom se slučaju radilo o **kaznenom postupku** za djelo prodaje ilegalnih supstanci (droge). Suđenje se održalo 2018. godine u New Yorku. Ispitana osoba koja je bila u poroti je u trenutku suđenja imala 34 godine i visoko obrazovanje (Master's degree) te je je svoje znanje prava i poznavanje pravnog sustava Sjedinjenih Američkih Država ocijenila ograničenim.¹⁴⁴ Ispitani porotnik je uvjete u kojima je porota vijećala ocijenio iznimno zadovoljavajućim. Međutim, može se

¹⁴³ Juror Qualifications, Exemptions and Excuses | United States Courts. <https://www.uscourts.gov/services-forms/jury-service/juror-qualifications-exemptions-and-excuses>. Accessed 30 Sept. 2023.

¹⁴⁴ Prilog 2. Transkript intervjua s porotnikom u kaznenom postupku

zaključiti da epistemička dužnost pravnog sustava nije zadovoljena jer porotnici nisu bili adekvatno pripremljeni za donošenje odluka u kaznenom postupku, a ispitani porotnik nije prethodno obrazovan o pravnom sustavu. Porotnici općenito nisu dobili nikakvu obuku niti su bili obučeni o poznavanju i/ili izbjegavanju pristranosti, niti im je jezikom običnog građanina odgovoreno na pitanja koja su postavljena sucu. Porotnik je stekao dojam da je jedan od članova porote promijenio svoje mišljenje nakon što je čuo raspravu ostalih porotnika. Ispitani porotnik smatra da je okrivljenik kriv, međutim porota je donijela jednoglasnu odluku da okrivljenik nije kriv jer nisu imali dokaze izvan opravdane sumnje kojima bi to mogli potkrijepiti. Porota je tijekom vijećanja mijenjala svoju odluku 3 puta, a porotnici su bili jako zbunjeni oko pravila donošenja odluke stoga su tražili suca pojašnjenje, međutim, odgovori suca bili su nejasni, a sudac je koristio pravnu terminologiju koja porotnicima nije bila razumljiva. Epistemička odgovornost ovoga porotnika ne dovodi se u pitanje jer njegov izbor nije da bude školovani pravnik, a ipak je, u ovom slučaju, tražio informacije od suca kako bi, prema svom najboljem nahođenju, donio ispravnu odluku. Zaključno, mišljenje je ovog porotnika, visoko obrazovane osobe, kako bi članovi porote ipak trebali biti ljudi koji imaju obrazovanje o pravnom sustavu i to znanje mogu primijeniti kako bi se izrekla pravedna i točna kazna. Na ovaj način, epistemička odgovornost takvih porotnika bila bi na znatno većoj razini.

U drugom se slučaju radilo **građanskom postupku**, točnije o suđenju za nemar. Ovdje se ne radi o grani kaznenog prava, no zanimljivo je radi iskustva porotnika u ovom slučaju. Intervju je proveden uz zajamčenu anonimnost, a transkript preveden s engleskog jezika nalazi se u pravitku ovoga rada.¹⁴⁵ Naime, nemar je jedna od najčešćih tužbi, a podiže se ukoliko nastane ozljeda zbog nepažnje (bilo da se radi o nepažnji druge osobe ili tvrtke). Ove vrste tužbi spadaju u građanske parnice, a u konkretnoj tužbi radilo se o poskliznuću, odnosno padu prilikom čega je oštećenik zadobio određene ozljede. Za presudu u ovom slučaju potrebna je većina tj. odluka porote ne mora biti jednoglasna.

¹⁴⁵ Pravitak 3. Transkript intervjuja s porotnikom u građanskom postupku

Suđenje se održalo 2017. godine u New Jerseyju. Ispitana osoba koja je bila u poroti je u trenutku suđenja imala 27 godina te je bila visokoobrazovana (Bachelor's degree), a svoje znanje prava i poznavanje pravnog sustava Sjedinjenih Američkih Država procijenila je osnovnim. Ispitani porotnik je uvjete u kojima je porota vijećala ocijenio ocjenom 3 (niti zadovoljan, niti nezadovoljan). Najviše je prigovora imao na ponudu hrane i pića za vrijeme vijećanja porote čime uopće nije bio zadovoljan. Iako je u ovom slučaju porotnicima pružena na uvid neka vrsta pravnog priručnika/priručnika za porotu, ni ovaj porotnik nije u potpunosti zadovoljan pripremom za suđenje. I ovdje se može se zaključiti da epistemička dužnost pravnog sustava nije zadovoljena jer porotnici nisu bili adekvatno pripremljeni za donošenje odluka u građanskom postupku, a ispitan porotnik nije dovoljno obrazovan o pravnom sustavu. Porotnici općenito nisu dobili nikakvu obuku niti su bili obučeni o poznavanju i/ili izbjegavanju pristranosti. Prema viđenju ispitanog porotnika, neki od članova porote uopće nisu bili zainteresirani za slučaj, a neki su pak bili uvjereni da promijene mišljenje te donijeli odluku samo da bi smanjili vrijeme vijećanja porote, iako naposljetku nije postignuta većina i nije donesena odluka. Može se zaključiti da neki članovi porote nisu bili epistemički odgovorni čime je dovedena u pitanje i veritistička dimenzija ovog pravnog procesa.

Razlika između kaznenopravnog procesa i građanskopravnog procesa leži u tome što se građansko pravo bavi sporovima između pojedinaca, organizacija ili pojedinaca i organizacija, pri čemu se žrtvama mogu dodijeliti naknade za pretrpljenu štetu. Kazneno pravo je skup zakona koji se bavi kriminalom i zakonskim kažnjavanjem kaznenih djela. Međutim, na primjeru O.J. Simpsona možemo vidjeti kako nevinost u kaznenom procesu može rezultirati krivnjom u građanskom procesu. Naime, ovaj je slučaj u kazneno pravnom postupku zaključen tako da je O.J. Simpson proglašen nevinim i oslobođen. Međutim, obitelji žrtava podigle su građansku tužbu protiv O.J. Simpsona. Građansko suđenje počelo je u listopadu 1996., a dana 4. veljače 1997., porota je jednoglasno proglasila Simpsona odgovornim za smrt Nicole Brown Simpson i Ronalda Goldmana, a njihovim je obiteljima dodijeljeno 33,5 milijuna dolara odštete, no osim toga, nije O.J. Simpson nije više mogao biti kazneno gonjen ili osuđen na kaznu zatvora jer se po završetku

pravnog postupka u kaznenom pravu osobi ne može ponovno suditi za iste optužbe nakon oslobađajuće ili osuđujuće presude (eng. *double jeopardy*¹⁴⁶). U građanskom pravu, sličan koncept je *res judicata*.¹⁴⁷

3.2.6. Pretpostavka nevinosti i pitanje opravdane sumnje

U prvom analiziranom slučaju, u kaznenopravnom postupku okrivljenik nije proglašen krivim jer nisu imali dokaze izvan opravdane sumnje, iako je, prema mišljenju intervjuiranog porotnika, većina porotnika vjerovala je da je okrivljenik kriv. Nakon pregleda dokaza mora postojati određeni stupanj sigurnosti koju donositelj/i odluke mora zahtijevati, međutim, postavlja se pitanje može li se točna razina sigurnosti za osudu uopće izmjeriti i kvantificirati.

Blackstoneov komentar da je „bolje da deset krivaca pobjegne, nego da jedan nevin pati” implicira preciznu brojčanu vrijednost za dokaz izvan opravdane sumnje. Točnije, porotnici bi trebali glasati za osudu samo ako su najmanje 91% sigurni u krivnju okrivljenika.¹⁴⁸ S obzirom na navedeno, u ovom dijelu rada posvetit će se izrazima koji su često korišteni u pravnom postupku a to su „pretpostavka nevinosti“ i izraz „izvan opravdane sumnje“.

„Pretpostavka nevinosti“ izraz je kojim se naglašava da tužiteljstvo ima obvezu dokazati svaki element kaznenog djela izvan opravdane sumnje. U ovom slučaju okrivljeni ne snosi nikakav teret dokazivanja, već se za njega pretpostavlja da je nevin dok se ne dokaže suprotno. Presuda mora biti donesena izvan opravdane sumnje, odnosno, mora se moći zaključiti da je, temeljem predstavljenih dokaza i iznesenih činjenica presuda neupitno točna, odnosno da je okrivljeni počinio zločin za koji ga se optužuje. Spomenuto je ranije da okrivljenik nema nikakav teret dokazivanja. To znači da ne mora svjedočiti, pozivati svjedoke ili predstavljati bilo kakve druge dokaze, a porota ili sudac ne smiju izvoditi negativne zaključke iz činjenice da je okrivljenik okrivljen za zločin te je prisutan na sudu i zastupan po

¹⁴⁶ U nekim su zemljama dopuštena određena izuzeća. Primjerice, u Škotskoj se može pokrenuti novo suđenje ako je, primjerice, oslobođeni vjerodostojno priznao krivnju (op.a.)

¹⁴⁷ Predmet u kojem je donesena pravomoćna presuda i koji više nije podložan žalbi (Op.a)

¹⁴⁸ DeKay, Michael L. „The Difference between Blackstone-Like Error Ratios and Probabilistic Standards of Proof.” *Law & Social Inquiry*, vol. 21, no. 01, 1996, pp. 95–132.

odvjetniku. O slučaju moraju odlučivati isključivo na osnovi dokaza izvedenih tijekom suđenja. Primjerice, tijekom suđenja O.J. Simpsonu, koje je trajalo više od osam mjeseci, svjedočilo je oko 150 svjedoka, ali Simpson nije svjedočio. Kad se govori o pitanju opravdane sumnje, mora se istaknuti i kako je u slučaju Simpson svjedočenje policajca Marka Furhama ovdje odigralo veliku ulogu. Fuhrman je bio ključni svjedok tužiteljstva koji je pronašao relevantne dokaze protiv O.J. Simpsona. Obrana je optužila Fuhrmana da je podmetnuo krvavu rukavicu kako bi Simpsonu smjestio ubojstvo njegove bivše supruge Nicole Brown Simpson i njezina prijatelja Ronalda Goldmana. Kako bi diskreditirali njegovo svjedočenje, obrana je predstavila snimke koje pokazuju da je Fuhrman lagao kada je svjedočio tužiteljstvu na suđenju da crnce nije nazivao pogrđnim rasističkim epitetima u posljednjih 10 godina. Simpsonov obrambeni tim predstavio je snimljene intervju s Fuhrmanom i svjedocima koji pokazuju da je u tom razdoblju opetovano koristio rasistički jezik zbog čega je obrana tvrdila da je Fuhrman počinio krivokletstvo i da nije vjerodostojan svjedok. Kad se diskreditira takav svjedok, još k tome, policajac, cijeli slučaj može se graditi na dokazivanju opravdane sumnje u krivnju okrivljenika. *USA Today* izvještavala je tada da je predsjednica porote Armanda Cooley rekla da je porota bila impresionirana „*naporima obrane da potakne razumnu sumnju da je Simpson počinio ubojstva*“, posebno nakon Fuhrmanova diskreditirana svjedočenja. Zanimljiv je detalj i da je u ovom slučaju tužiteljstvo tražilo da se sudac izuzme kada je izašlo na vidjelo da je njegova supruga, Margaret York, bila nadređena detektivu Marku Fuhrmanu u prošlosti. Na snimkama Fuhrman omalovažava Yorkin izgled i sugerira da je koristila svoj spol za napredovanje u policiji. Tužiteljstvo je tražilo da sudac odstupi jer su smatrali da bi pogrđni komentari prema njegovoj supruzi mogli suca pristrano usmjeriti prema Fuhrmanu, iako su tužitelji kasnije povukli zahtjev iz straha da bi to rezultiralo poništenjem suđenja. Sudac Lance Ito doista se diskvalificirao (samo) iz dijela suđenja koje se odnosilo na snimke koje uključuju njegovu suprugu policijskog kapetana i detektiva Marka Fuhrmana, ali nije predao cijelo suđenje drugom sucu.

Međutim, kada govorimo o pitanju opravdane sumnje, navodimo i teoriju (Jellema, 2021.) koja se temelji na najboljem objašnjenju prema kojem se krivnja utvrđuje

izvan opravdane sumnje samo ako je (1) najbolje objašnjenje krivnje u slučaju znatno vjerojatnije od bilo kojeg objašnjenja o nevinosti i (2) nema dobrog razloga za pretpostavku da smo previdjeli dokaze ili alternativna objašnjenja koja su realno mogla osloboditi okrivljenika. Jellema koristi studiju slučaja za ilustraciju kako ovaj prikaz pruža značajne smjernice za donositelje odluka u kaznenim suđenjima.¹⁴⁹ Članak je usporedni prikaz na temelju kojeg utvrđujemo je li krivnja dokazana gledajući koliko dobro funkcionira naše objašnjenje krivnje u usporedbi s bilo kojim objašnjenjem nevinosti. Točno utvrđivanje činjenica - barem ponekad - zahtijeva promatranje kako se objašnjenja izvode u odnosu jedno na drugo. To je zato što potvrđivanje jednog objašnjenja može dovesti do nepotvrđivanja drugog. Ako su dokazi o krivnji loši, ne bismo trebali osuditi okrivljenika. Kada su ponuđena samo nevjerojatna objašnjenja, to sugerira da smo nešto propustili i da bi relativni slučaj krivnje bio poništen da su pronađena nova alternativna objašnjenja ili dodatni dokazi. Pretpostavka da ne bi trebalo donositi osuđujuću presudu ako dokazi o krivnji nisu čvrsti jest prihvatljiva pretpostavka koja se primjenjuje u okviru standarda „izvan opravdane sumnje“ u bilo kojem pravnom kontekstu. Zaključno, kad se oni koji donose odluku suoče s izborom između konkurentskih scenarija, trebali bi zaključiti temeljem najboljeg objašnjenja. Jedna od metoda koja bi bila povoljna za navedeno je analiza suprotstavljajućih hipoteza (metoda ACH) o kojoj će biti riječi u idućem poglavlju.

Pogrešno razumijevanje standarda dokazivanja „izvan razumne sumnje“ od strane porotnika može rezultirati neispunjenjem pravde. U članku autora Goodman-Delahunty i Essex¹⁵⁰ predložene su sudske upute o standardu dokazivanja i strukturirane pomoći pri odlučivanju u obliku traga pitanja kako bi se poboljšalo razumijevanje porotnika i primjena kaznenog standarda dokazivanja. Za oboje postoji ograničeno empirijsko testiranje. Eksperimentalna studija testirala je učinkovitost definicija izvan razumne sumnje i niz pitanja za smanjenje varijabilnosti u pragu kognitivnog opterećenja osuđenika i porotnika. Ukupno 215 porotnika

¹⁴⁹Jellema, Hylke. „The Reasonable Doubt Standard as Inference to the Best Explanation.” *Synthese*, vol. 199, no. 1–2, Dec. 2021, pp. 949–73.

¹⁵⁰ Goodman-Delahunty, Jane, and Ryan Essex. „Judicial Directions and the Criminal Standard of Proof: Improving Juror Comprehension.” *Journal of Judicial Administration (JJA)* (75-94), 2014.

regrutiranih sa suda *Downing Center* u Sydneyu, *New South Wales*, gledalo je video suđenje u slučaju seksualnog zlostavljanja djece i izricanje presude. Izlaganje uputama o značenju „izvan opravdane sumnje“ poboljšalo je razumijevanje porotnika o stupnju izvjesnosti potrebnom za osudu. U nedostatku ovih smjernica, mnogi su porotnici pogrešno protumačili standard da zahtijevaju dokaz izvan svake sumnje. Značajna smanjenja kognitivnog opterećenja zabilježena su prije do donošenja presude u svim eksperimentalnim uvjetima, uključujući onima bez traga pitanja (eng. *question trail*¹⁵¹). U ovom slučaju s jednom optužbom, trag pitanja nije značajno poboljšao razumijevanje porotnika. Materijalne smjernice o značenju izvan razumne sumnje izgledale su obećavajuće kao strategija za poboljšanje razumijevanja porotnika i primjene kaznenog standarda dokazivanja. Razumijevanje sudskih uputa i, posebno, razumijevanje porotnika izvan razumne sumnje ključni su u osiguravanju poštenog i pravednog ishoda porotnika u kaznenim suđenjima. Važnost osiguravanja da porotnici razumiju sudske upute i razumijevanje kaznenog standarda dokazivanja priznat je od strane brojnih agencija za reformu zakona. Unatoč potrebi za dodatnim istraživanjima u ovom području, ova studija nije pronašla potporu za upotrebu traga pitanja kao strukturirane pomoći pri donošenju odluka. Trag pitanja nije smanjio kognitivno opterećenje niti poboljšao razumijevanje porotnika. Ovi se rezultati mogu pripisati jednostavnosti relativno kratke simulacije suđenja, koja možda nije izazvala dovoljno kognitivnog opterećenja za porotnike da bi imali koristi od upotrebe traga pitanja. Sadašnji nalazi sugeriraju da tragovi pitanja mogu pružiti ograničenu pomoć. Ispitivanje definicija izvan razumne sumnje pružilo je empirijsku potporu za korisnost materijalnih uputa o kaznenom standardu dokazivanja za poboljšanje njegove predviđene primjene. Iako je porotničko razumijevanje standarda dokazivanja i dalje široko rasprostranjeno, standard izvan opravdane sumnje bio je prikladnije shvaćen i primijenjen nakon što su porotnici dobili suštinske definicije

¹⁵¹ Niz konkretnih pitanja koja čine izričito pozivanje na činjenice slučaja (op.a.)

koje su ih vodile. Ovi nalazi imaju praktičnu primjenu i implikacije za australsku pravnu praksu.¹⁵²

Dhami (2008) i Wright et al. (2011) opisuju metode i statističke modele za mjerenje kvantuma razumne sumnje. Ove studije pokazuju da različite metode rezultiraju različitim tumačenjima o vrijednosti ili pragu razumne sumnje. Stoga ne postoji dogovor oko točne razine sigurnosti potrebne za osudu krivnje. Većina istraživača sugerira da porote održavaju razinu opravdane sumnje između 90 posto i 95 posto (Halvorsen, 2004.; Hastie i sur., 1984; Melton i sur., 1997).¹⁵³

Zaključno, do ovog dijela rada postojeće su pravne prakse ispitane korištenjem empirijskih primjera uz veritističku dimenziju te se može iskazati zabrinutost kada govorimo o ispunjavanju epistemičke dužnosti anglosaksonskog pravnog sustava koji se temelji na veritizmu. Čini se da epistemička dužnost pravnog sustava u suđenjima s porotom podbacuje te kako je u ovakvim pravnim sustavima teže zadovoljiti epistemički cilj pravnog procesa nego u sustavima u kojima odluke donose obučeni pravni profesionalci (suci) u skladu s kaznenim smjernicama nacionalnog Kaznenog zakona, odnosno pravnom okviru unutar kojega djeluju. Rješenje i preporuka za poboljšanje ove prakse bit će ponuđena u posljednjem dijelu ovog rada u kojemu se tvrdi kako ni jedna znanost ne može stajati sama za sebe, te kako epistemologija, psihologija i pravo moraju biti neizostavno povezani s ciljem poboljšanja pravne prakse i ispunjenja njena epistemičkog cilja.

¹⁵² Goodman-Delahunty, Jane, and Ryan Essex. „Judicial Directions and the Criminal Standard of Proof: Improving Juror Comprehension.” *Journal of Judicial Administration (JJA)* (75-94), 2014.

¹⁵³ De Keijser, Jan W., et al. „Wrongful Convictions and the Blackstone Ratio: An Empirical Analysis of Public Attitudes.” *Punishment & Society*, vol. 16, no. 1, Jan. 2014, pp. 32–49.

4. PROMICANJE INTERDISCIPLINARNOSTI I POVEZIVANJE AKTUALNIH EMPIRIJSKIH ISTRAŽIVANJA S EDUKACIJOM I PRAKSOM U PRAVNIM PROCESIMA KAO RJEŠENJE

Hipoteza koja je prihvaćena u ovom radu je da se ispravna presuda treba oslanjati na ispravnim postupcima, a ti su postupci ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe. Ispravni postupci mogu se postići jedino stalnim preispitivanjem načina na koji znanost funkcionira, povezivanjem teorije, prakse i empirijskih studija te promicanjem interdisciplinarnosti i suradnje između svih relevantnih područja znanosti. Interdisciplinarnost je u ovom radu definirana kao interakcija disciplina i prožimanje spoznaja iz jedne znanosti u drugu radi rješavanja određenih problema i poboljšanja postojećih praksi.

U ovome su radu kroz veritističku dimenziju evaluirani postupci utvrđivanja činjenica i donošenja odluka te utjecaj trenutnih sudskih praksi na promicanje ispravnih prosudbi. U ovom se poglavlju predstavlja rješenje kojim se ispravni postupci mogu postići povezivanjem teorije, prakse i empirijskih studija te promicanjem interdisciplinarnosti i suradnje između svih relevantnih područja znanosti. Međutim, kad govorimo o interdisciplinarnosti, mora se istaknuti kako se u ovom radu prihvaća definicija koju je ponudio Allen Repko, a koja ističe kako suštinsku ideju interdisciplinarnosti predstavlja integracija znanja i načina razmišljanja iz raznih disciplina. Integracijom se prepoznaju i povezuju znanja, tj. podatci i informacije iz relevantnih disciplina te se stvara novo znanje, a često i nove domene znanja, tj. nove interdiscipline (Repko, 2008: 19). Integriranje „načina razmišljanja” omogućuje nam da razumijemo teorijske pristupe raznih disciplina s obzirom na njihovo prilaženje istraživanju i rješavanju problema, čime se stvara mogućnost da u interdisciplinarnom istraživanju adekvatno usklađujemo razne teorijske pristupe.¹⁵⁴ U ovom slučaju, dodali bismo još da se u praktični način provođenja pravne prakse uzmu u obzir empirijske studije iz relevantnih disciplina, posebice psihologije,

¹⁵⁴ Repko, Allan F. *Interdisciplinary Research: Process and Theory*. SAGE, 2008; prva je knjiga koja sustavno vodi studente u tome kako pristupiti istraživačkim projektima koji obuhvaćaju različite discipline i kako ih slijediti. Uz pristup koji je jednostavan za praćenje koji je utemeljen na teoriji, prepun je primjera interdisciplinarnih istraživanja iz prirodnih, društvenih i humanističkih znanosti.

filozofije, logike pa čak i ekonomije, koje se potom integriraju u postojeće stanje kako bi se približili epistemičkom cilju pravnih procesa.

Zanimljiva je teza Geoffreya Samuela koja kaže kako pravna znanost nije znanost posvećena ispitivanju prirode fizičkog svijeta, društva ili društvenih odnosa. Njezin epistemički razvoj, smatra Samuel, ostaje zarobljen u sedamnaestom i osamnaestom stoljeću: stoga, kao disciplina, pravo ima malo toga za ponuditi drugim društvenim znanostima,¹⁵⁵ međutim, ono što ovaj rad tvrdi jest da ostala područja znanosti imaju puno za ponuditi pravnoj znanosti.

4.1. Pravna teorija i pravna praksa

Pravna teorija ključna je za pravno obrazovanje. Pravna teorija također je neophodna za cjelovitost prava kao društvene prakse, međutim, pravna praksa je opterećena teorijom. U svom svakodnevnom radu mnogi odvjetnici i suci zapravo iznose teoretske tvrdnje, a odsutnost samosvijesti o teorijskim tvrdnjama može sakriti te tvrdnje od pogleda i otežati uvid u to da predstavljaju izbor između prihvatljivih alternativa, o čemu će biti riječi nešto kasnije. Uloga pravne teorije igra važnu ulogu u cjelovitosti prava kao polja proučavanja i kao društvene prakse.¹⁵⁶ U praksi, suđenje je mehanizam kojim država poziva one koji su okrivljeni za nedjela da odgovaraju na optužbe koje su protiv njih podignute. Suđenja se u središtu bave utvrđivanjem istine: je li okrivljenik za kazneno djelo doista krivo počinio djelo za koje je okrivljen ili je li okrivljenik doista odgovoran za štetu koju navodi tužitelj, stoga je jasno da je jedna od funkcija suđenja nedvojbeno epistemička. Uzevši u obzir navedeno, razumno je za pretpostaviti da presuditelj za činjenice i proces mora imati određenu razinu razumijevanja kako bi u svakom slučaju donio odgovarajuću presudu, ali postavljaju se opravdana pitanja o tome koja bi se razina razumijevanja trebala zahtijevati. U prijašnjim poglavljima ovoga rada vidjeli smo kako prosudba nije i ne može biti potpuno racionalna te da heuristike i pristranosti utječu na donošenje odluka u pravnom postupku. Čak su i savezni suci —

¹⁵⁵ Samuel, Geoffrey. „Interdisciplinarity and the Authority Paradigm: Should Law Be Taken Seriously by Scientists and Social Scientists?” *Journal of Law and Society*, vol. 36, no. 4, Dec. 2009, pp. 431–59.

¹⁵⁶ Sunstein, Cass R. „On Legal Theory and Legal Practice.” *THEORY AND PRACTICE* (1995), pp. 267-287, vol. 37, American Society for Political and Legal Philosophy, 1995.

stručnjaci za pravo i navodno neutralni — osjetljivi na grupnu polarizaciju. Primjerice, istraživanje koje je proveo Sunstein, zajedno s Davidom Schkadeom, Lisom Ellman i Andresom Sawickim je otkrilo je da i demokratski i republikanski kandidati pokazuju daleko više ideoloških obrazaca glasovanja kada sjede s drugim sucima koje je imenovao predsjednik iste stranke.¹⁵⁷

Međutim, u kontinentalnom sustavu, nacionalno kazneno procesno pravo prisiljava sud da poštuje određena formalna pravila prije, tijekom i nakon suđenja. Stoga je donošenje sudskih odluka međuigra između ljudske prosudbe (i svih heuristika i pristranosti koje se mogu primijeniti) i proceduralnih okvira koji mogu služiti kao korektiv. Upravo ta interakcija između procesnog prava i ljudske prosudbe je karakteristika sudskog odlučivanja, a suci u pravilu ne donose odluku bez forme, odnosno propisa kojih se moraju pridržavati. Nizozemski suci, primjerice, ovisni su o tužitelju jer mogu suditi samo o optužbama formuliranim u optužnici. Kriteriji prema kojima se te optužbe mogu smatrati dokazanim također su ugrađeni u strogi proceduralni okvir, poznat kao zakon o dokazima. Sudac može osumnjičenika osuditi samo ako su ispoštovana određena pravila.¹⁵⁸ U ovom slučaju može se primijeniti tvrdnja kako je pravna praksa opterećena teorijom. Međutim, kako je zaključeno u prethodnom poglavlju ovog rada, suci su pravni stručnjaci koji mogu biti trenirani za prepoznavanje i minimiziranje pristranosti prilikom donošenja odluka. Suci su visoko obučeni, visoko odabrani i podložni strogim profesionalnim normama kojima se laici koji nemaju (pred)znanje prava ne mogu dobro približiti, a smjernice i pravila (kaznenog) zakona ipak mogu smanjiti heuristike i pristranosti te donošenje odluka usmjeriti u epistemički ispravnom smjeru.

¹⁵⁷ Cass R. Sunstein, David Schkade, Lisa M. Ellman, and Andres Sawicki, *Are Judges Political? An Empirical Analysis of the Federal Judiciary* (2006).

¹⁵⁸ Sagana, A., & van Toor, D. A. G. (2020). The Judge as a Procedural Decision-Maker Addressing the Disconnect Between Legal Psychology and Legal Practice. *Zeitschrift für Psychologie*, 228(3), 226-228.

4.2. Pristup proučavanju donošenja odluka porotnika u realnom vremenu – prednosti i prigovori

S obzirom na ograničenja trenutnih metoda za proučavanje porote, Lewis Ross¹⁵⁹ iznosi tezu kako bi se istraživačima trebao omogućiti pristup stvarnim razmatranjima kaznenih suđenja u poroti, odnosno, proučavanje porote i njihova donošenja odluka u realnom vremenu. Osnovni argument za promatranje porote dok donosi odluke je jednostavan: takva promatranja pružila bi nam visokokvalitetne informacije o poroti i njihovim reakcijama na različite pritiske. Na bolji bismo način mogli utvrditi u kojoj su mjeri trenutne metode pouzdane, pružajući empirijsku potvrdu ili odbacivanje potvrda postojećih istraživanja. Ova informacija bi bila od neprocjenjive pomoći za poboljšanje procesa suđenja te bi se jasno ustanovilo razumiju li porotnici općenito ključne pravne koncepte i što im je teže razumljivo, da bi se utvrdilo kako porote postupaju sa složenim dokazima, da bi se bolje razumjelo neprimjereno ponašanje porotnika, kako bi se vidjelo diskriminiraju li porotnici optuženike, tužitelje i ostale i tako dalje za svaki epistemički prigovor protiv korištenja porote. U teoriji, ovaj pristup zvuči idealno, međutim, treba uzeti u obzir kako se, radi zaštite okrivljenika i žrtve treba isključiti bilo kakav vanjski utjecaj. Promatranje, snimanje ili transkribiranje rasprave i vijećanja porote moglo bi utjecati na način odlučivanja porote, a time neposredno i na ishod suđenja. Primjerice, porotnici bi mogli pokazati manje iskrenosti ako ih se promatra, odnosno podaci se neće generalizirati na isti način u odnosu na porotu koja vijeća bez da je se promatra. Postavljeno na ovaj način, može se zaključiti da promatranje i čuvanje transkripata rasprave i vijećanja porotnika povećava mogućnost donošenja presude koja nije ispravna, što bi značilo da taj postupak nije ispravan. Ukoliko se na ovaj način donose neispravne presude, to bi posredno moglo potkopati povjerenje javnosti u pravni sustav i pokrenuti lavinu žalbi. I ono najvažnije, zadržavanje transkripata vijećanja porote otvara mogućnost da informacije o procesu padnu u

¹⁵⁹ Ross, L. (2023). The curious case of the jury-shaped hole: A plea for real jury research. *The International Journal of Evidence & Proof*, 27(2), 107–125. <https://doi.org/10.1177/13657127221150451>

pogrešne ruke te da se sami porotnici nađu u opasnosti od odmazde, zaključuje Ross.

4.3. Kognitivne pristranosti i tehnike koje mogu djelovati u njihovu suzbijanju

Tehnike smanjenja pristranosti odnose se na uspostavu procesa koji bi trebali smanjiti utjecaj kognitivnih pristranosti, a s ciljem pomaganja ljudima da razmišljaju na racionalniji i optimalniji način. Smanjenje pristranosti obično se postiže upotrebom raznih tehnika koje mogu djelovati na bilo koji broj i vrstu kognitivnih pristranosti. Na primjer, kada je riječ o smanjenju kognitivnih predrasuda koje se vrte u našoj sklonosti da podcjenjujemo primjerice, tuđe probleme ili tuđa viđenja, jedna korisna tehnika smanjenja pristranosti je vizualizacija kako određena situacija izgleda iz tuđe perspektive. Kao što je ranije u radu opisano, način na koji se prezentiraju informacije može utjecati na način na koji ih ljudi obrađuju, a ista informacija, prezentirana na dva različita načina istoj osobi, može dovesti do dva vrlo različita ishoda. Posljedično, modificiranjem načina na koji se prezentiraju informacije, mogu se smanjiti određene kognitivne pristranosti. Način ispitivanja svjedoka, tehnike uvodne i završne riječi, važne su u edukaciji pravnika. Isto tako, sudac je dužan prepoznati prezentacije informacija koje mogu rezultirati navođenjem svjedoka na zaključke. Primjerice, jedno je istraživanje ispitalo sklonost ljudi da se oslanjaju na anegdotske informacije umjesto na statističke podatke kada je riječ o odlučivanju kojem medicinskom postupku bi se trebali podvrgnuti. Promjena načina na koji su statističke informacije predstavljene, pružajući ih korištenjem lako razumljivog grafikona umjesto numeričkog opisa, smanjila je oslanjanje pacijenata/ispitanika na netočne anegdotske informacije i potaknula ih da donesu racionalniju odluku. Budući da način na koji se informacije prezentiraju ima presudan utjecaj na način na koji ih ljudi obrađuju, informacije bi trebale biti prezentirane sukladno uspostavljenom **ispravnom postupku traženja materijalne istine**, a koji potiče ljude da se uključe u **ispravan proces** zaključivanja, odnosno, kako bi donijeli **ispravnu prosudbu**. Mnoge kognitivne predrasude mogu se ublažiti odvajanjem vremena za pažljivo promišljanje relevantnih informacija što daje dovoljno vremena za promišljanje o procesu

zaključivanja i uključivanje u druge vrste korisnih misaonih obrazaca, kao što je razmatranje alternativnih gledišta. Uključivanje psihologije u pravnu edukaciju ovdje može odigrati značajnu ulogu.

Kad govorimo o pristranosti iskrivljenih sjećanja, zanimljivo je spomenuti i pristranost ružičaste retrospekcije, ono što se popularno naziva „ružičaste naočale“. To je kognitivna pristranost zbog koje se ljudi sjećaju prošlih događaja kao pozitivnijih nego što su bili u stvarnosti ili ljude doživljavaju boljima ili gorima nego što jesu, temeljem subjektivnih iskustava iz prošlosti. Jedan od načina za ublažavanje tih pristranosti je korištenje objektivnih zapisa. Svjedoci zato često prije samog svjedočenja na sudu daju izjave neposredno nakon događaja kojemu su svjedočili. Na ovaj način, umjesto da se svjedok sam pokuša prisjetiti okolnosti događaja dok svjedoči na sudu, zapisi tih događaja mogu biti prvotno analizirani kako bi se dobila jasnija i manje pristrana slika prošlosti. Međutim, ovaj način može funkcionirati uz dobru pripremu, posebno vodeći računa o detaljima za koje se može pretpostaviti da će kasnije biti zaboravljeni ili da će ih se biti teško sjetiti.¹⁶⁰

Iako su pravni konteksti skloni pristranom razmišljanju i donošenju odluka, identifikacija i testiranje tehnika uklanjanja pristranosti uglavnom su ostali otvoren zadatak. Pristranost pamćenja nije pristranost s kojom se susrećemo samo kad govorimo o pravnoj praksi. Upravo zato treba uključiti i ostala područja znanosti i rezultate njihova istraživanja kako bi se što učinkovitije pristranosti suzbile i kako bi se pravni procesi približili svom epistemičkom cilju. Jedna takva studija dolazi iz područja ekonomije i oslanja se na proces procjene projekta planiranja resursa poduzeća, odnosno na stručnjake različitih profila koji doprinose prosudbama na temelju njihovog profesionalnog iskustva.¹⁶¹ Ova kvalitativna istraživačka studija istražuje situacije pristranosti pamćenja s kojima se susreću ti stručnjaci i moguće strategije suočavanja s problemima koji se odnose na navedene situacije. Koristeći intervjue s 11 stručnjaka u organizaciji globalnog dobavljača, studija pojašnjava

¹⁶⁰ Debiasing: How to Reduce Cognitive Biases in Yourself and in Others – Effectiviology. <https://effectiviology.com/cognitive-debiasing-how-to-debias/>. Accessed 27 Oct. 2022.

¹⁶¹ Erasmus, Pierre, and Maya Daneva. „An Empirical Study on Memory Bias Situations and Correction Strategies in ERP Effort Estimation.” *Product-Focused Software Process Improvement*, edited by Pekka Abrahamsson et al., vol. 9459, Springer International Publishing, 2015, pp. 227–42.

kako stručnjaci dohvaćaju i kodiraju pohranjenu memoriju, s kakvim se pogreškama susreću na tom putu i koje su tehnike ispravljanja koristili. Utvrđeno je da je najčešća strategija ispravljanja pamćenja bila uporaba mnemotehnike. Mnemotehnika ili mnemonika je vještina koja omogućuje da se povezivanjem slika ili riječi, informacija lakše zapamti.

Druga istraživačka studija koja će biti spomenuta ovdje bavi se eksperimentalnom primjenom tehnike „davanja razloga za i protiv s profesionalnim sucima (N ¼ 239) i sucima porotnicima (N ¼ 372) na švedskim općinskim sudovima“.¹⁶² Radi se o pilot studiji u kojoj su švedski profesionalni suci i suci porotnici ocjenjivali napisani lažni pravni scenarij koji sadrži informacije koje izazivaju pristranost. Za razliku od sudionika u kontrolnoj skupini, članovima eksperimentalne skupine naloženo je da „navedu razloge za/protiv“ prije iznošenja svoje procjene. Procjena učinka tako pridonosi procjeni njegovog potencijala u (ponovnom) usklađivanju ponašanja s normativnim standardom. Ova se studija usredotočuje na jedan aspekt: spoznaju, nesumnjivo epistemički element. Empirijskim ispitivanjem tehnike uklanjanja pristranosti u svjetlu lažnog scenarija koji pokreće pristranost ovdje se procjenjuje do koje mjere hipotetska (ali realna) pravna odluka može biti podložna pristranosti. Ovo procjenjuje potencijal eksplicitnih uputa za ublažavanje pristranosti i dugoročno daje informacije o najboljem načinu na koji donositelji odluka mogu primijeniti danu tehniku. Kako bi istražili ima li davanje razloga *pro et contra* negativan učinak, dvjema skupinama eksperimentalnih sudionika dan je scenarij koji sadrži informacije koje izazivaju pristranost. Upitnik je navodio članove eksperimentalne (ili *debias*) grupe da navedu razloge *pro et contra* (tehnika) prije nego što daju svoje odgovore; kontrolna skupina nastavila je bez takvih uputa. Istraživači su uputili osobno pismo na 667 profesionalnih sudaca na općinskim sudovima u Švedskoj, tražeći od njih da popune i vrate anonimni upitnik. Posredstvom glavnog suca suda, na sličan način zamoljeno je 738 sudaca porotnika da procijene ono što općenito nazivamo relevantnošću prethodne osude (PCR), kako je opisano u sljedećem lažnom scenariju. Prethodna osuda Tonyja T. za nezakonito posjedovanje oružja i

¹⁶² Zenker, Frank, et al. „Reasons Pro et Contra as a Debiasing Technique in Legal Contexts.” *Psychological Reports*, vol. 121, no. 3, June 2018, pp. 511–26.

trgovinu oružjem utječe na ocjenu njegove vjerodostojnosti kao svjedoka u sadašnjem suđenju. Kad se odvagnu različiti čimbenici, činjenica da je ranije bio osuđivan za nezakonito posjedovanje oružja i trgovinu oružjem ide uvelike na njegovu štetu. Stručni suci i suci porotnici u eksperimentalnoj skupini zamoljeni su – nakon predstavljanja scenarija, ali prije središnjeg pitanja i alternativnih odgovora navesti razloge zašto prethodna osuda Tonyja T-a bi, odnosno zašto ne bi utjecala na njegovu vjerodostojnost u ovom predmetu. Kontrolnoj skupini nisu dane nikakve upute. Zaključak je ove studije da su profesionalni suci i suci porotnici pokazali nizak stupanj pristranosti. Eksperimentalni podaci nisu dali snažne dokaze za negativan učinak tehnike „navođenja razloga za/protiv“ na odgovore sudionika. Općenito, suci porotnici su veću težinu nego profesionalni suci pripisali prethodnoj osuđivanosti svjedoka. Štoviše, što je možda uznemirujuće, suci porotnici u grupi za uklanjanje predrasuda pokazali su povećani srednji rezultat u usporedbi s odgovarajućom kontrolnom skupinom. Ali razlike između obuke i radnog iskustva profesionalnih sudaca i sudaca porotnika vjerojatno objašnjavaju ovaj učinak. U uzorku sudaca i sudaca porotnika na švedskim općinskim sudovima, Tonyjev lažni pravni scenarij nije uspio naići na „dovoljno pristrane“ ispitanike. Malo je sudionika eksperimenta pripisalo veću važnost prethodnoj osudi svjedoka za njegovu vjerodostojnost u ovom slučaju. Stoga je tehnika uklanjanja predrasuda „navođenje razloga pro et contra“ samo proizvela relativno mali pozitivan učinak i pruža slabe dokaze o učinkovitosti tehnike među profesionalnim sucima. Ono što je bitno za izvući iz ove studije jesu vrlo čvrsti dokazi za postojanje veze između profesije i razine pristranosti, stoga se ponovno mora istaknuti važnost pravne edukacije za donositelje odluka u pravnim procesima.

4.4. Važnost pravne edukacije za donositelje odluka u pravnim procesima

Epistemička odgovornost pravnog sustava odnosi se na poticanje ispravnih postupaka koji su ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču točne prosudbe. To uključuje i epistemičku dužnost pripreme svih aktera u pravnom postupku za aktivno i odgovorno praćenje pravnog procesa te donošenje odluka u skladu s (ispravnim) prosudbama.

Često se ne može reći „što je zakon“ a da se ne kaže nešto o tome „što bi zakon trebao biti“. Odnosno, kada se pravnici ne slažu oko toga kakav je zakon u vezi s nekim pitanjem, ne slažu se oko „najboljeg konstruktivnog tumačenja pravne prakse“. Stoga se optimalnim čini prihvatiti Dworkinovu tvrdnju kako se tumačenje u pravu sastoji od različitih napora da se vladajući tekst učini „najboljim što može biti“. Kako bi se došlo do toga, konstantna edukacija pravnih stručnjaka, okrugli stolovi i demistifikacija procesa donošenja odluka ključna je za usavršavanje pravne prakse.¹⁶³ Put naprijed je izgradnja kulture suradnje i povjerenja, poticanje istraživačkog partnerstva između pravnih znanstvenika, obrazovanih pravika i istraživača iz ostalih područja znanosti.

Organiziranje zajedničkih konferencija, okruglih stolova, radionica i seminara za pravne stručnjake i stručnjake psihologe koji se bave pravom su dobar početak. Pravnici bi mogli informirati istraživače o problemima u praksi i savjetovati ih kako najbolje ugraditi proceduralni okvir u svoje metode. U isto vrijeme, pravni znanstvenici, odvjetnici i suci trebaju se otvoriti ideji da su mnoga ograničenja ljudske spoznaje univerzalna i neovisna o obuci ili iskustvu. Svojim aktivnim sudjelovanjem suci također mogu pomoći u poboljšanju pravne prakse i ispunjenja njena epistemičkog cilja. Za sustave s porotom, bilo bi dobro uvesti praksu da se porotnicima pruži jasan priručnik o donošenju odluka u pravnom postupku te da prođu osnovnu edukaciju o pristranostima. Svakako, njihova epistemička odgovornost za donošenje odluka trebala bi biti višestruko naglašavana.

¹⁶³ Sunstein, Cass R. „On Legal Theory and Legal Practice.“ THEORY AND PRACTICE (1995), pp. 267-287, vol. 37, American Society for Political and Legal Philosophy, 1995.

Tablica br. 5: Benefiti povezivanja interdisciplinarnosti i edukacije

INTERDISCIPLINARNOST	EDUKACIJA (POVEZIVANJE TEORIJE S PRAKSOM)
PRAVNA ZNANOST +	<i>Rezultat</i>
EPISTEMOLOGIJA	Shvaćanje da je spoznaja djelatnost utvrđivanja istine, a rezultat spoznaje je znanje – poboljšavanje praksi koje imaju povoljan utjecaj na postizanje epistemičkog cilja pravnih procesa
LINGVISTIKA	Poboljšanje tehnika ispitivanja, prepoznavanje „navođenja svjedoka“, stvaranje i približavanje jeziku „običnog građanina“ u priručniku za porotnike
PSIHOLOGIJA	Rad na smanjenju kognitivnih pristranosti, poboljšanje raznih tehnika odlučivanja (ACH metoda, Delphi metode), vježbanje „ispravnog“ logičkog zaključivanja i slično...
LOGIKA	Vježbanje izvođenja valjanog zaključka temeljem zadanih premisa, predstavljanja argumenata i slično.

4.4.1. Delphi metoda i Eureka rješenja

Kada govorimo o poroti, ponovno se mora naglasiti kako većina ljudi koji su pozvani da služe kao porotnici nikad prije nisu bili na sudu. Propisi i postupci koji su uključeni u svako kazneno suđenje može zbuniti čak i najinteligentnijeg porotnika, stoga je ključno naglasiti njegovu epistemičku odgovornost i kvalitetno pripremiti porotnike za suđenje. Upute za porotnike koje ponegdje postoje mogu biti preopćenite i ograničene na zakon koji se primjenjuje na konkretnom slučaju, odnosno pružiti porotniku malo ili nimalo pomoći u razumijevanju dokaza kako su prezentirani. Oni ne služe za otklanjanje početne zbunjenosti porotnika uzrokovane njegovim nepoznavanjem prakse suđenja. Kako bi se ispravila ova situacija, predloženo je da porotnici budu educirani prije suđenja o postupku u sudnici, dužnostima i odgovornostima porote. Metoda za to je distribucija priručnika budućim porotnicima kada budu pozvani u službu u poroti. Međutim, trenutni su priručnici zamišljeni samo kao opći vodiči koji poroti daju neku ideju njihovih dužnosti i pravnih postupaka koji se odnose na kaznena djela, a tu tehniku uspješno koriste mnogi sudovi u Sjedinjenim Američkim Državama. Prednosti takvog priručnika su što je on, ako ga je pripremio sud, mjerodavan i za razliku od onog koji izdaju vanjske organizacije, postaje dio evidencije slučaja. Međutim, sam priručnik ne može biti dovoljan da zamijeni osnovno pravno obrazovanje potrebno za služenje u poroti. Ukoliko je porota dio pravnog sustava, ključnim se smatra uvođenje osnovne pravne edukacije za porotnike koja bi trebala bi biti sastavni dio obvezne edukacije (osnovne i srednje škole).

Jedan od pristupa koji bi se mogao koristiti u edukaciji za porotnike je Delphi metoda.

Ovaj pristup miješa vrline individualnog donošenja odluka s društvenim učenjem. Pojedinci nude procjene (ili glasove) u prvom krugu u potpunoj anonimnosti. Zatim dolazi do ciklusa ponovnih procjena (ili ponovljenog glasovanja), sa zahtjevom da procjene u drugom krugu moraju biti unutar srednjih kvartila (25% – 75%) prvog kruga. Ovaj se proces ponavlja - često isprekidan grupnom raspravom - dok se sudionici ne slože oko procjene. Jednostavna (i kojom se lakše upravlja) alternativa je sustav u kojem se konačne presude ili glasovi daju anonimno, ali samo nakon

razmatranja. Anonimnost izolira članove grupe od reputacijskih pritisaka i tako smanjuje problem samouštkivanja.

Nadalje, Sunstein i Hastie¹⁶⁴ predstavili su dokaze da grupe za promišljanje mogu ispraviti ili smanjiti određene predrasude. Za probleme koji imaju „eureka“ rješenja (pravi odgovor, jednom objavljen, jasan je svima), grupe dobro prolaze čak i ako pojedinačni članovi započnu pristrano. Grupe su također bolje od pojedinaca u prevladavanju egocentričnih predrasuda. Pojedinaac će se usredotočiti na vlastiti ukus - što voli, a što ne. Ako se posavjetuje s drugima, vjerojatno će saznati da su njegovi ukusi idiosinkratični. U takvim slučajevima, grupno razmatranje daje važan korektiv. Utjecaj heuristike dostupnosti također je malo smanjen u grupama. Pojedinačni članovi mogu se osloniti na „što im padne na pamet“, ali će vjerojatno imati različita sjećanja, što daje reprezentativniji uzorak na razini grupe. Vježbanje donošenja odluka u grupi primjenom ovih metoda može rezultirati boljim razumijevanjem uloge porotnika i porote općenito te približavanjem epistemičkom cilju pravnog procesa u sustavima s porotom.

Naposljetku, temeljem studija predstavljenih u ovome radu zaključuje se kako su educirani pravni stručnjaci trenirani za prepoznavanje i minimiziranje pristranosti prilikom donošenja odluka uz razumijevanje pravnih normi i pravnih termina. Laici koji nemaju (pred)znanje prava ne mogu se tome dovoljno približiti, čime se u slučaju donošenja odluka od strane porote može zaključiti kako se pravna praksa u ovom trenutku odmiče od svog epistemičkog cilja. Međutim, pravno obrazovanje trebalo bi uključiti suvremene nalaze iz drugih područja znanosti, posebice psihologije, filozofije, logike i ostalih područja znanosti kako bi se promicali ispravni postupci za donošenje ispravnih prosudbi. Navedena područja znanosti imaju mnogo za ponuditi pravnoj znanosti ispitujući pravne postupke duž veritističke dimenzije u svrhu njihova poboljšanja, stoga njihovo uključivanje u pravnu edukaciju, razumijevanje i integracija u pravne procese može omogućiti rješenje aktualnih problema. Promicanje i prihvaćanje interdisciplinarnosti može biti korektiv postojećih pravnih praksi i omogućiti približavanje njihovu epistemičkom cilju.

¹⁶⁴ Sunstein, Cass R., and Reid Hastie. „Making Dumb Groups Smarter.” Harvard Business Review, vol. December 2014, Dec. 2014, <https://hbr.org/2014/12/making-dumb-groups-smarter>.

4.4.2. Analiza suprotstavljenih hipoteza

Jedna od metoda koja bi učinkovito mogla uključiti pravno obrazovanje je analiza suprotstavljenih hipoteza. U kaznenom postupku, suci ili porote moraju odlučiti jesu li osumnjičenci krivi za djelo koje im se stavlja na teret. Takva odluka zahtijeva od donositelja odluke (u daljnjem tekstu sudac¹⁶⁵) da argumentira na temelju dostupnih dokaza do konačne presude. Da bi to učinio, sudac mora odlučiti što je dokazano istinito. Taj proces može se usporediti s testiranjem hipoteza o tome što se dogodilo; krivnja koju je predstavilo tužiteljstvo, ili alternativni scenarij nevinosti koji je najvjerojatnije prezentirala obrana. Važan aspekt utvrđivanja je li nešto istinito, je potreba za pokušajem opovrgavanja, a ne samo potvrda teorije. Opovrgavanje se odnosi na traženje činjenica koje će opovrgnuti postojeću hipotezu. Popper (2005) je istaknuo da, čak i uz dokaze koji podupiru neku teoriju, ista se može održati samo do predstavljanja dokaza koji opovrgava (ili barem budi opravdanu sumnju) u predstavljeno (što je u pravnim procesima zadatak obrane). Međutim, činjenica da teorija nije opovrgnuta, ne znači nužno da je istinita. Kada pokušava utvrditi je li nešto istinitom, ne treba gledati samo na dokaze koji teoriju podupiru, već bi se trebali pronaći i dokaze koji ju opovrgavaju. Propali ozbiljni pokušaji opovrgavanja povećat će vjerojatnost da je hipoteza istinita.¹⁶⁶

Zadatak obrane okrivljenika jest opovrgnuti optužnicu, odnosno hipotezu o krivnji okrivljenika i dokaze koji su predstavljeni (ili barem pobuditi opravdanu sumnju u krivnju okrivljenika.)

Prema Wagenaaru i sur. (1993), najjednostavniji način pokušaja opovrgavanja optužbe za kazneno djelo je detaljno istražiti što se dogodilo te utvrditi okolnosti i činjenično stanje kaznenog djela. Međutim, u skladu s istraživanjem o pristranosti potvrde (Ask & Granhag, 2005.; Jonas, Schulz-Hardt, Frey i Thelen, 2001.; Wason, 1968), može se očekivati da će postojati pristranost prema dokazima koji potvrđuju

¹⁶⁵ U ovom kontekstu odnosi se na svaku osobu koja prosuđuje o krivnji ili nevinosti okrivljenika, a ne na profesionalne suce u sudskim procesima.

¹⁶⁶ Popper, Karl R. *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge, 2005.

početnu hipotezu, vjerojatno optužbu, i kasniji neuspjeh pokušaja opovrgavanja te hipoteze.¹⁶⁷

Jedna od metoda koja može zaštititi od pristranosti potvrde (eng. *confirmation bias*) i koja se predlaže kao metoda za vježbu u pravnoj edukaciji je metoda suprotstavljenih hipoteza (dalje u tekstu ACH). Međutim, da bi se ispravno primijenila ova metoda, nužno je razumijevanje njene provedbe. Koraci ACH metode su sljedeći:

1. *Identificirati potencijalne hipoteze.*
2. *Napraviti popis značajnih dokaza (ili nedostatka dokaza).*
3. *Za svaku hipotezu razmotriti što se očekuje kao dokaz da je istinita (ako je kriv ili nije kriv) - hipoteza koja ima najmanje nedosljednih dokaza vjerojatno je najvjerojatnija što ne znači da je hipoteza s najkonzistentnijim dokazima najvjerojatnija.*
4. *Izraditi matricu – analizirati kako se svaki dokaz odnosi na svaku hipotezu. Dokaze koji nemaju dijagnostičku vrijednost treba ukloniti iz matrice. Matrica služi kao alat za više razmatranja i analize hipoteza koje bi se inače smatrale malo vjerojatnim.*
5. *Izvući provizorne zaključke o vjerojatnosti svake hipoteze (radije nego da se hipoteze pokušaju dokazati).*
6. *Razmotriti koliko su zaključci osjetljivi na kaznene dokaze i kakve bi posljedice bile da su dokazi obmanjujući. Je li potrebna dodatna istraga?*
7. *Donijeti zaključak u kojemu treba raspravljati o relativnoj vjerojatnosti svih hipoteza.*
8. *Identificirati moguće buduće informacije koje mogu promijeniti ishod analize.*

U studiji koja je provedena u Nizozemskoj i Belgiji¹⁶⁸ cilj je bio utvrditi može li ACH spriječiti pristranost potvrde u obrazloženju s dokazima u kontekstu kaznenog postupka. Na temelju postojeće teorije i prethodnih istraživanja, u navedenoj studiji,

¹⁶⁷ Maegherman, Enide, et al. „Test of the Analysis of Competing Hypotheses in Legal decision-making.” *Applied Cognitive Psychology*, vol. 35, no. 1, Jan. 2021, pp. 62-70.

¹⁶⁸ Ibid.

ispitan je odnos između početnog uvjerenja, pokušaja opovrgavanja i konačne odluke koristeći lažni kazneni slučaj. Sudionici studije bili su bili studenti pravnih fakulteta u Nizozemskoj i Belgiji (N = 191), a dobili su informacije o ACH metodi ili samo opće informacije o pristranostima. Od konačnog uzorka njih 71,7% ispunilo je anketu online. Predstavljen im je opis slučaja s glavnim osumnjičenikom i popisom 24 pitanja, od kojih 6 mogu postaviti o slučaju. Polovica pitanja se odnosila na inkriminirajuće informacije koje su išle u prilog krivnje okrivljenika, dok se druga polovica odnosila na informacije koje su išle u prilog nevinosti okrivljenika i njegovoj oslobađajućoj presudi. Suprotno očekivanjima, sudionici su u oba uvjeta favorizirali pitanja koja se odnose na informacije koje idu u prilog nevinosti okrivljenika i ocijenili oslobađajuće dokaze kao važnije za njihovu odluku. Sudionici u trenutnoj studiji nisu pokazali pristranost potvrde ni u jednom slučaju. Međutim, unatoč uočenom nedostatku pristranosti, čini se da sudionici nisu uspjeli pravilno primijeniti ACH metodu. Primjerice, na temelju bilješki koje su sudionici vodili bilo je jasno da su uglavnom radili popis dokaza, ali nisu koristili ACH matricu prema uputama. Čak i kada su sudionici upitani jesu li koristili matricu, većina je odgovorila da nije. Postoji nekoliko mogućih objašnjenja vezanih uz samu ACH metodu zašto metoda nije pravilno primijenjena. Jedan od njih je nedostatak obuke koju su sudionici prošli. Sudionici su dobili pojednostavljeni opis ACH metode, koja je prethodno testirana radi jasnoće te im je dan primjer slučaja na kojemu su mogli vježbati. Zatim su im postavljena dva kontrolna pitanja o uputama. Iako su sudionici koji su pogrešno odgovorili na ta pitanja isključeni, nije bilo moguće provjeriti jesu li zapravo vježbali na primjeru slučaja. Stoga sudionici možda nisu primijenili upute koje su sudionici primili. Jedna potencijalna implikacija je stoga da ACH zahtijeva obuku prije nego što se uopće može (učinkovito) koristiti. Na temelju sve većeg broja studija u kojima se dovodi u pitanje upotreba ACH tehnike treba razmotriti hoće li prilagodba ACH metode biti dovoljna za suzbijanje pristranosti potvrde ili bi bilo korisno težiti razvoju alternativne metode. U svakom slučaju, bilo bi zanimljivo u budućnosti provesti studiju o tome u kojem broju bi pravni stručnjaci (odvjetnici i suci) ispravno primijenili ACH metodu.¹⁶⁹ Ovo je svakako plodno tlo za daljnje

¹⁶⁹ Maegherman, Enide, et al. „Test of the Analysis of Competing Hypotheses in Legal decision-making.”

istraživanje i uvođenje ove metode u pravno obrazovanje te jedan od logičnih budućih smjerova nastavka ovoga istraživanja u Republici Hrvatskoj, a možda i šire.

5. ZAKLJUČAK

U ovom se radu analizom pravnih procesa propitkivala održivost veritističkog svojstva u pravnom postupku, a hipoteza koja se potvrđuje je da bi se ispravna presuda trebala temeljiti na ispravnim postupcima traženja materijalne istine. Ti su postupci ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe, odnosno objektivno razumna uvjerenja da su istine o određenim činjenicama, pri ocjeni izvedenih dokaza doista točne. Ono na što se fokusirao ovaj rad je ljudski faktor u tom procesu, predstavljanje dokaza, svjedočenja, argumentacija i zaključivanje, odnosno donošenje odluke u pravnom procesu. Analizirani su pravni procesi i proces spoznaje i prosuđivanja pojedinca i skupine prilikom donošenja odluka u pravnom postupku, a rad se oslanja na relevantna istraživanja i korištenje empirijskih primjera. Zaključuje se kako je epistemička odgovornost pravnih sustava neupitna, a pravna edukacija svih aktera u pravnom procesu neophodna te kako promicanje i prihvaćanje interdisciplinarnosti može biti korektiv postojećih pravnih praksi i omogućiti približavanje njihovom epistemičkom cilju.

Epistemički cilj pravnog procesa je utvrđivanje istinitog činjeničnog stanja o okolnostima kaznenog djela, odnosno traženje materijalne istine kako bi se legitimno utvrdilo je li okrivljenik doista počinio kazneno djelo za koje ga se optužuje. Goldmanov veritistički projekt procjene pretpostavlja da postoje neke pravne istine koje bi sudski sustav trebao otkriti, ali to ne znači da sustav uistinu može otkriti te istine, stoga sudski sustav gledamo kao sustav koji promovira ispravne presude koje se oslanjaju na ispravne postupke traženja materijalne istine, a ti su postupci ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe. Pravilno utvrđeno činjenično stanje pretpostavka je donošenja ispravnih presuda, stoga se od svjedoka u kaznenom postupku očekuje se da će govoriti istinu i da neće prešutjeti ništa što mu je poznato o kaznenom djelu o kojem iskazuje i njegovom počinitelju. U radu je pokazano kako svjedočenja imaju veliki utjecaj u sudnici, posebice na utvrđivanje okolnosti kaznenog djela te na donošenje presude o krivnji ili nevinosti okrivljenika. Međutim, kako se pokazalo, kod svjedoka se mogu javiti lažna autobiografska sjećanja, iako izjave koje uključuju ovakvo tumačenje činjenica nisu krivokletstvo, jer ljudi često nesvjesno izvlače pogrešne zaključke bez

namjere da daju lažni iskaz. S obzirom da svjedok svjedoči prema svojim najboljim saznanjima, subjektivno može vjerovati da govori istinu, ali isto ne može imati objektivne istinite vrijednosti. Ukoliko se ne utvrde činjenice, može se dogoditi da su iskazom svjedoka koji je nesvjesno dao lažni iskaz prouzročene teške posljedice za okrivljenika u kaznenome postupku. Teške posljedice za okrivljenika u kaznenome postupku mogu biti prouzročene i ako svjedok svjesno da lažni iskaz. Navedeno može biti potaknuto svjesnim predrasudama (primjerice, motiviranih rasizmom) ili pak, u pozadini može biti ranije spomenuta tvrdnja da je osobi istina relevantna samo zbog vlastitih preferencija koje pak određuju njene ciljeve. Ukoliko posljedice svjedočenja u percepciji svjedoka mogu biti loše po njega, motivacija za davanje lažnog iskaza bit će visoka, bez obzira na tip pristranosti. Ukoliko je pristranost motivirana, primjerice, rasizmom, antisemitizmom ili nekom drugom vrstom svjesne pristranosti, motivacija za djelovanje može varirati. Epistemički cilj pravnog procesa ne može se ostvariti ako svjedoci svjesno govore neistinu prilikom davanja iskaza, odnosno, ukoliko se ne može utvrditi činjenično stanje koje odgovara istini.

Mogli bismo zaključiti da davanje lažnog iskaza ugrožava postavljeni epistemički cilj, međutim, davanje lažnih iskaza je danas mnogo lakše dokazati s obzirom na dostupnu tehnologiju, a i za kazneno djelo protiv pravosuđa propisane su kazne. Nesvjesno davanje lažnog iskaza s visokom motivacijom za djelovanje puno je opasnije. Upravo ovdje postoji veliki prostor za povezivanje epistemoloških istraživanja i pravne prakse, umrežavanje disciplina i promoviranja interdisciplinarnosti što je ključno za poboljšanje pravnih praksi, njihova epistemičkog cilja i veritističke dimenzije.

Nadalje, u ovom radu upućuju se i prigovori sustavima s porotom te se polazi od teze da su sustavi s porotom epistemički nepouzdana odnosno da do materijalne istine dolaze na vrlo nesiguran način. Ukoliko porota donese pogrešnu odluku, odnosno ako je nevinna osoba proglašena krivom, to više nije samo epistemički, već i moralni problem. I ovime se cijeli pravni sustav udaljava od svog epistemičkog cilja, izaziva nepovjerenje javnosti, a i njegova epistemička (ne)odgovornost dovodi se u pitanje.

Porota je tijelo sazvano da donese nepristranu presudu, međutim, s obzirom na to da su porotnici osobe koje u suštini nisu pravno obrazovane, epistemička odgovornost pravnog sustava je pripremiti te ljude kako bi imali sposobnost donijeti pravednu i ispravnu presudu. Razumno je za pretpostaviti da presuditelj mora imati određenu razinu razumijevanja činjenica i postupka odlučivanja kako bi u svakom slučaju donio odgovarajuću presudu, ali ostaju otvorena pitanja o tome koja bi se razina razumijevanja trebala zahtijevati. Prosudba nije i ne može biti potpuno racionalna, a u radu je prikazano kako heuristike i pristranosti utječu na donošenje odluka u pravnom postupku.

Porotnici su najčešće građani koji ispunjavaju svoju građansku dužnost, a istovremeno se razlikuju po stupnju obrazovanja, mentalitetu, karakteru i osobnim iskustvima. Porotnike ništa ne može pripremiti ili educirati na neke od situacija s kojima će se susresti u sudnici, stoga svoje iskustvo posljedično mogu smatrati vrlo stresnim jer moraju donijeti važnu odluku o tuđoj sudbini što za neke porotnike može biti golema odgovornost i stres. Osim toga, vremenski pritisci, reputacijski pritisci i uvjeti u kojima porota donosi odluke itekako utječu na konačni ishod vijećanja.

Ipak, postoje dokazi da skupine koje promišljaju mogu ispraviti ili smanjiti određene predrasude. Za probleme koji imaju „eureka“ rješenja (pravi odgovor, jednom objavljen, jasan je svima), grupe dobro prolaze čak i ako pojedinačni članovi započnu pristrano. Grupe su također bolje od pojedinaca u prevladavanju egocentričnih predrasuda. Pojedinaac će se usredotočiti na vlastiti ukus - što voli, a što ne. Ako se posavjetuje s drugima, vjerojatno će saznati da su njegovi ukusi idiosinkratični. U takvim slučajevima, grupno razmatranje daje važan korektiv. Utjecaj heuristike dostupnosti također je malo smanjen u grupama. Pojedinačni članovi mogu se osloniti na „što im padne na pamet“, ali će vjerojatno imati različita sjećanja, što daje reprezentativniji uzorak na razini grupe. Bitno da nepomenuti da su porotnici dvanaest ljudi bez prethodnog pravnog znanja i posjeduju različite razine obrazovanja, te mogu imati različite kognitivne sposobnosti.

Svakako podržavamo teoriju argumentacije te smatramo da je to onaj idealni model koji bi se mogao primijeniti na odlučivanje u grupi kada bismo bili sigurni da ljudi

mogu izvesti ispravnu konkluziju temeljem premisa, odnosno, ako argument proizvede vjerovanje u određeni, ispravni, zaključak. Vjerujemo da je snaga argumenta i način rasprave na ovaj način nit vodilja i za donošenje odluke porote, međutim, upozoravamo na sljedeće:

1. Upućenost u temu o kojoj se raspravlja. Porotnici su ljudi različitog stupnja obrazovanja s ograničenim znanjem pravnog procesa. Moramo uzeti u obzir i obrazovanje iz polja logike i sposobnost izvedbe argumenta, odnosno ispravnog zaključka temeljem zadanih premisa.

2. Pritisak da se odluka, odnosno zaključak mora donijeti jednoglasno. S obzirom da navedeno, vrlo je vjerojatno da će se neke osobe prilagoditi odluci većine kako bi skratili vrijeme vijećanja ili jednostavno, neodobravanje drugih.

3. Teorija argumentacije ne isključuje pristranost potvrde, već je analizira i navodi kako se ona umanjuje kod članova grupe koji žele biti dobro informirani. Ono što se ovdje naglašava je upravo nedostatak adekvatnog informiranja porotnika koji nisu pravni stručnjaci o samom pravnom procesu.

Teorija argumentacije je idealan model kojega treba vježbati i usavršavati. Sve dok nemamo jasnu potvrdu da 12 ljudi može izvesti valjane zaključke temeljem danih premisa i donijeti jednoglasnu odluku, ona je vrlo opasan argument u ovom slučaju.

Idući primjer koji je spomenut u radu, a koji bi mogao ići u prilog postojanja porote jest Condorcetov teorem porote. Condorcet je tvrdio da postoje situacije u kojima je preporučljivo povjeriti odluku skupini pojedinaca manje kompetencije nego jednom pojedincu veće kompetencije. Međutim, da bi se ovaj teorem poštovao kako je i zamišljen, osobe koje donose odluku, odnosno glasači moraju zadovoljavati 3 uvjeta: moraju biti kompetentni, što znači da vjerojatnost da će donijeti ispravnu odluku mora nadilaziti nasumičnost ili statističku vrijednost od $p = 0.5$. Članovi porote najčešće su građani koji nemaju osnovno (pred)znanje prava niti su školovani za porotnike. Često nisu svjesni svojih pristranosti niti su trenirani da ih potisnu prilikom slušanja svjedoka i donošenja odluke. Nadalje, osobe koje su zadužene za donošenje odluke moraju biti neovisne, što znači da svoje odluke moraju donositi samo temeljem osobne analize dostupnih dokaza. Ovo postaje

posebno zanimljivo kada se primijeni na porotu, s obzirom da, čak i nakon formiranja mišljenja i donošenja odluka temeljem analize dostupnih dokaza, porota se povlači u svoje odaje, gdje pojedinci raspravljaju o svemu što im je predočeno. Tendencija pojedinaca da se ušutkaju ili prilagode tuđim mišljenjima, da članovi skupine slijede izjave i postupke onih koji su prvi govorili ili djelovali te se fokusiraju se na ono što već svi znaju - i stoga ne uzimaju u obzir kritične informacije koje možda ima samo jedna ili nekoliko osoba, ne smije se zanemariti. Naposljetku, donositelji odluke moraju biti iskreni, odnosno, ne bi smjeli gledati vlastitu korist već ono što doista smatraju ispravnim. Drugim riječima, ne bi se smjeli ušutkavati i prilagođavati glasnijim i dominantnijim članovima porote ili pak donijeti odluku kako bi što prije otišli svojim kućama i zaključili postupak. Condorcetova tvrdnja da postoje situacije u kojima je preporučljivo povjeriti odluku skupini pojedinaca manje kompetencije nego jednom pojedincu veće kompetencije je zanimljiva i primjenjiva kada se govori o donošenju odluka u pravnim procesima i razlici između kontinentalnog i anglosaksonskog pravnog sustava. Suci koji pretežno donose odluke u kontinentalnom sustavu su profesionalci s pravnim obrazovanjem i većim kompetencijama za odlučivanje u pravnom postupku nego skupina pojedinaca (porota) koji imaju manje kompetencije u području prava. Želimo li stvoriti sustav u kojem je zajamčeno pravo na pošteno i nepristrano suđenje, nameće se zaključak da donošenje odluka moramo prepustiti pravnim stručnjacima, ili barem ljudima s dobrim poznavateljima prava, psihologije i sposobnošću valjanog logičkog zaključivanja.

Epistemička odgovornost pravnog sustava jest promicati ispravne postupke traženja materijalne istine, koji su ispravni u onoj mjeri u kojoj promiču ispravne prosudbe. To uključuje i epistemičku dužnost, odnosno pripremu svih aktera u pravnom postupku za aktivno i odgovorno praćenje pravnog postupka te donošenje odluka u skladu s (ispravnim) prosudbama. Pravilno utvrđeno činjenično stanje pretpostavka je donošenja ispravnih presuda, stoga se od svjedoka u kaznenom postupku očekuje da će govoriti istinu i da neće prešutjeti ništa što mu je poznato o kaznenom djelu o kojem iskazuje i njegovom počinitelju. Biti epistemički odgovoran zahtijeva uključivanje u niz praksi ili navika koje nam pomažu razviti bolje

razumijevanje sebe, drugih i društva, a epistemička odgovornost i dužnost pravnog sustava je da pripremi donositelje odluka, čak i one bez pravnog predznanja za suđenje. Kako se pokazalo, suci su pravni stručnjaci koji mogu biti trenirani za prepoznavanje i minimiziranje pristranosti prilikom donošenja odluka. Suci su visoko obučeni, visoko odabrani i podložni strogim profesionalnim normama kojima se laici koji nemaju (pred)znanje prava ne mogu dobro približiti, a smjernice i pravila (kaznenog) zakona ipak mogu smanjiti heuristike i pristranosti te donošenje odluka usmjeriti u epistemički ispravnom smjeru.

Epistemička odgovornost porotnika pak može biti dovedena u pitanje i zato jer ne pristupaju svi porotnici slučaju na isti način, posebice u kaznenopravnom procesu u sustavima gdje odluka mora biti donesena jednoglasno. Pravni stručnjaci su trenirani za prepoznavanje i minimiziranje pristranosti prilikom donošenja odluka te imaju visoko razumijevanje pravnih normi i podložni su strogim profesionalnim normama kojima se laici koji nemaju (pred)znanje prava ne mogu dobro približiti, te se u slučaju donošenja odluka od strane porote u anglosaksonskom sustavu može zaključiti kako se pravna praksa odmiče od svog epistemičkog cilja. S druge strane, edukacija pravnih stručnjaka, odnosno njihovog obrazovanja i svojevrijednog uključivanja u niz praksi kako bi razvili bolje razumijevanje pravnog procesa upućuje na visok stupanj zadovoljenja epistemičke odgovornosti pravnih aktera i posljedično, pravnog sustava. U ovom su radu postojeće pravne prakse ispitane korištenjem empirijskih primjera uz veritističku dimenziju te se može iskazati zabrinutost kada govorimo o ispunjavanju epistemičke dužnosti pravnog sustava koji se temelji na veritizmu. Čini se da epistemička dužnost pravnog sustava u suđenjima s porotom podbacuje te kako je u ovakvim pravnim sustavima teže zadovoljiti epistemički cilj pravnog procesa nego u sustavima u kojima odluke donose obučeni pravni profesionalci (suci) u skladu sa zakonskim smjernicama unutar kojih djeluju. Prednost se stoga daje praksi kontinentalnog pravnog sustava nad anglosaksonskim. U slučaju pravnih procesa pokazalo se kako je ipak preporučljivije donošenje odluke prepustiti pojedincu veće kompetencije u području prava (sucu) nego skupini pojedinaca (porota) koji imaju manje kompetencije u području prava. U kontinentalnom sustavu, nacionalno kazneno pravo prisiljava sud

da poštuje određena formalna pravila prije, tijekom i nakon suđenja, stoga je donošenje odluka međuigra između ljudske prosudbe (i svih heuristika i pristranosti koje se mogu primijeniti) i proceduralnih okvira koji mogu služiti kao korektiv. Naravno, postoje situacije u kojima je preporučljivo povjeriti odluku skupini pojedinaca manje kompetencije nego jednom pojedincu veće kompetencije, no uzevši u obzir složenost pravnog postupka, pravne terminologije i zaštite čovjekove slobode koja se naglašava, ovdje to nije slučaj. Osobe koje donose odluku u pravnim procesima, odluku o krivnji ili nevinosti i tijekom daljnjeg života osobe, koji može uključivati i lišavanje slobode spomenutog pojedinca, moraju biti kompetentni, neovisni i iskreni. Moraju znati svoje odluke donositi temeljem analize dostupnih dokaza, pravnog okvira i poznavajući pravnu terminologiju. Razumno je pretpostaviti da presuditelj za činjenice i proces mora imati određenu razinu razumijevanja kako bi u svakom slučaju donio odgovarajuću presudu, ali postavljaju se opravdana pitanja o tome koja bi se razina razumijevanja trebala zahtijevati.

Budući da bi veritistička epistemologija mogla dati odgovor koliko dobro (pravna) znanost funkcionira i na koji način bi se mogla poboljšati, ova disertacija ima za svrhu potaknuti filozofske rasprave i naglasiti važnost proučavanja i primjene epistemologije pravnih procesa s ciljem njihovih unaprjeđenja te zaključuje kako je interdisciplinarnost ključ i kako filozofija, logika, psihologija, lingvistika i ostala područja znanosti mogu biti ključne za promicanje postupaka za donošenje ispravnih prosudbi.

Tehnike smanjenja pristranosti odnose se na uspostavu procesa koji bi trebali smanjiti utjecaj kognitivnih pristranosti, a s ciljem pomaganja ljudima da razmišljaju na racionalniji i optimalniji način. Smanjenje pristranosti obično se postiže upotrebom raznih tehnika koje mogu djelovati na bilo koji broj i vrstu kognitivnih pristranosti. Modificiranjem načina na koji se prezentiraju informacije, mogu se smanjiti određene kognitivne pristranosti. Budući da način na koji se informacije prezentiraju ima presudan utjecaj na način na koji ih ljudi obrađuju, informacije bi trebale biti prezentirane sukladno uspostavljenom ispravnom postupku traženja materijalne istine, a koji potiče ljude da se uključe u ispravan proces zaključivanja, odnosno, kako bi donijeli ispravnu prosudbu. Način ispitivanja svjedoka, tehnike

uvodne i završne riječi, važne su u edukaciji pravnika. Isto tako, sudac je dužan prepoznati prezentacije informacija koje mogu rezultirati navođenjem svjedoka na zaključke. Mnoge kognitivne predrasude mogu se ublažiti odvajanjem vremena za pažljivo promišljanje relevantnih informacija što daje dovoljno vremena za promišljanje o procesu zaključivanja i uključivanje u druge vrste korisnih misaonih obrazaca, kao što je razmatranje alternativnih gledišta. Uključivanje psihologije u pravnu edukaciju ovdje može odigrati značajnu ulogu. Kada govorimo o poroti, ponovno se mora naglasiti kako većina ljudi koji su pozvani da služe kao porotnici nikad prije nije bili na sudu. Propisi i postupci koji su uključeni u svako kazneno suđenje može zbuniti čak i najinteligentnijeg porotnika stoga je ključno naglasiti njegovu epistemičku odgovornost i kvalitetno pripremiti porotnike za suđenje. Bilo bi dobro uvesti praksu da se porotnicima pruži jasan priručnik o donošenju odluka u pravnom postupku te da prođu osnovnu edukaciju o pristranostima. Vježbanje donošenja odluka u grupi primjenom metoda navedenih u ovom radu može rezultirati boljim razumijevanjem uloge porotnika i porote općenito te približavanjem epistemičkom cilju pravnog procesa u sustavima s porotom. Promicanje i prihvaćanje interdisciplinarnosti može biti korektiv postojećih pravnih praksi i omogućiti približavanje njihovu epistemičkom cilju. Upravo se zato kao rješenje predlaže povezivanje epistemoloških istraživanja s edukacijom i praksom u pravu.

Jedna od metoda koja bi učinkovito mogla uključiti pravno obrazovanje je vježbanje izvođenja valjanog zaključka temeljem zadanih premisa i građenje argumentacijske linije te analiza suprotstavljenih hipoteza koja je svakako plodno tlo za daljnje istraživanje i uvođenje ove metode u pravno obrazovanje te jedan od logičnih budućih smjerova nastavka ovoga istraživanja u Republici Hrvatskoj, a možda i šire.

Naposljetku, temeljem studija predstavljenih u ovome radu zaključuje se kako su pravni stručnjaci trenirani za prepoznavanje i minimiziranje pristranosti prilikom donošenja odluka te imaju visoko razumijevanje pravnih normi te su podložni strogim profesionalnim normama kojima se laici koji nemaju (pred)znanje prava ne mogu dobro približiti, čime se u slučaju donošenja odluka od strane porote može zaključiti kako se pravna praksa u tom slučaju odmiče od svog epistemičkog cilja. Edukacijom budućih pravnika postavljaju se temelji za prepoznavanje i

minimiziranje pristranosti prilikom donošenja odluka te razumijevanje pravnih normi i promicanje ispravnih postupaka za donošenje ispravnih prosudbi, a ispreplitanjem disciplina se prepoznaju i povezuju znanja, tj. podatci i informacije iz relevantnih disciplina te se, slučaju (kaznenog) prava konstantno mogu evaluirati postojeće prakse duž veritističke dimenzije s ciljem približavanja njihovu epistemičkom cilju.

POPIS KORIŠTENE LITERATURE I IZVORA:

- [1.] Abele, Susanne, et al. Information Sharing, Cognitive Centrality, and Influence Among Business Executives During Collective Choice. 6 Sept. 2005. Social Science Research Network, <https://papers.ssrn.com/abstract=800211>.
- [2.] Arkes, Hal R., and Catherine Blumer. „The Psychology of Sunk Cost.” *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol. 35, no. 1, Feb. 1985, pp. 124-40. DOI.org (Crossref), [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(85\)90049-4](https://doi.org/10.1016/0749-5978(85)90049-4).
- [3.] Asch, Solomon E. „Effects of Group Pressure upon the Modification and Distortion of Judgment.” In H. Guetzkow (Ed.) *Groups, Leadership and Men*. Pittsburgh, PA: Carnegie Press, 1951.
- [4.] Asch, S. E. (1952). Group forces in the modification and distortion of judgments. In S. E. Asch, *Social psychology* (pp. 450-501). Prentice-Hall, Inc. <https://doi.org/10.1037/10025-016>
- [5.] Asch, Solomon E. „Studies of Independence and Conformity: I. A Minority of One against a Unanimous Majority.” *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9), 1-70, 1956.
- [6.] Beeghly, Erin, and Alex Madva, editors. *An Introduction to Implicit Bias: Knowledge, Justice, and the Social Mind*. Routledge, 2020. (Holroyd, Jules & Puddifoot, Katherine (2020). *Epistemic Injustice and Implicit Bias* in Beeghly, Erin, and Alex Madva, editors. *An Introduction to Implicit Bias: Knowledge, Justice, and the Social Mind*)
- [7.] Bell, Brad E., and Elizabeth F. Loftus. „Degree of Detail of Eyewitness Testimony and Mock Juror Judgments1.” *Journal of Applied Social Psychology*, vol. 18, no. 14, Nov. 1988, pp. 1171–92. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1988.tb01200.x>.
- [8.] Bias_1 Noun - Definition, Pictures, Pronunciation and Usage Notes | Oxford Advanced Learner's Dictionary at OxfordLearnersDictionaries.Com:

https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/bias_1#:~:text=OPAL%20W,not%20based%20on%20fair%20judgement Pristupljeno 26 Sept. 2022.

- [9.] Blackstone, William, and William Draper Lewis. Commentaries on the Laws of England: In Four Books. Lawbook Exchange, 2007.
- [10.] Borchard, Edwin Montefiore, and E. Russell Lutz. Convicting the Innocent; Sixty-Five Actual Errors of Criminal Justice. Garden City, N.Y., Garden City publishing company, inc, [c1932]. Internet Archive, <http://archive.org/details/convictinginnoce00borcrich>
- [11.] Budescu, David V., and Meira Bruderman. „The Relationship between the Illusion of Control and the Desirability Bias.” Journal of Behavioral Decision Making, vol. 8, no. 2, June 1995, pp. 109-25. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1002/bdm.3960080204>.
- [12.] Collman, Ashley. ‘Youngest Person Executed in 20th Century Exonerated’. Mail Online, 17 Dec. 2014, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2877958/Judge-Boy-14-shouldnt-executed-SC.html> Pristupljeno 20. rujna 2023.
- [13.] Corpus Iuris Civilis | Hrvatska enciklopedija. : <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=12521> Pristupljeno 26 Sept. 2022.
- [14.] „Perjury - Definition, Examples, Cases, Processes.” Legal Dictionary, 18 July 2015, <https://legaldictionary.net/perjury/>.
- [15.] Damaška, Mirjan R. The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process. Yale University Press, 1986.
- [16.] Debiasing: How to Reduce Cognitive Biases in Yourself and in Others – Effectiviology. <https://effectiviology.com/cognitive-debiasing-how-to-debias/> Pristupljeno 27. listopada 2022.
- [17.] ‘Defense Witness May Have Seen Bronco - UPI Archives’. UPI, <https://www.upi.com/Archives/1995/07/12/Defense-witness-may-have-seen-Bronco/6515805521600/>, pristupljeno 10. listopada 2022.

- [18.] DeKay, Michael L. „The Difference between Blackstone-Like Error Ratios and Probabilistic Standards of Proof.” *Law & Social Inquiry*, vol. 21, no. 01, 1996, pp. 95-132. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.1996.tb00013.x>.
- [19.] De Keijser, Jan W., and Peter J. Koppen. „Paradoxes of Proof and Punishment: Psychological Pitfalls in Judicial Decision Making.” *Legal and Criminological Psychology*, vol. 12, no. 2, Sept. 2007, pp. 189-205. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1348/135532506X118721>.
- [20.] de Keijser, Jan W., et al. „Wrongful Convictions and the Blackstone Ratio: An Empirical Analysis of Public Attitudes.” *Punishment & Society*, vol. 16, no. 1, Jan. 2014, pp. 32-49. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1177/1462474513504800>.
- [21.] „Defense Witness May Have Seen Bronco.”
<https://www.upi.com/Archives/1995/07/12/Defense-witness-may-have-seen-Bronco/6515805521600/> Pristupljeno 13. listopada 2022.
- [22.] Državni zavod za statistiku, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2015., Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2016., Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2017., Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2018. te Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2017., Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2019.
<https://podaci.dzs.hr/hr/search?q=punoljetni%20po%C4%8Dinitelji%20kaznenih%20djela,%20prijave,%20optu%C5%BEbe%20i%20osude>: Pristupljeno 13 Oct. 2022. i 19. rujna 2023.
- [23.] Edmond, Gary, and Kristy A. Martire. „Just Cognition: Scientific Research on Bias and Some Implications for Legal Procedure and Decision-Making.” *The Modern Law Review*, vol. 82, no. 4, July 2019, pp. 633-64. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1111/1468-2230.12424>.
- [24.] Epistemologija | Hrvatska enciklopedija.
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18148>. Pristupljeno 22. kolovoza 2022.

- [25.] „Equal Justice Initiative.” Equal Justice Initiative, <https://eji.org/>. Pristupljeno 26. rujna 2022.
- [26.] Erasmus, Pierre, and Maya Daneva. „An Empirical Study on Memory Bias Situations and Correction Strategies in ERP Effort Estimation.” Product-Focused Software Process Improvement, edited by Pekka Abrahamsson et al., vol. 9459, Springer International Publishing, 2015, pp. 227-42. DOI.org (Crossref), https://doi.org/10.1007/978-3-319-26844-6_17
- [27.] Faculty of Law and Administration, University of Szczecin, Szczecin, Poland, and Michał Peno. „Philosophy of Punishment: Normative Models and Construction Principles of Legal Systems.” Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 69, no. 3, July 2019, pp. 411-32. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.3935/zpfz.69.3.04>.
- [28.] „Philosophy of Punishment: Normative Models and Construction Principles of Legal Systems.” Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 69, no. 3, July 2019, pp. 411–32. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.3935/zpfz.69.3.04>.
- [29.] Federal Judicial Center |. <https://www.fjc.gov/>. Pristupljeno 30. rujna 2022.
- [30.] Goldman, Alvin I. Knowledge in a Social World. Clarendon Press ; Oxford University Press, 1999.
- [31.] Goodman-Delahunty, Jane, and Ryan Essex. „Judicial Directions and the Criminal Standard of Proof: Improving Juror Comprehension.” Journal of Judicial Administration (JJA) (75-94), 2014.
- [32.] Grounds, Adrian. ‘Psychological Consequences of Wrongful Conviction and Imprisonment’. Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, vol. 46, no. 2, Jan. 2004, pp. 165-82. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.3138/cjccj.46.2.165>
- [33.] Hightower, Ross, and Lutfus Sayeed. „Effects of Communication Mode and Prediscussion Information Distribution Characteristics on Information Exchange in Groups.” Information Systems Research, vol. 7, no. 4, Dec. 1996, pp. 451-65. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1287/isre.7.4.451>.

- [34.] Hoskins, Zachary, and Jon Robson, editors. *The Social Epistemology of Legal Trials*. Routledge, 2021.
- [35.] Information Sharing, Cognitive Centrality, and Influence Among Business Executives During Collective Choice.
- [36.] „Innocence Project - Help Us Put an End to Wrongful Convictions!” Innocence Project, <https://innocenceproject.org/> Pristupljeno 26. rujna 2022.
- [37.] Jellema, Hylke. „The Reasonable Doubt Standard as Inference to the Best Explanation.” *Synthese*, vol. 199, no. 1–2, Dec. 2021, pp. 949–73. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02743-8>.
- [38.] Johnson, Dick Lansden. „Pre-Trial Education of Jurors.” *Journal of Criminal Law and Criminology (1931-1951)*, vol. 38, no. 6, Mar. 1948, p. 620. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.2307/1138693>.
- [39.] Judge. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/judge>. Pristupljeno 14. listopada 2022.
- [40.] „Judges in the Lab.” *The Practice*, <https://thepractice.law.harvard.edu/article/judges-in-the-lab/> Pristupljeno 13. listopada 2022.
- [41.] Kalin, Boris. *Povijest filozofije (s odabranim tekstovima filozofa)*. Školska knjiga, 2003.
- [42.] Koehler, Derek J., and Nigel Harvey, editors. *Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*. 1st ed, Blackwell Pub, 2004.
- [43.] Krivokletstvo | Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34059>. Pristupljeno 22. kolovoza 2022.
- [44.] Lippmann, Walter, and Oliver Wendell Holmes Collection (Library of Congress). *Public Opinion*. New York: Harcourt Brace and Company, 1922.

- [45.] Liu, John Zhuang, and Lei Chen. „Jury Trial and Public Trust in the Judiciary: Evidence from Cross-Countries Comparison.” *Asia Pacific Law Review*, vol. 28, no. 2, July 2020, pp. 412–36. Taylor and Francis+NEJM, <https://doi.org/10.1080/10192557.2020.1867794>
- [46.] Loftus, Elizabeth F. „Planting Misinformation in the Human Mind: A 30-Year Investigation of the Malleability of Memory: Figure 1.” *Learning & Memory*, vol. 12, no. 4, July 2005, pp. 361–66. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1101/lm.94705>.
- [47.] Loftus, Elizabeth F., and John C. Palmer. „Reconstruction of Automobile Destruction: An Example of the Interaction between Language and Memory.” *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, vol. 13, no. 5, Oct. 1974, pp. 585–89. DOI.org (Crossref), [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(74\)80011-3](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(74)80011-3).
- [48.] Ljubanović, Boris. ‘Načelo traženja materijalne istine i upravni postupak’. *Hrvatska i komparativna javna uprava*, vol. 19, no. 4, Dec. 2019
- [49.] Maegherman, Enide, et al. „Test of the Analysis of Competing Hypotheses in Legal decision-making.” *Applied Cognitive Psychology*, vol. 35, no. 1, Jan. 2021, pp. 62–70. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1002/acp.3738>.
- [50.] Mercier, Hugo, and Dan Sperber. ‘Why Do Humans Reason? Arguments for an Argumentative Theory’. *Behavioral and Brain Sciences*, vol. 34, no. 2, Apr. 2011, pp. 57–74. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1017/S0140525X10000968>
- [51.] Miller, Monica K., et al. „Trust in the Jury System: A Comparison of Australian and U.S. Samples.” *Psychiatry, Psychology, and Law*, vol. 28, no. 6, pp. 823–40. PubMed Central, <https://doi.org/10.1080/13218719.2020.1862002>.
Pristupljeno 21. studenoga 2022.
- [52.] Ministarstvo pravosuđa i uprave Republike Hrvatske, mrežna stranica www.mpu.gov.hr Pristupljeno 5. srpnja 2023.
- [53.] „Nevin dok se ne dokaže suprotno? Istraživanje o presumpciji nevinosti.” *Kuća Ljudskih Prava*, 23 Oct. 2018, <https://www.kucaljudskihprava.hr/2018/10/23/nevin-dok-se-ne-dokaze-suprotno-istrazivanje-o-presumpciji-nevinosti/>

- [54.] New Zealand, editor. Juries in Criminal Trials. The Commission, Part Two, 2000.
- [55.] „Perjury: The Forgotten Offense.” The Journal of Criminal Law and Criminology (1973-), vol. 65, no. 3, Sept. 1974, p. 361. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.2307/1142605>.
- [56.] Police Perjury | Definition, Testifying Laws & Examples'. Study.Com, <https://study.com/learn/lesson/police-perjury-testifying-laws-penalties.html>.
Pristupljeno 28. rujna 2023.
- [57.] Popper, Karl R. The Logic of Scientific Discovery. Routledge, 2005.
- [58.] Presuda | Hrvatska enciklopedija.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50223>. Pristupljeno: 3. studenoga 2022.
- [59.] Rawls, John. A Theory of Justice. Original ed, Belknap Press, 2005.
- [60.] Repko, Allan F. Interdisciplinary Research: Process and Theory. SAGE, 2008;
- [61.] Risling, Greg. LAPD Officer Sentenced in Perjury Case. News Release, Los Angeles County District Attorney's Office, 9 Apr. 2014,
https://da.lacounty.gov/sites/default/files/press/040914_LAPD_Officer_Sentenced_in_Perjury_Case.pdf
- [62.] Ross, L. (2023). The curious case of the jury-shaped hole: A plea for real jury research. The International Journal of Evidence & Proof, 27(2), 107–125.
<https://doi.org/10.1177/13657127221150451>
- [63.] „Rule 102. Purpose.” LII / Legal Information Institute,
https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_102. Pristupljeno 26. rujna 2022.
- [64.] „Rule 403. Excluding Relevant Evidence for Prejudice, Confusion, Waste of Time, or Other Reasons.” LII / Legal Information Institute,
https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_403. Pristupljeno 3. listopada 2022.

- [65.] Sagana, A., and D. A. G. van Toor. „The Judge as a Procedural Decision-Maker: Addressing the Disconnect Between Legal Psychology and Legal Practice.” *Zeitschrift Für Psychologie*, 228(3), 226-228, 2020, <https://doi.org/https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000417>.
- [66.] Salganik, Matthew J., et al. „Experimental Study of Inequality and Unpredictability in an Artificial Cultural Market.” *Science*, vol. 311, no. 5762, Feb. 2006, pp. 854–56. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1126/science.1121066>.
- [67.] Samuel, Geoffrey. „Interdisciplinarity and the Authority Paradigm: Should Law Be Taken Seriously by Scientists and Social Scientists?” *Journal of Law and Society*, vol. 36, no. 4, Dec. 2009, pp. 431–59; DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1111/j.1467-6478.2009.00478.x>.
- [68.] Scoboria, Alan, et al. „A Mega-Analysis of Memory Reports from Eight Peer-Reviewed False Memory Implantation Studies.” *Memory*, vol. 25, no. 2, Feb. 2017, pp. 146–63. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1080/09658211.2016.1260747>.
- [69.] Slobogin, Christopher. „Testilying: Police Perjury and What to Do About It.” *67 University of Colorado Law Review*, 1996.
- [70.] Sokanović, Lucija. „Davanje lažnog iskaza vs. pravo na zaborav: Imaju li svjedoci pravo na zaborav i zabunu u kaznenim postupcima.” *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 58, no. 1, Feb. 2021, pp. 211–31. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.31141/zrpf.2021.58.139.211>.
- [71.] Stereotip | Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58036> Pristupljeno 13. listopada 2022.
- [72.] Subotić, Vanja. ‘Logičko zaključivanje i ekspertiza: Prednosti konekcionističkog razmatranja entimema’. *Filozofska istraživanja*, vol. 41, no. 1, Mar. 2021, pp. 197–211. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.21464/fi41112>
- [73.] Summaries of 46 Cases in Which Mistaken or Perjured Eyewitness Testimony Put Innocent Persons on Death Row. Death Penalty Information Center, <https://files.deathpenaltyinfo.org/legacy/files/pdf/StudyCWC2001A.pdf>.

- [74.] Sunstein, Cass R. „On Legal Theory and Legal Practice.” THEORY AND PRACTICE (1995), pp. 267-287, vol. 37, American Society for Political and Legal Philosophy, 1995.
- [75.] Sunstein, Cass R., Schkade David, Ellman M. Lisa and Sawicki Andres „Are Judges Political? An Empirical Analysis of the Federal Judiciary“. Brookings Institution Press, 2006.
- [76.] Sunstein, Cass R., and Reid Hastie. „Making Dumb Groups Smarter.” Harvard Business Review, vol. December 2014, Dec. 2014, <https://hbr.org/2014/12/making-dumb-groups-smarter>
- [77.] Šernhorst, Nevenka. Utvrđivanje nepristranosti suda/suca | Novi informator. <https://informator.hr/strucni-clanci/utvrdivanje-nepristranosti-suda-suca#footnote-94013-3-backlink>. Pristupljeno 25. rujna 2023.
- [78.] Tversky, Amos, and Daniel Kahneman. „Availability: A Heuristic for Judging Frequency and Probability.” Cognitive Psychology, vol. 5, no. 2, Sept. 1973, pp. 207–32. DOI.org (Crossref), [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(73\)90033-9](https://doi.org/10.1016/0010-0285(73)90033-9).
- [79.] Ustav Republike Hrvatske - Zakon.hr. <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>. Pristupljeno 25. rujna 2023.
- [80.] Weinstein, Ian. „Don’t Believe Everything You Think: Cognitive Bias in Legal Decision Making,.” 8 Clinical L. Rev. 783 (2002-2003), http://ir.lawnet.fordham.edu/faculty_scholarship/422
- [81.] „Wrongful Convictions.” Equal Justice Initiative, <https://eji.org/issues/wrongful-convictions/>. Pristupljeno 13. listopada 2022.
- [82.] Yama, Hiroshi, et al. „Hindsight Bias in Judgments of the Predictability of Flash Floods: An Experimental Study for Testimony at a Court Trial and Legal Decision Making.” Applied Cognitive Psychology, vol. 35, no. 3, May 2021, pp. 711–19. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1002/acp.3797>.
- [83.] Zakon o kaznenom postupku, pročišćeni tekst Zakona, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19,

130/20, 80/22, na snazi od 19.07.2022. na snazi od 19.07.2022.

Zakon.Hr. <https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku>. Pristupljeno 26 rujna 2023.

- [84.] Zenker, Frank, et al. „Reasons Pro et Contra as a Debiasing Technique in Legal Contexts.” *Psychological Reports*, vol. 121, no. 3, June 2018, pp. 511–26. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.1177/0033294117729807>

ILUSTRACIJE:

Popis tablica:

Tablica br. 1: Osnovni prikaz taksonomije pristranosti

Tablica br. 2: Prijave za davanje lažnog iskaza punoljetnih osoba

Tablica br. 3: Okrivljene punoljetne osobe za davanje lažnog iskaza

Tablica br. 4: Heuristike i pristranosti prilikom donošenja odluka

Tablica br. 5: Benefiti povezivanja interdisciplinarnosti i edukacije

Popis fotografija:

Fotografija 1. George Stinney Junior

Izvor Reddit:

https://www.reddit.com/r/pics/comments/gxkdsm/george_stinney_jr_the_youngest_person_to_be/?rdt=37168

PRIVICI:

1. Transkript intervjua s porotnikom u kaznenom postupku
2. Transkript intervjua s porotnikom u građanskom postupku
3. Obrazac informiranog pristanka za provođenje intervjua

PRIVITAK 1.

Transkript intervjua s porotnikom u kaznenom postupku

1. *Jeste li prije suđenja dobili neku vrstu priručnika/priručnika za porotu?*

Odgovor: Ne

2. *Jesu li članovi porote tijekom pripreme za suđenje bili obučeni o poznavanju i/ili izbjegavanju pristranosti (ako da, navedite)?*

Odgovor: Ne

3. *Jeste li zadovoljni načinom na koji je porota pripremljena za suđenje?*

Odgovor: Ne, uopće nisam (1)

4. *Koliko znate, jesu li ostali porotnici imali istu razinu obrazovanja kao vi?*

Odgovor: Ne

5. *Ukratko opišite kako je tekla priprema porote za suđenje.*

Odgovor: Porota je dobila opći pregled o tome kako odlučiti/donijeti presudu

6. *Koliko je porotnika bilo prisutno na suđenju?*

Odgovor: 12

7. *Je li presuda morala biti jednoglasna?*

Odgovor: Da

8. *Koliko je trajalo vijećanje porote čiji ste bili član (sati, dani?)*

Odgovor: 2 sata

9. *Jeste li osjećali da ste pod vremenskim pritiskom ili pritiskom da donesete odluku što je brže moguće?*

Odgovor: Ne

10. *Je li vaš poslodavac vršio pritisak na vas ili sud dok ste bili porotnik?*

Odgovor: Ne

11. *Biste li rekli da je porota bila zainteresirana za slučaj i da je bilježila činjenice? Ako je vaš odgovor ne, objasnite.*

Odgovor: Moj je dojam bio da nisu svi porotnici posvetili punu pozornost suđenju.

12. *Je li po Vašem mišljenju netko od porotnika donio odluku samo da bi se prilagodio većini? Ako je vaš odgovor da, molimo objasnite.*

Da, moj je dojam bio da je jedan od članova porote promijenio svoje mišljenje na temelju onoga što je odlučila većina grupe.

13. *Jesu li, po vašem mišljenju, neki od porotnika donijeli odluku samo kako bi*

skratili vrijeme vijećanja?

Odgovor: Ne

14. Kakvo je bilo Vaše mišljenje o krivnji okrivljenika?

KRIV JE

15. Koju je jednoglasnu presudu donijela porota?

NIJE KRIV

16. Izvan opravdane sumnje znači da ste sigurni u krivnju okrivljenika i da okrivljenika treba osuditi samo ako ste sigurni u njegovu krivnju. Jeste li donijeli presudu izvan opravdane sumnje? Ako je vaš odgovor ne, objasnite.

Odgovor: Da

S obzirom na posljednja tri odgovora, porotniku su postavljena dodatna pitanja: *Ako je prema Vašem mišljenju okrivljeni bio kriv, koji je razlog da ste glasali da nije s obzirom da je jednoglasna odluka porote bila da okrivljeni nije kriv?*

Odgovor: Jer nisu dokazali izvan opravdane sumnje.¹⁷⁰ Većina porotnika vjerovala je da je okrivljenik kriv, ali nismo imali dokaze izvan opravdane sumnje kojima bismo to mogli potkrijepiti. Porota je tijekom vijećanja mijenjala svoju odluku 3 puta, bili smo jako zbunjeni oko pravila donošenja odluke te smo tražili suca pojašnjenje.

Koja je procedura za traženje pojašnjenja i jeste li dobili zadovoljavajuće jasne odgovore?

Sucu je trebalo poslati poruku preko policajca, onda su nas pozvali nazad u sudnicu gdje smo sucu postavljali pitanja. Odgovori koje smo dobili bili su u nekom legalnom žargonu tako da ne mogu reći da mi je 100% bilo jasno što i kako dalje.

17. Svojim riječima, ukratko opišite svoje cjelokupno iskustvo kao porotnika (mislite li da sada bolje poznajete pravni sustav, što bi trebalo poboljšati, mislite li da je porotnički sustav dobar, jeste li zadovoljni razmatranjem i raspravom u kojoj ste sudjelovali u kao porotnik)?

Moje mišljenje je da bi porotnik trebao biti netko tko je obrazovan o pravnom sustavu i može primijeniti to znanje kako bi izrekao pravednu i točnu kaznu.

¹⁷⁰ Ovo znači da je porota temeljem predstavljenih dokaza morala biti sigurna u nevinost okrivljenika (op.a.).

PRIVITAK 2.

Transkript intervjua s porotnikom u građanskom postupku

1. *Jeste li prije suđenja dobili neku vrstu priručnika/priručnika za porotu?*

Odgovor: Da¹⁷¹

2. *Jesu li članovi porote tijekom pripreme za suđenje bili obučeni o poznavanju i/ili izbjegavanju pristranosti (ako da, navedite)?*

Odgovor: Ne

3. *Jeste li zadovoljni načinom na koji je porota pripremljena za suđenje?*

Odgovor: Ne u potpunosti (2)

4. *Koliko znate, jesu li ostali porotnici imali istu razinu obrazovanja kao vi?*

Odgovor: Da

5. *Ukratko opišite kako je tekla priprema porote za suđenje.*

Odgovor: Zaista nije bilo ničega osim videa koje su prikazivali u čekaonici

6. *Koliko je porotnika bilo prisutno na suđenju?*

Odgovor: Nisam siguran, možda 8

7. *Je li presuda morala biti jednoglasna?*

Odgovor: Ne

8. *Koliko je trajalo vijećanje porote čiji ste bili član (sati, dani?)*

Odgovor: Nekoliko sati

9. *Jeste li osjećali da ste pod vremenskim pritiskom ili pritiskom da donesete odluku što je brže moguće?*

Odgovor: Da

10. *Je li vaš poslodavac vršio pritisak na vas ili sud dok ste bili porotnik?*

Odgovor: Ne

¹⁷¹ New Jersey ima propisane priručnike za porotnike (op.a).

11. *Biste li rekli da je porota bila zainteresirana za slučaj i da je bilježila činjenice? Ako je vaš odgovor ne, objasnite.*

Odgovor: Neki jesu, neki nisu.

12. *Je li po Vašem mišljenju netko od porotnika donio odluku samo da bi se prilagodio većini? Ako je vaš odgovor da, molimo objasnite.*

Odgovor: Da, trebala nam je većina i neki su bili uvjereni da se priklone jednoj strani.

13. *Jesu li, po vašem mišljenju, neki od porotnika donijeli odluku samo kako bi skratili vrijeme vijećanja?*

Odgovor: Da.

14. *Kakvo je bilo Vaše mišljenje o krivnji okrivljenika?*

NIJE KRIV, siguran sam da tuženi čovjek nije odgovoran za ozljede za koje je okrivljen.

15. *Koju je većinsku presudu donijela porota?*

Nismo postigli većinu.

17. *Svojim riječima, ukratko opišite svoje cjelokupno iskustvo kao porotnika (mislite li da sada bolje poznajete pravni sustav, što bi trebalo poboljšati, mislite li da je porotnički sustav dobar, jeste li zadovoljni razmatranjem i raspravom u kojoj ste sudjelovali u kao porotnik)?*

Bio sam razočaran našim slučajem i činjenicom da ovakvi slučajevi uopće mogu doći do suđenja. Bila je to trivijalna svađa između dva prijatelja koja je bila pretjerana. Moje mišljenje o našem pravnom sustavu je pogoršano nakon iskustva rada u poroti.

PRIVITAK 3.

Obrazac informiranog pristanka za provođenje intervjua

University of Rijeka

Faculty of Humanities and Social Sciences

Interview Consent Form

Dissertation title: THE PROCESS OF ESTABLISHING THE TRUTH AS THE BASIS OF CRIMINAL LAW: A CRITICAL EVALUATION

Nikolina Smiljanić, Ph.D candidate

Thank you for agreeing to be interviewed as part of my dissertation project.

This consent form is necessary for us to ensure that you understand the purpose of your involvement and that you agree to the conditions of your participation. Would you therefore read the accompanying information sheet and then sign this form to certify that you approve the following:

* access to the interview transcript will be limited to Nikolina Smiljanić and academic colleagues and researchers with whom she might collaborate as part of the research process

* any summary interview content, or direct quotations from the interview, that are made available through academic publication or other academic outlets will be anonymized so that you cannot be identified, and care will be taken to ensure that other information in the interview that could identify yourself is not revealed

All or part of the content of your interview may be used;

- I am voluntarily taking part in this project. I understand that I don't have to take part, and I can stop the interview at any time;
- I have read the Information sheet;

- I can request a copy of the transcript of my interview and may make edits I feel necessary to ensure the effectiveness of any agreement made about confidentiality.

Printed Name:

Participants Signature

Date:

Ph.D. Candidate Signature

Date:

INFORMATION SHEET

Dissertation title: THE PROCESS OF ESTABLISHING THE TRUTH AS THE BASIS OF CRIMINAL LAW: A CRITICAL EVALUATION

Nikolina Smiljanić, Ph.D candidate

The material truth sought in law starts from the factual state and is expressed in the correspondence of the conception of facts with the actual state. The legal system should provide procedures that, when evaluating the evidence presented, lead to the objectively justified conviction that the truths about certain facts are true. However, the process of determining what is factually true may fail for many reasons. I question the sustainability of the veritistic feature (truth) in the legal process to improve existing models and create procedures for more reliable prediction of the behavior of the actors involved.

Your experience as a juror is extremely important to identify challenges that you have faced and see how this process affects your point of view on the legal system.

For any further questions about the research, feel free to ask.

Thank you for your cooperation!